

JOANNIS SARESBERIENSIS

METALOGICUS

(*Metalogicum* [secundum textum edid. Lug. Bat. Svomin. 1659] de novo contuli cum codice ms. qui in bibliotheca publica Cantabrigiensi servatur [li. 2, 34.] GILES.)

PROLOGUS.

In rebus humanis nil fere sic arbitror elimatum, ut aliqua ex parte detractio non pateat; cum mala de merito, bona autem de livore carpantur. Unde mihimet persuasi detractorum aculeos æquanimitus tolerare; præsertim cum ex divina dispositione natura parens nos in ea ætate et regione ediderit, editosque sors in ea conditione, conviventiumque cœtu locaverit, qui malunt aliena carpere, quam sua respicere, componere vel emendare.

*Sic nemo in sese tentat descendere, nemo,
Sed præcedentis spectatur manica dorso.*

(PERS. IV, 23.)

Potueram quidem scholarium, et eorum qui philosophiæ nomina profitentur, utcumque in silentio cavere morsus, sed omnino non possum concurlialium dentes evadere. Omnibus obsequi, neminem ludere, solebat prodesse ad gratiam; ut juxta comicum: « Sine invidia laudem invenias, et amicos pares; » nunc autem vel sic raro proficitur ad commilitonum invidiam reprimendam. Nam obsequendi nos nota abjectionis inuritur; innocentia impotentia esse videtur professio. Faciturnos criminatur indoctus; facundus accedit ad garrulos. Vir gravis sedere dicitur in insidiis, minus gravis a levitate culpatur ineptus. Qui modestiam sequitur sermonis et operis, censetur factiosus. Postremo, si rixa non est, vix est ut livor non sit incuria. Si tamen in alea, et venatica, cæterisque curialium nugis omnem inter commilitones consumpsissem ætatem, scripta mea nequaquam roderent, sicut nec ego illorum scripta redarguo. Mihi tamen pro minimo est, ut scribens ab illis judicer, qui magni faciunt mimorum, histrionumque judicia, et velut servi abjectissimi, expavescunt, ne de iis perperam loquatur; aut sentiat Thais, aut Thraso, Callirrhoe aut Bathyllus. Porro si philosophiæ professores persequuntur philosophantium amatorem, plane injuriosi sunt, et in eam male remunerant charitatem. Eos enim, etsi nequeam imitari, certe amare, honorare et colere propositum est. Scholarium vero

A debueram meruisse favorem: quos aut quod sunt aut quod fuerunt, quali possum advocacione defendo. Quod si utiliter gesserō, gratia et merces debetur eventui; sin autem minus, voluntati. Hinc est illud:

*Ægisti nihil, inquit, et a te perditæ causæ est:
Tanto plus debes, Sexte, quod erubui.*

Neque enim a patrocinandi officio excludo potiores, si meæ devotionis protestor affectum. Præstantiores supremam manum apponant, et ad sententiæ ferendam pro logicis, iudicis inclinent officium. Siquidem cum opera logicorum vehementius, tanquam inutilis, rideretur: et me indignantem et renitentem, æmulus quotidianis fere jurgiis provocaret, tandem litem excepi, et ad eas calumnias, quas procuraverat, sicut emergebant studii respondere. Unde factum est, ut illum ordinem sequi oportuerit, quo ille urgebat, et plerumque silere a potioribus, dum diluerentur objecta. Ipse enim procurabat, super quibus articulis vellet orationem procedere. Placuit itaque sociis, ut hoc ipsum tumultuario sermone dictarem: cum nec ad sententias subtiliter examinandas, nec ad verba expolienda, studium superesset, aut otium. Necessariis enim occupationibus vix aliquid amplius deducebatur, quam refectionis hora, vel somnii: cum ex mandato domini mei, cui deesse non possum, sollicitudo totius Britannia, quod ad causas ecclesiasticas, mihi incumbat. Ad hæc sollicitudo rei familiaris, et curiales nugæ, studium excludebant, amicorum interpellatio me fere totum absorberat. Itaque justum arbitror, ut in his quæ temere dicta sunt, mihi venia facilius impendatur; si quid vero exierit aptius, ei gratia referatur, sine quo nihil potest humana infirmitas. Nam ingenium hebes est, et memoria infidelior, quam ut antiquorum subtilitates percipere, aut quæ aliquando percepta sunt, diutius valeam retinere. Linguam vero impolitam esse, stylus ipse convincit. Et quia logicæ suscepi patrocinium, METALOGICON inscriptus est liber, quem quatuor voluminibus, ad recreationem lectoris, distinguere

caravi. Mero scribentium, res varias complexus sum, quas quisque probabit suo, aut reprobabit, arbitrio.

*Sunt bona, sunt quædam mediocria, sunt mala plura,
Quæ legis hic: aliter non fit, Arite, liber.*

(MART. I, 17.)

Sic Martialis; sic et ego: malens sic nugari, quam ad formam Ganymedis, lepores agitare, vel

Nocturno putere mero, putere diurno.

(HOR. EP. I, XIX, 11.)

Nec dedignatus sum, modernorum proferre sententias quos antiquis, in plerisque, præferre non dubito. Spero equidem quod gloriam eorum, qui nunc sunt, posteritas celebrabit, eo quod multorum nobilia mirer ingenia, investigandi subtilitatem, diligentiam studii, felicitatem memoriæ, fecunditatem B mentis, et oris facultatem, et copiam verbi. De moribus vero nonnulla scienter, inserui: ratus omnia quæ leguntur aut scribuntur, inutilia esse, nisi quatenus afferunt aliquod adminiculum vitæ. Est enim quælibet professio philosophandi inutilis, et falsa, quæ se ipsam in cultu virtutis, et vitæ exhibitione non aperit. Academicus, in his quæ sunt dubitabilia Sapienti, non juro verum esse, quod loquor: sed seu verum, seu falsum sit, sola probabilitate contentus sum. Tu, ut libuerit, universa

A examinabis, et singula, quia te judicem meis operis consecravi, dum intelligam quod mihi opera non pereat, et impensa. Quod si, quod absit! contigerit,

Inveniam alium si me hic fastidit Alexis,

(VIRG. ECL. II, 73.)

philosophanti quemlibet præferens histrionem. Tria quidem sunt (ut de consilio meo perfectius instruaris), quæ non modo mihi metum, sed plerisque scriptoribus periculum salutis, aut meriti pendium afferunt: ignorantia veri, fallax aut proterva assertio falsi, et tumida professio veritatis. Novi enim quis dixerit: «Tutius auditur veritas, quam dicatur.» In audiendo enim custoditur humilitas, sed in dicendo sæpissime subrepat elatio. Ego autem in omnibus his agnosco errorem meum, qui et rerum ignorantia laboro, et falsum sæpius, et magis quam expediat, tueor, et plerumque tumide, et cum elatione, donec me Deus corripiat et corrigat, ipsam profero veritatem. Unde lectorem et auditorem, quanta possum supplicatione, convenio, ut in orationibus suis memores mei sint apud Altissimum, impetrantes mihi præcedentium veniam delictorum, cantelam futurorum, notitiam veri, amorem boni, cultum Dei, et ut corde, ore, opere, exercentur a nobis, quæ divinæ sunt placita voluntati.

LIBER PRIMUS.

CAP. I. *Calumniæ quæ ut Cornificio suo responderetur, extorsit.*

Adversus insignem donum naturæ parentis et gratiæ, calumniam veterem et majorum nostrorum judicio condemnatam excitat improbus litigator, et conquirens undique imperitiæ suæ solatia, sibi proficere sperat ad gloriam, si multos similes sui, id est si eos viderit imperitos; habet enim hoc proprium arrogantiam tumere, ut se committatur aliis, bona sua, si qua sunt, effereus, deprimens aliena; defectumque proximi, suam putet esse profectum. Omnibus autem recte sapientibus indubium est quod natura, clementissima parens omnium, et dispositissima moderatrix, inter cætera quæ genuit animantia, hominibus privilegio rationis extulit, et usu eloqui insignivit: id agens sedulitate officiosa, et lego dispositissima, ut homo qui gravidine facultentioris naturæ et molis corporis tarditate premebatur et trabebatur ad ima, his quasi subvectis aliis, ad alta ascendat, et ad obtinendum veræ beatitudinis bravium, omnia alia felici compendio antecodat. Dum itaque naturam secundat gratis, ratio rebus perspicendis et examinandis invigilat; naturæ simul excolit, molitur fructus et efficaciam singulorum: et innatus omnibus amor boni, naturam urgente se appetitu, hoc, aut solum,

C aut præ cæteris sequitur, quod percipiendæ beatitudini maxime videtur esse accommodum. Cum vero beatitudo communionis ignara, quæ aut qualis extra societatem sit, nec fingi quidem possit; quicquid ea, quæ ad jus humanæ societatis, (quæ quodammodo filiorum naturæ unica et singularis fraternitas est), conciliandum et fovendum proficiunt, impugnat, viam adipiscendæ felicitatis omnibus videtur obstruere; et præcluso pacis aditu, ut in se concurrant ad interitum orbis, naturæ viscera incitare. Hoc quidem est seminare inter fratres discordiam, hoc arma ministrare compositis; hoc denique firmare novum et magnum chaos inter Deum et homines; sic enim ad firmioris nexus compagem et charitatis custodiam, universitatis partes, creatrix D Trinitas, Deus unus et verus, ordinavit, ut alterius ope res altera indigeret, et altera defectum suppleret alterius; dum sunt singula quasi singulorum membra. Semiplena sunt ergo omnia, si ab invicem dissolvantur; sed aliorum fœderatione perfecta: quoniam omnia mutuis constant auxiliis. Quid ad beatitudinem obtinendam virtute fidelius, aut utilius? Quid compendiosius? hæc est enim fere singularis et unica via, quam ad beatitudinem gratiæ præparavit. Nam qui citra virtutis meritum beati sunt, non tam eundo illuc perveniunt, quam trahuntur.

Miror itaque (non tamen satis, quia non possum), A naturam corrumpit, quam ille generavit. Uti que quid sibi vult, qui eloquentiæ negat esse studendum; ipsamque sicut visum non cæco, auditum non surdo, asserit gratis a natura pervenire ei, qui mutus non est; sed plenus, si naturæ munus exercitio roboretur, nec tamen beneficium aliquod ab arte præstari; aut id minus, quam labor artis exposcat. Sicut enim eloquentia, non *modotemeraria est*, sed etiam cæca, quam ratio non illustrat; sic et sapientia, quæ usu verbi non proficit, non modo debilis est, sed quodam modo manca: licet enim quandoque aliquatenus sibi prodesse possit sapientia elinguis ad solatium conscientiæ; raro tamen, et parum confert ad usum societatis humanæ. Nam ratio, scientiæ virtutumque parens, alrix et custos, quæ de verbo frequentius concipit, et per verbum B numerosius et fructuosius parit, aut omnino sterilis permaneret, aut quidem infecunda, si non conceptionis fructum in lucem ederet eloquio: et invicem, quod sentit prudens agitatio mentis hominibus publicaret. Hæc autem est illa dulcis et fructuosa conjugatio rationis et verbi, quæ tot egregias genuit urbes, tot conciliavit et fœderavit regna, tot univit populos et charitate devinxit, ut hostis omnium publicus merito censeatur, quisquis hoc, quod ad utilitatem omnium Deus conjunxit, nititur separare. Mercurio philologiam invidet, et ab amplexu *Philologiæ* Mercurium avellit, qui eloquentiæ præceptionem a studiis philosophiæ eliminat; et, quamvis solam videatur eloquentiam C persequi, omnia liberalia studia convellit, omnem totius philosophiæ impugnat operam, societatis humanæ fœdus distrabit, et nullum charitati, aut vicissitudini officiorum relinquit locum. Brutescent homines, si concessi dote priventur eloquii; ipsæque urbes videbuntur potius pecorum quasi æpta, quam cœtus hominum, nexu quodam societatis fœderatus, ut participatione officiorum, et amica invicem vicissitudine eodem jure vivat. Quis enim contractus rite celebrabitur? quæ fidei aut morum disciplina vigebit? quænam erit obsecundatio aut communicatio voluntatum, subtractio verbi commercio? Non ergo unam, non paucos, sed omnes simul urbes et politicam vitam totam D aggreditur Cornificius noster, studiorum eloquentiæ imperitus et improbus impuglator.

CAP. II. *Descriptio personæ suppresso nomine.*

Ipsam vero vulgato designarem ex nomine, et timorem ventris et mentis; oris impudicitiam, rapacitatem manuum, gestus levitatem, fœditatem morum (quos tota vicinia despuit), obscenitatem lioidinis, deformitatem corporis, turpitudinem vitæ, maculam famæ, publicis aspectibus ingerens nudarem, nisi me Christiani nominis reverentia cohiberet. Memor enim professionis, meæ et fraternæ, quæ in Domino est, communionis indulgendum esse personæ credidi, dum tamen non indulgeatur errori. Defero ergo Deo, parcens naturæ, quæ ab ipso est, et impugnans vitium, quod contra ipsum est; dum

naturam corrumpit, quam ille generavit. Uti que par est sine derogatione personæ, sententiam impugnari; nihilque turpius, quam cum sententia displicet, aut opinio, rodere nomen auctoris; longe quidem probabilius est, ut opinioni falsæ, quatenus tamen error tolerabilis est, parcatur interdum propter hominem, quam ut propter opinionem homo carpatur. Singula suis sunt examinanda indicis, et paria ineritis sunt præmia conferenda; ita tamen, ut rigorem mansuetudo clementiæ vincat. Hac itaque contemplatione, suppressi vulgati nominis notam: ne non tam erroris videar procrasse medelam, quam insensam deturpasse personam. Ut autem verum fatear, nihil est minus verum, quia quatenus Christiano licitum est, personam et sententiam æque contemno. Ut libet ergo ille stertat in dies medios, quotidianis conviscerationibus ingurgitetur ad crapulam, et in illis immunditiis volutatus incumbat, quæ nec porcum deceant Epicuri. Cæterum opinioni reductor, quæ multos perdidit, eo quod populum, qui sibi credat, habet; et, licet antiquo novus Cornificius ineptior sit, ei tamen turba insipientium acquiescit. Illorum tamen maxime, qui, cum inertes sint et ignavi, videri, quam esse sapientes, appetunt.

CAP. III. *Quando, qualiter et a quibus fuerit institutus?*

Ego quidem omnino non miror si credulos auditores suos, multa mercede conductus et multo tempore ærem verberans, docuit nihil scire: cum et ipse sic edoctus sit a magistris. Siquidem non facundus, sed verbosus, et sine fructu sensuum, verborum folia in ventum continue profert. Ea tamen est cautela hominis, cum æque omnium dicta vituperet, ut in astruenda sua, aut aliena sententia destruenda, nunquam manum conserat, ratione nunquam innitatur, nunquam sustineat congregari in campo Scripturarum: nescio quid arduum et ignotum omnibus sapientibus, tumentis ventosi pulmonis folle concepit: unde alicui respondere, aut patienter audire quempiam, dedignatur. Si enim quidlibet proposueris, ille conviciabitur, aut ridebit. Si, ut ille propositum probeat, exspectas, dilatio necessaria est; ut, cum dies cesserit, tu exspectionis fructu fraudaberis, eo quod margaritas suas, porcis alienis, ut ait, non vult esse communes. Fabellis tamen et nugis, suos pascit interim auditores; quos, sine artis beneficio, si vera sunt quæ promittit, faciet eloquentes, et tramite compendioso sine labore, philosophos. Nam et ipse accepit a doctoribus, quod nunc discipulis tradit, eosque sic instituit, sicut et ipse institutus est. Discipulos ergo in philosophia sibi faciet cæcavales. Quid multa? nonne sic perfecti erunt, juxta illud Evangelii: *Discipulus omnis perfectus est, si sit sicut magister ejus?* (Luc. vi.) Eo autem tempore ista Cornificius didicit, quæ nunc docenda reservat, audienda quidem felicibus, et, ut dici solet, auribus Jovia, quando in liberalibus disciplinis, littera nihil erat, et ubique spiritus quærebatur, qui, ut

aiunt, latet in littera. Hylam esse ab Hercule, a validum scilicet argumentum, a fortis et robusto argumentatore potestates vocalium, quinque jura regnorum; et in hunc modum docere omnia, studium illius ætatis erat. Insolubilis in illa philosophantium schola tunc temporis quæstio habebatur, an porcus, qui ad Venalitiū agit, ab homine, an a funiculo teneatur. Item, an capucium emerit, qui cappam integram comparavit.

Inconveniēns prorsus erat oratio, in qua hæc verba, conveniēns, et inconveniēns argumentum, et ratio non perstrepebat multiplicatis particulis negativis et trajectis per esse, et non esse, ita ut calculo opus esset, quoties fuerat disputandum, Alioquin vis affirmatiōnis et negatiōnis erat incongnita. Nam plerumque affirmatiōnis vim habet geminata negatiō. Itemque vis negatoria ab impari numero convalescit. Siquidem negatiō plerumque iterata, se ipsam perimit; et contradictioni, sicut regulariter proditum est, cœquatur. Ut ergo, pari loco an impari versetur, deprehendi queat, ad disceptationes, collectam fabam et pisam deferre, quæ conveniebatur, consilio prudenti consueverat; ita quidem si intellectui rerum, quæ videbantur in quæstione versari, operam dabat. Sufficiebat ad victoriam verbosus clamor, et qui undecunque aliquid inferebat, ad propositi perveniebat metam. Poetæ, historiographi, habebantur infames, et si quis incumbebat laboribus antiquorum, notabatur, et non modo asello Arcadiæ tardior, sed obtusior plumbo vel lapide, omnibus erat in risum. Suis enim, aut magistri sui quisque incumbebat inventis. Nec hoc tamen diu licitum; cum ipsi auditores in brevi cœrrantium impetu urgerentur, ut et ipsi, spretis his, quæ a doctoribus suis audierant, caderent et conderent novas sectas. Fiebant ergo summi repente philosophi; nam qui illitteratus accesserat, fere non morabatur in scholis ulterius, quam eo curriculo temporis, quo avium pulli plumescunt. Itaque recentes magistri e scholis, et pulli volucrum e nidis, sicut pari tempore morabantur, sic pariter avolabant. Sed quid docebant novi doctores, et qui plus somniorum, quam vigiliarum, in scrutinio philosophiæ consumpserant, et facilius instituti, quam illi juxta narrationes fabulosas, qui somniantes in Parnasso, repente vates progrediebantur, aut citius quam ille qui de Castalio Fonte Musarum munus hauriebat poeticum; aut quam illi qui, viso Phœbo, Musarum, nedum musicorum, meruerunt ascribi consortio? Nunquid rude aliquid, aut incultum, nunquid aliquid vetustum aut obsoletum? Ecce nova fiebant omnia, innovabatur grammatica, immutabatur dialectica, contemnebatur rhetorica: et novas totius quadrivii vias, evacuatis priorum regulis, de ipsis philosophiæ adytis proferebant. Solam *conveniēntiam* sive *rationem* loquebantur, argumentum sonabat in ore omnium, et asinum nominare, vel hominem, aut aliquid operum naturæ, instar criminis erat, aut ineptum

A nimis, aut rude, et a philosopho alienum, impossibile credebatur *conveniēnter*, et ad rationis normam quidquam dicere aut facere, nisi *conveniēntis* et *rationis* mentio expressim esset inserta. Sed nec argumentum fieri licitum, nisi præmisso nomine argumenti. Ex arte et de arte agere idem erat. Docebunt hi forte, quod poeta versifice nihil dicit, nisi cognominet versum, quod faber lignarius scamnum facere nequeat, nisi scamnum aut lignum volvat in ore. Inde ergo hæc sartago loquendi in qua senex insulsus exsultat, insullans eis qui artium venerantur auctores, eo quod nihil utilitatis in eis reperit, cum se eis dare operam simularet.

CAP. IV. Qualiter evaserint consortes erroris.

Cæterum hujus sectæ, post damnū temporis, B rerumque jacturam, et spes deceptas, et propositi sui solatio destitutæ, multiplex usus emersit. Alii namque, monachorum aut clericorum claustrum ingressi sunt, et plerique suum correxerunt errorem: deprehendentes in se, et aliis prædicantes, quia quidquid didicerant, vanitas vanitatum est, et super omnia vanitas. Plerique, inquam, eo quod quidam, in sua perdurantes insaniam, tumidi vetusta perversitate, malebant desipere, quam ab humilibus, quibus Deus dat gratiam, fideliter erudiri; erubescabant enim formam discipuli, qui magisterii præsumpserant fastum. Si mihi non credis, claustra ingredi, scrutare mores fratrum, et invenies ibi superbiam Moab, et eam intensam valde; ut arrogantia absorbeat fortitudinem ejus. Miratur Benedictus, et queritur quod, se quodammodo auctore, latet lupus in pellibus agnitis: utique tonsuram et pullam vestem a supercilio distare causatur. Et, ut rectius dixerim, supercilium arguit, eo quod tonsuræ vestibusque non consonet. Ritus observationum contemnitur, et sub imagine philosophantis, spiritus fallacis elationis obrepit. Nota sunt hæc, in omni veste, ac professione, vulgata. Alii autem, suum in philosophia intuentes defectum, Salernum vel ad Montepessulanum profecti, facti sunt clientuli medicorum, et repente, quales fuerant philosophi, tales in momento medici eruperunt. Fallacibus enim referti experimentis, in brevi redeunt, sedulo exercentes, quod didicerunt. Hippocratem ostentant, aut Galenum; verba proferunt inaudita: ad omnia suos loquatur aphorismos; et mentes humanas, velut afflatas tonitruis, sic percillant nominibus inauditis. Creduntur omnia posse, quia omnia jactitant, omnia pollicentur. Duo tamen deprehendi eos fideliori tenuisse memoria, et frequentius in eorum operatione versari. Alterum quidem Hippocratis est (sed ibi vergit ad alium intellectum): « Ubi, inquit, indigentia, non oportet laborare; » et revera inopportunum et inofficium opinantes, dare operam indigentibus, et ei qui nolunt, aut nequeunt, vel solis verbis, eorum plene gratiam referre mercedis. Alterum profecto est, non, quod meminere Hippocratis, sed diligentium adjecto medicorum: « Dum dolet, accipe. » Occasio

aliquid exigendi maxime opportuna est, cum dolor cruciat ægrotantem, sibi que cooperantur languentis exulceratio et avaritia medentis. Si convalescit æger, operam danti medico ascribitur; si deficit, ejus invalescat auctoritas, qui hoc antea familiaribus suis revelavit. Siquidem impossibile est non evenire, quod de industria prævaticinatus est, cum huic sospitatem, isti sinistram exitum pronuntiavit ægrotantis. Si evasurus est æger, curatur facile; nisi quatenus incolumitatem ejus medicus præpedit imperitus. Sin autem non, ut Sollius Sidonius ait, « occiditur officiosissime. » Quidni? Nunquid enim naturæ secretos latentesque cuniculos deprehendit homo totius philosophiæ ignarus? et qui nec recte loqui novit, nec recte intelligere quæ scripta sunt aut quæ dicuntur, cum fere quot disciplinæ sunt, tot sint linguæ, et in ipsis plerumque auctoribus, non sit major, in corporali compositione, diversitas facierum, quam in usu varietas linguarum? Homo enim homini assimilatur; sed nec genelli invicem usquequaque se exprimunt. Vox voci conformatur interdum, sed nec sororum, et si vis, nec Musarum eadem etiam vocis agilitas. Consonant enim voces, sed dispares, ipsaque disparitas, suis coæquata proportionibus, est apta concentui, et quodammodo gratior, quam si identitatem pareret similitudo. Habent itaque linguæ idiomata sua, et singuli suum loquendi modum, quem, qui ignorat, non magis commode philosophabitur, quam si picam, humana conantem verba, velit homini coæquare. Alii profecto, similes mei, se nugis curialibus manciperunt, ut magnorum virorum patrocinio freti, possent ad divitias aspirare, quibus se videbant, et judicio conscientie, quidquid lingua dissimulet, fatebantur indignos. Taceo vias istorum, quoniam eas Polycraticus noster diligenter exsequitur, etsi omnes plene non sufficiat indagare; hoc enim vires excedit humanas. Alii autem Cornificio similes, ad vulgi professiones, easque profanas relapsi sunt, parum curantes quid philosophia doceat, quid appetendum, fugiendumve denuntiet: dummodo: « rem faciant, si possunt, recte, si non, quocumque modo. » Exercent scænebrum pecuniam, alternis vicibus rotundaverant, adæquantes. Nihil enim sordidum putant, nihil stultum, nisi paupertatis angustias, et solas opes ducunt esse fructum sapientiæ. Siquidem celebre est in corde eorum, quod ait ethicus, etsi hoc eum, quia contemnitur, dixisse non noverint:

*Et genus, et formam, regina pecunia donat,
Et bene nummatum decorat Suadela, Venusque:*
(HORAT., Ep. I, vi, 38.)

Hoc autem quasi quadrivio, sibi utique necessario, evadabant illi repentini philosophi, et cum Cornificio, non modo trivii nostri, sed totius quadrivii contemptores. Nam, ut dictum est, aut sub prætextu religionis morgebantur in claustris, aut, sub imagine philosophandi et utilitatis publicæ, confugebant ad physicam; aut sub honestatis velamine,

A quo splenderent et sublimerentur, se præclaris domibus ingerebant; aut, sub obtentu necessitatis exercendique officii, dum lucrum sitiebant, multiplicis avaritiæ voragine absorbebantur. Adeo quidem, ut sic proficientium philosophorum, aut, ut verius dixerim, deficientium collatione, quivis in turba profanæ multitudinis, rudis ad flagitia videretur.

CAP. V. *Quantis viris, et cur, familia illa detrakere audeat.*

B Solebat magister Gilbertus (tunc quidem cancellarius Carnotensis, et postmodum venerabilis episcopus Pictavorum) temporis ejus, nescio ridens aut dolens insaniam, cum eos videbat ad studia, quæ prædicta sunt, evolare, eis artem pistoriæ polliceri, quoniam illa est, ut siebat, in gente sua, quæ sola accipere consuevit omnes, aliis operibus aut artificio destitutos. Ars enim facillime exercetur, et subsidiaria est aliarum, præsertim apud eos, qui panem potius quam artificium quærant. Sed et alii viri, amatores litterarum (utpote magister Theodoricus, artium studiosissimus investigator, itidem Willelmus de Conchis, grammaticus, post Bernardum Carnotensem, opulentissimus et peripateticus palatinus, qui logicæ opinionem præripuit omnibus cœtaneis suis, adeo ut solus Aristotelis crederetur usus colloquio) se omnes opposuerunt errori. Sed nec universi insanientibus resistere potuerunt: insipientes itaque facti sunt, dum insipientiæ resistebant, et erronei diutius habitii, dum obviare nitebantur errori. Verumtamen, famus ille cito evanuit, et prædictorum opera magistrorum et diligentia redierunt artes, et quasi jure postliminii, honorem pristinum naetæ sunt, et post exilium, gratiam et gloriam ampliores. Iavidit Cornificius, et turpe reputans, ut senex mitteretur ad scholas, et ut sensu puer appareret, senex etate culpæ cœpit, quod se posse consequi desperabat. Sententias carpebat omnium, eo quod ei dissimiliter universi sentirent. Sic vulpes a desperatione cerasa culpatur, et ut dici solet rusticano proverbio, quod negatur, ducit inutile. Inde ergo iræ, hinc lacrymæ, hinc indignatio, quam adversus discipulos memoratorum sapientium concepit Cornificii domus: undique in eos exeret dentem, sed in soliditate eorum frangit, ut dicitur, genuinum. Impudenter etiam, (in latebris tamen, quia palam non licet), offuscare nititur splendidissima lumina Galliarum, Lauduni gloriam, fratres theologos, Ansellum et Radulfum, quorum memoria in jucunditate et benedictione est: quos nemo laceravit impune, et qui solis displicuerunt hæreticis, aut flagitiorum turpitudine obvolutis. Nam de Alberico Romensi et Simone Parisiensi palam loquuntur, et proverbium nullum dicunt, et sequaces eorum, non modo philosophos negant, imo nec clericos patiuntur: vix homines sicut esse, sed boves Abrahæ vel asinos Balsamitis duntaxat nominant; imo derident, aut si quid scœmatico magis aut lædore in eos dici potest. Wil-

Ielms de Campellis, errasse convincitur scriptis propriis. Vix parcitur magistro Hugoni de Sancto Victore: et hoc quidem magis propter habitum religionis, quam propter reverentiam scientiæ aut doctrinæ. Deo enim in ipso deferunt, non personæ.

Rodbertus Pullus, cuius memoria bonis omnibus jucunda est, diceretur filius subjugalis, nisi sedi apostolicæ deferretur, quæ ipsum, de doctore scholastico, cancellarium fecit. Ut autem licentias hæc familia aliis derogaret, religionem extrinsecam induit paterfamilias (de interna enim cognoscet Dominus, et iudicabit) et Cisterciensium, Cluniacensium, Præmonstratensium, aliorumque, quorum fama hilarior est, familiaritatem captat, ut ab eorum auctoritate possit esse insignis. Ego autem detractionem ejus familiæ æquanimitè porto, et me fateor aliquos præmissorum habuisse doctores, et iidem aliorum audisse discipulos, et ab eis modicum id didicisse, quod novi: neque enim, ut Cornificius, me ipsum docui. Nec multum curo, quid ineptum in auribus suorum cornicetur. Ingratus enim est, et perversi ingenti, qui profectus sui diffinitur auctorem. Sed hæc hæc tunc, prætermittis personæ ineptis, ipsius sententiæ redarguamus errorem.

CAP. VI. Quibus rationibus nitatur.

Non est ergo ex ejus sententia (si tamen falsa opinio sententia dicenda est) studendum præceptis eloquentiæ, quoniam eam cunctis natura ministrat, aut negat. Si ultro ministrat, aut sponte, opera superflua et diligentia; si vero negat, inefficax est et inanis. Nam plerumque ad maximarum propositionum robur accedit: «Tantum quemque posse, quantum natura permiserit.» Adeo quidem, ut apud serietatem fidelium historicorum constet, Dædalum non volasse, quoniam ei natura alas negaverat, sed tyrannicam rabiem subito evasisse navigio. Præterea ratio præceptorum, quod pollicetur, non efficit: et omnino impossibile est, ut quis eloquens sit, etiam diligentissimo studio præceptorum. Sufficit enim usus verbi loquendique intercohabitantes commercium: et linguæ cujusque habet potissimam facultatem, qui officium ejus crebro exercet.

Apud Græcos planum est hoc, et Latinos. Idem Galli nobis attestantur, et Britones. Apud Scythas et Arabes, imo ubique locorum, verum est, quia usus magistrum reddit:

*Labor omnia vincit
Improbis.*

(VIRG. Georg. 1, 145.)

et assiduitas operis, in quavis arte, præstantissimum facit opificem. Ad hæc, etsi eloquentiæ præcepta proficerent, plus habent laboris quam utilitatis, nec dispendium operæ æqua unquam compensabitur retributione mercedis. Græca plebs, et Hebræa, sine præceptorum difficultate, linguæ suæ compendio utitur, et tam Galli quam Britones, et aliæ iidem gentes, commercium verbi, ante à nuticum sinu, quam a cathedra doctorum excipiunt.

PATR. CXCIX.

Nutriens linguam plerumque redolet ætas virilis, nec potest interdum ab eo, quod tenerior ætas ebiberat, doctorum diligentia erudiri. Quam recte loquantur, quam expedite, singulæ gentes, in linguis, quas eis decreti divini constitutio assignavit? Nunquid artem orationis expectant, aut præcepta eloquentiæ? Postremo, quid est eloquentiæ cum philosophia? altera enim consistit in verbo, altera sapientiæ vias affectat, investigat, et circuit, et interdum pro stulto efficaciter apprehendit. Plane eloquentiæ præcepta sapientiam non conferunt; sed nec amorem ejus: et sapientissime quidem ei obtinendæ non conferunt. Res enim philosophia, aut finis ejus, quæ est sapientia, quærit, non verba. Itaque ex his liquet, quia præcepta eloquentiæ ab operis suis philosophia eliminat.

CAP. VII. De commendatione eloquentiæ.

Cornicatur hæc domus insula (suis tamen verbis) et quam constat totius eloquii contemptiæ præcepta. Sicut enim de se ipsa testatur, gravium temporum casuumque non potest simul curare juncturam et constructioni sensuum operam dare. Esto, loquatur falso, dum verum sentiat, sed plane non acquiescet, quia homo ore mendax, et aprita falsum loquitur et falsum sentit. Ait enim: superflua sunt præcepta eloquentiæ, quoniam ea naturaliter adest aut abest. Quid, inquam, falsius? Est enim eloquentia facultas dicendi commode quod sibi vult animus expediri. Quod enim in abdito cordis est, hoc quodammodo in lucem profert et producit in publicum. Siquidem non est eloquens, quisquis loquitur, aut quidquid voluerit, utcumque loquitur, sed ille duntaxat, qui animi sui arbitrium commode profert. Ipsaque commoditas exigit facultatem (quæ a facilitate dicitur) ut æquamur mores nostros, quibus gratum est, in ea parte, Stoicos imitari, qui ad verborum faciliorem intelligentiam, rerum etiam originem studiosius perscrutantur. Ergo cui facilitas adest commode exprimendi verbo quidem, quod sentit, eloquens est. Et hoc faciendi facultas, rectissime eloquentia nominatur. Quæ quid esse præstantius possit ad usum, compendiosius ad opes, fidelius ad gratiam, commodius ad gloriam, non facile video. Nihil enim dotem istam naturæ et gratiæ antecedit, aut rarum. Siquidem cum virtus et sapientia, quæ forte, sicut Victorino placet, verbis potius quam substantia, differunt, in appetendis locis primum obtineant, secundum sibi eloquentia vindicat; tertius autem cedit locus bonis corporis, eique ad materiam gerendorum, cohabitantium favor et rerum copia quarto loco succedunt. Secutus est hunc ordinem ethicus, votorumque seriem in ordine expetendorum elegantè expressit:

*Quid voveat dulci matricula majus alumno,
Quam sapere et fari possit quæ sentiat, et cui
Gratia, fama, valetudo, contingat abunde,
Et munus victus, non deficientis crumena.*

(HORAT., Ep. I, IV, 8.)

St ergo, verbi et rationis usu, aliorum animantium

naturam humana dignitas antecedit, quid conductibilis ad omnia, quid ad claritatem conciliandam potentius, quam in eo naturæ prævenire consortes et generis, in quo solus homo cætera vincit? Hæc autem, cum omnem ætatem doceat et exornet, clariorum efficit juventutem : eo quod ætas tenerior gratiæ quodammodo lenocinatur, ut ingenium vindicat. Qui sunt enim qui florent inter concives? Qui sunt qui opibus pollent? Qui sunt qui prævalent viribus, et in omnibus negotium obtinent, nisi eloquentes? Nam ut Cicero est auctor, nihil est tam incredibile quod non dicendo fiat probabile; nihil tam horrendum et incultum, quod non splendescat oratione et quodammodo mansuescat, tanquam si excolatur. Qui ergo tanti boni contemptor est, manifestissime desipit. Qui autem diligit, imo se diligere simulat, et non excolit, nimis negligens est, et desipientiæ proximus.

CAP. VIII. *Quod natura juvanda est non et exercitio.*

Cæterum hanc aliquando habituris, gratis ipsa natura largitur; et non habituris, eam negat, et perpetuo subtrahit, ut liquide constet, operam ulteriorem, aut inanem esse, aut supervacuum. Quare ergo, doctissimi Cornificiani, peritiam omnium non habetis linguarum? Quare non saltem Hebræam noscitis? quam, ut aiunt, natura parens primigenis tradidit et generi conservavit humano, donec unitatem scidit impietas, et confusione linguarum prostrata est elatio, quæ in cælum conscendere, non virtute, sed viribus moliebatur, turre constructa. Quare non hanc, quæ cæteris naturalior est, ut sic dicatur, natura docente loquuntur? Est autem natura, ut quibusdam placet, (licet eam sit definire difficile,) vis quedam genitiva, rebus omnibus insita, ex qua facere vel pati possunt. Genitiva autem dicitur, eo quod ipsam res quæque contrahat, a causa suæ generationis, et ab eo quod cuique est principium existendi; res enim quælibet a componentibus contrahit, unde ad hoc apta sit vel ad illud: sive accedant ad originem materiæ et formæ, ut in simplicibus, qui coacervationem partium non admittunt; sive ratio componendi ad solius divinæ bonitatis decretum accedat. Nam et hæc ipsa prima natura est, auctore Platone qui, sicut Victorinus et alii multi testantur, et certissimam omnium rerum naturam esse asseruit, divinam voluntatem: siquidem natura creata, ab hoc fonte manat, et quidquid operatur, operis sui Deum habet auctorem: ita quidem, nisi sit corruptionis opus, et culpæ, in quo, ab auctore suo natura degenerat. Vis itaque originaliter indita cuique, ex qua opus, aut aptitudo procedit, natura quidem est, sed creata. Alias quidem definitiones, quæ sparsim in diversis reperiuntur auctoribus, eo plerumque trahendas arbitror, ut natura, quæ creata est, describatur. Nam et ignis artifex, qui per invisibiles vias, procedit ad res visibiles procreandas, creatus quidem est; sed pace Aristotelis et Chalcidii, eam naturam esse aliqui diffidentur. Item principium motus secundum se, a Deo

habuisse initium; nec Aristotelem negaturum credo. De Boetio certus sum; quia id quod facere vel pati potest, non negabit esse creatum. Sed et unamquamque rem informans specifica differentia, aut ab eo est per quem facta sunt omnia, aut omnino nihil est. Aliis quoque modis natura describitur; sed quidquid aliud a Platónico ponitur, aut de rerum numero tollendum est, aut divinis operibus ascribendum. Sed utamur ad præsens prima definitione, quæ ad usum præsentis articuli magis videtur accedere. Est ergo; sit potens et efficax vis illa genitiva, indita rebus originaliter: certe, sicut vitio corrumpi aut impediri, sic varis adminiculis reparari vel adjuvari potest. Nam et pueri vulgo garrunt, eum gerendi aliquid habere aptitudinem naturalem, cui aptitudinis negatus est usus; quod enim gressibile est, interdum gradi non potest, et qui bipes est natura, actu plerumque caret utroque pede, vel altero. Cura itaque non superfluit, sed naturam juvat, faciliusque reddit, quod tamen utcumque forte fieri posset. Nam et Socrates, ut traditur, natura petulcus erat, et mulerosus (ut verbo utar historiæ) naturæ tamen intemperantiam, castigatione philosophiæ et virtutis exercitatione repressit et domuit. Obtusioris ingenii tradunt fuisse Scaurum Rufum, sed sedulitate exercitii, in id virium evasisse, ut Ciceronem ipsum Allobroga nominaret. Si exemplis utendum fuerit, undique fiet conspicuum, quia nec diligentia inanis est, ubi est natura obtusior; et nec abundat cura, utpote superflua, et sic ut fuerit ad aliquid agendum natura benignior. Licet enim plerumque natura domineatur, et sit proclivior in alterutro; tamen, sicut facile corrumpitur a negligentia, sic a cultura, et a cura sæpissime mansuescit.

*Natura fieret laudabile carmen, an arte,
Quæsitum est: eg, nec studium sine divite venæ,
Nec rude quid possit video ingenium; alterius sic
Altera poscit opem res, et conjurat amice.*

(HORAT., *Art. poet.*, 409.)

Prodest utique natura, sed eatennis aut nunquam, aut raro, ut sine studio culmen obtineat; nihil enim est tam validum, tam robustum quod diligentia non enervet, nihil tam erectum quod non dejiciat; sicut econtra quamlibet humilem gradum, cura diligens erigit et conservat. Ergo si natura propitia est, contemni non debet, sed excoli ut facile prosit; si adversa, diligentiorein cultum exigit, ut ope virtutis, feliciter et gloriosius invalescat.

CAP. IX. *Quod homines nititur elingues facere, qui logicam impugnat.*

Quis autem ab ope naturæ hunc assecutus est titulum, ut sine studio in omnibus, imo vel in una linguarum, eloquentissimus haberetur? utique si eloquentem esse, bonum est et eloquentissimum, melius erit. Neque enim hic in contrarium boni, quod proponitur, comparationis gradus excrescent. Quemadmodum in eo, qui desertus dicitur, aut desertior, cum positivus sapientiæ sensum habeat, et

eloquentiæ quantum excrescit comparatio, tantum A
decrescit sapientia, et eloquii fluvius invalescit. Sic enim nonnullis grammaticis placuit. Sed licet aliquæ artium contingantium et docentium virtutem, eloquii naturam attingant, illa tamen quæ ad placitum fere est, naturaliter sciri non potest, quia nec naturalis est; non est enim eadem apud omnes. Quocirca id quod est homini præcipue debitum, imprudenter sine hominis beneficio a natura exigitur: at hæc domus, non eloquentiam criminatur, quæ omnibus necessaria est, et commendatur ab omnibus, sed artes eam pollicentium, arguit esse inutiles. Eo itaque opinionis vergit intentio, ut non omnes mutos faciat, quod nec fieri potest, nec expedit, sed ut de medio logicam tollat. Est enim fallax, et ut ait, professio verborum, et quæ multorum consumpsit ingenia, et non modo philosophiæ studiis præclusit viam, sed gerendis omnibus rationem et exitum interclusit.

CAP. X. *Quid significat nomen logicæ, et quod omnes artes colendæ, nisi reprobatae sint.*

Ecce propositi planior est intentio, et logicam aggreditur expugnare, quæ omnis philosophiæ semitas pari furore persequitur. Verumtamen ab aliqua fuerat iuvoandum. Illam itaque præferri placuit, quæ cæteris notior, et huic hæresi familiarior videbatur. Congrediamur ergo, et quid censeatur nomine logicæ, proferatur in medium. Est itaque logica, (ut nominis significatio latissime pateat), loquendi vel disserendi ratio. Contrahitur enim interdum, et duntaxat circa disserendi rationes, vis nominis coarctatur. Sive itaque ratiocinandi vias doceat, sive omnium sermonum regulam præbeat, profecto desipiunt, qui eam dicunt esse inutilem: cum utrumque ratione clarissima doceatur esse pernecessarium. Duplicitatem vero hujus significationis, nomen a Græca quidem origine contrahit, quoniam ibi λόγος, nunc sermonem, nunc rationem significat. Sed ut quam latissime protendatur significatio, ei, ad præsens, sermonum omnium magisterium tribuatur; ut nusquam vincatur esse inutilis, cum etiam secundum generalioremodum, tota perutilis esse et necessaria apparuerit. Si enim, ut sæpe dictum est, necessarius (quod nemo negat) est usus verbi, quanto compendiosius D
docetur, tanto est doctrina utilior et certe fidelior. Stultum enim est in eo diutius cum labore et difficultate versari, quod aliter expediri facile et cito potest. Solet hoc negligentibus evenire, et qui jacturam temporis nullius putant esse momenti. Omnium itaque gerendorum artes amplectendæ sunt, et colendæ, eo quidem studiosius, quo ab optima parente natura originem ducunt, et nobilitatem generis, facili et felici gerendorum protestantur effectu. Gerendorum idcirco dixerim artes colendas, ad discretionem artium, quæ versantur in maleficiis; ut sunt sortilegorum, et cæteræ reprobatae mathematicæ. Quæ quoniam ab officiis alienæ sunt, a toto hominum cœtu, recte philosophantium decreto, eli-

minari debent. Sed de his latius dictum est in Polycratico.

CAP. XI. *Quid ars, et de speciebus ingeniorum: et quod artibus excolenda sunt.*

Est autem ars, ratio, quæ compendio sui naturaliter possibilium expedit facultatem. Neque enim impossibilium ratio præstat, aut pollicetur effectum; sed eorum, quæ fieri possunt, quasi quodam dispendioso naturæ circuitu compendiosum iter præbet et parit, ut ita dixerim, difficultium facultatem. Unde et Græci eam μίθοδος dicunt, quasi compendiarium rationem, quæ naturæ vitet dispendium, et anfractuosum ejus circuitum dirigat, ut quod fieri expedit, rectius et facilius fiat. Natura enim, quamvis vivida, nisi erudiatur, ad artis facilitatem non pervenit: artium tamen omnium parens est, easque, quo proficiant et perficiantur, dat nutriculum rationem. Excitat enim primo ingenium ad res aliquas percipiendas: et cum eas perceperit, deponit quasi in custodia et thesauro memoriæ; ratio vero quæ percepta et commendanda vel commendata sunt, studio diligenti examinat, et ex natura singulorum, de singulis (nisi forte labatur in aliquo,) verum profert incorruptumque iudicium. Hæc tria quidem, quasi omnium artium fundamenta et instrumenta, natura præmittit. Est autem ingenium, ut Isidoro placet, vis quædam animo naturaliter insita, per se valens.

Hoc autem exprimere videtur ista descriptio, quod natura animo vim quamdam indidit, quæ aut primitivus motus animæ est, aut motum excitat primitivum, quem anima exercet in rerum investigatione. Unde et per se dicitur: *Valens*, eo quo nullius præcedentis opem exspectat, et omnes prævenit, et juvat subsequentes; præcedit enim investigatio comprehensionem, examinationem et custodiam omnium sciendorum. Itaque proficiscitur a natura, studio juvatur et exercitio: ut quod difficile fuerat in prima agitatione, ab assiduitate usque reddatur facilius; et cum regulas hoc faciendæ deprehenderit, fiat, nisi desuetudinis et negligentiae torpor obsistat, facillimum. Et hæc quidem est omnium origo artium, ut cum natura perfacens, usum et exercitium studii peperit, usus et exercitatio artem; ars autem, eam, de qua nunc agitur, facultatem. Valet itaque per se ingenium, exercitatio, ex usu ab utroque memoria; et ab his etiam ipsa ratio convalescit, artesque producit, et hoc quidem pro capacitate ingeniorum. Horum autem tria sunt genera, sicut Carnotensis senex Bernardus, frequenti colloquio, suis auditoribus tradere consuevit. Aliud enim advolans, aliud infimum, aliud mediocre est. Advolans quidem eadem facilitate, qua percipit, recedit a perceptis, nec in aliqua sede invenit requiem. Infimum autem sublimari non potest, ideoque perfectum nescit; at mediocre, et quia habet in quo sedeat, et quia sublimari potest, nec de profectu desperat, et philosophantis exercitio accommodatissimum est. Et in hac quidem specie naturam, opinor, artium fundamenta fecisse; usus

enim hujus studio invalescit. Est autem, ut Ciceroni placet, studium, assidua, et vehemens animi applicatio, ad aliquid agendum magna cum voluntate. Memoria vero quasi mentis arca, firmaque et fidelis custodia perceptorum. Ratio, eorum quæ sensibus, aut animo occurrunt, examinatrix animi vis est, et fidelis arbitra potiorum, quæ rerum similitudines dissimilitudinesque perpendens, tandem artem statuit, quasi quamdam infinitorum finitam esse scientiam. Cum enim in ea desinant nomina infinita, ea omnia feminino desinuntur articulo, iis exclusis, quæ certa suæ proprietatis assignatione distinxit. Species infinite sunt; sed hæc in eis finitum tradidit, ut cuicumque adest species, adsit et genus. Numeri infiniti; omnem tamen parum vel imparem esse desinivit; et ut quod dicitur, liquido comprobetur exemplo, disceptationem primam casus intulit: usum disceptandi exercitatio auxit. Disceptandi formam, quæ ars ejus operis est, ratio deprehendit; ars culta contulit facultatem: et quia artium natura mater est, merito in injuriam parentis redundat contemptus earum. Sedulo igitur ingenium, tam studii quam remissionis moderatione, excolendum est, ut ab altero convalescat, ab altero confortetur. Unde egregie sapiens quidam (cui dicti habeo gratiam) ait: ingenium a natura proficiscitur, juvatur usu, immoderato labore retunditur, et temperato aevitur exercitio. Si enim compositum fuerit, et legitime exerceatur, non modo ad artium capacitatem sufficit, sed ad res quodammodo naturaliter inaccessibiles, rectam et expeditam inveniet viam; et ad cito discendum, aut docendum quidquid oportet expedire, fidelissimum erit.

CAP. XII. *Unde artes dicantur liberales.*

Sed cum artium multa sint genera, ingenio philosophantis animi primæ omnium liberales occurrunt. Hæc quidem omnes, aut Trivii, aut Quadrivii ratione clauduntur: et tantam dicuntur obtinuisse efficaciam apud majores, qui eis diligenter institerant, ut omnem aperirent lectionem, ad omnia intellectum erigerent, et omnium quæstionum, quæ probari possunt, difficultatem sufficerent enodare. Neque enim doctore egebant in aperiendis libris, aut quæstionibus dissolvendis hi quibus aut ratio Trivii omnium sermonum, aut Quadrivii lex totius naturæ secreta exponebat. Unde sicut artes dictæ sunt, eo quod arctant regulis et præceptis, vel a virtute, quæ Græcè ἀρετή dicitur, et animos roborat ad percipiendas vias sapientiæ, aut a ratione, cui alimenta et incrementa parant, quæ a Græcis *arses* nominantur: sic et liberales dictæ sunt, vel ex eo, quod antiqui liberos suos iis procurabant institui; vel ab hoc quod quærent hominis libertatem, ut curis liber sapientiæ vacet, et sæpissime ab iis liberent curis, quarum principium sapientia non admittit. Necessarias quoque sæpe excludunt, ut agitationi mentis ad philosophiam sit expeditior via.

CAP. XIII. *Unde dicatur grammatica.*

Harum autem omnium prima est logica; ab ea tamen sui parte, quæ in prima sermonum institutione versatur, ut nomen logicæ, sicut jam dictum est, quam latissime pateat, et non modo ad discedis scientiam contrahatur. Est enim grammatica, scientia recte loquendi, scribendique, et origo omnium liberalium disciplinarum. Eadem quoque est totius philosophiæ cunabulum, et, ut ita dixerim, totius litteratorii studii alitrix prima; quæ omnium nascentium de sinu naturæ teneritudinem excipit, nutrit infantiam, cujusque gradus incrementa in philosophia provehit, et sedulitate materna, omnem philosophantis producit et custodit ætatem: unde a primis, tam scribendi quam loquendi principiis, grammatica appellatur. Grammatica enim, littera vel linea est, et inde litteralis, eo quod litteras doceat; quo nomine, tam simplicium vocum figuræ, quam elementa, id est voces figurarum intelliguntur; aut etiam linearis est, eo quod sicut in magnitudinis incremento, dimensio lineæ prima occurrit, et quasi quædam materia est superficiæ aut corporis; sic aspirantibus ad perfectum sapientiæ, disciplina hæc prima succurrit, quæ linguam erudit; et tam per aures, quam per oculos, ut sic procedat oratio, sapientiam introduct; verba enim per aurem intromissa, pulsant et excitant intellectum, qui, ut ait Augustinus, quædam animæ manus est, rerum capax et percipibilis objectorum. Litteræ autem, id est figuræ primo vocum indices sunt, deinde rerum, quas animæ per oculorum fenestras opponunt, et frequenter absentium dicta sine voce loquuntur. Tradit ergo prima elementa sermonis ars ista, oculorum et aurium judicium instruit, ut non facilius queat aliquis præter eam philosophari, quam inter philosophos eminere, qui semper cæcus et surdus fuit.

CAP. XIV. *Quod ipsa, etsi naturalis non sit, naturam imitatur.*

Cæterum cum hæc ad placitum sit, non a natura videtur esse profecta; siquidem naturalia eadem sunt apud omnes, hæc autem apud omnes non eadem est. Artium vero matrem superius collectum est, esse naturam; sed, licet hæc aliquatenus, imo ex maxima parte ab hominum institutione processerit, naturam tamen imitatur, et pro parte ab ipsa originem ducit, eique in omnibus, quantum potest, studet esse conformis: unde et ad ejus nutum, vocalium numerum, apud omnes gentes, quantum ad elementa spectat, quinario inclusit; nam apud plerosque, figurarum numerus multiplicior est. Tenerius tamen noster, grammaticus scientia quam opinione potentior, etiam in sonis elementariis amplio rem numerum convincebat. Si enim attendantur vocum, ut ait, differentiæ, septem sunt. In ipsis quoque consonantibus, diversas species semivocalium et mutarum, item simplicium dupliciumque, natura formavit; quarum differentiam patienter advertit, si quis attendat ora, mirabili lege

naturæ, modulantiæ voces, et potestatem earum A subtili examinatione perpendat. Ipsa quoque nomen impositio, aliarumque dictionum, etsi arbitrio humano processerit, naturæ quodammodo obnoxia est, quam pro modulo suo probabiliter imitatur. Homo enim ad exsequendum divinæ dispensationis effectum, et ad instituendum inter homines verbi commercium, rebus eis primo vocabula indidit, quæ præjacebant, naturæ manu formatae, et quas illa, vel ex quatuor elementis, vel ex materia et forma, compegerat et distinxerat, ut rationalis creaturæ possent sensibus objici, earumque diversitas, sicut proprietatibus, sic et vocabulis insinuari. Inde ergo (sicut Boetius auctor est) contigit, ut hoc vocetur homo, illud lignum, aliud vero lapis; et sic substantiis omnibus, sua quasi impressa sunt nomina. Sed quoniam ipsarum multæ sunt differentia; aliæ quidem a quantitate, aliæ a qualitate, aliæ a variis accidentium formis: item aliæ ab his, quæ familiariora sunt, et ad esse conducunt: idcirco quibus hoc designaretur, nomina sunt inventa quæ possent adjici substantiis, et eorum vim et naturam quodammodo depingerent, sicut præmissæ substantiarum differentia suis proprietatibus exprimentur. Sicut enim accidentia substantiam vestiunt et informant; sic quadam proportione rationis, ab adjectivis substantiva informantur. Et ut familiarius rationis institutio naturæ cohæret, sicut substantia cujusque rei, intentionis et remissionis ignara est; sic substantiva ad comparationis gradus non veniunt, ut nec nomina differentiarum substantialium, licet adjectiva sint, eo quod substantiæ quædam indicent qualitatem. Item nec illa comparantur, quæ adji-
ciuntur substantiis a quantitate, eo quod ipsa quantitas, non suscipit magis et minus. Et in summa, sicut solum accidens comparabile est, nec id tamen omne: sic sola adjectiva accidentiam, nec ea tamen omnia, comparantur. Nec in solis nominibus conspicua est hæc naturæ imitatio, sed in aliis omnibus orationis partibus, si diligentius attendatur. Pro eo quod substantia, quæ sensui aut rationi objicitur, sine motu, quo agendo vel pati-
endo aliquid temporaliter movetur, esse non potest, ideo ad designandos motus corporales agentis aut patientis, excogitata sunt verba. Unde quia motus non est sine tempore, nec verbum esse potuit sine temporis consignificatione; et sicut motus is non semper uniformis est, sed, ut sic dicam, multicolor, alio aliter, vel alias agente vel patiente, ad exprimendas differentias ejus, ad modum nominum adjectivorum, adverbia processerunt. Quinetiam quod verba quædam, aliquibus temporibus carent, sicut meditativa et inchoativa, præterito eo quod gerendorum deliberatio non statim completur, nec initia rerum, ad sui perfectionem accedunt, hoc nonne est expressum naturæ, apud humanam rationem, vestigium?

CAP. XV. Quod adjectiva secundæ impositionis, substantiis primæ non apte copulantur, ut equus patronymicus.

Procedat ratio ad secundæ impositionis originem, ubi, etsi non tam liquido, dominantis tamen naturæ claret auctoritas. Rebus itaque, ut dictum est, cum nomina primitus essent imposita, reversus ad se animus imponentis, ipsis nominibus vocabula indidit, per quæ sermonum doctrina procederet: dum eorum adminiculo, alter, in mentem alterius suum trajiceret intellectum. Ergo quod casualiter flectitur, et temporis experts est, dictum est nomen substantivum quidem, si substantiam significat, aut substantive. Adjectivum, id quod formaliter, ut sic dici liceat, inest substantiæ, vel aliquid ad imaginem ejus. Quod autem motum ejus significat temporalem (ita tamen ut temporaliter) verbum est appellatum. Activum quidem, si enim, ut in agente; passivum, si ut in patiente significat. Ad similitudinem itaque dictionum primæ impositionis, earum, quæ secundo processerunt, facta est institutio; ut quemadmodum in illis, tam substantivis quam adjectivis, dicuntur quædam propria singulorum, alia plurium sunt sua ratione communia; ita quædam singulariter dicta, quædam accepta communiter inveniuntur in istis. Quod enim nomen dicitur, aut enuntiatio, ad substantivorum accedit rationem: quod appellativum, aut categorica præmissis adnectuntur, adjectivæ virtutis explet officium, quæ substantivorum determinat qualitatem. Veruntamen, sicut in operibus naturæ subtilior est speculatio eorum quæ insunt, utpote simplicium, quam eorum quæ compositio sensus ingerit, aut intellectui; sic in adjectivis secundæ impositionis, si non adjiciantur his, quibus naturaliter addicta sunt quid significant, difficilius est intelligere; solidior est enim natura substantiæ quam verborum; et accidentia ejus, quam eorum, quæ sensui aut intellectui familiarius occurrunt. Adeo quidem, ut qui secundæ impositionis adjectiva, primæ institutionis substantivis applicant, aut nihil omnino dicant, aut nugiloqui sint. Si enim equus dicatur *patronymicus*, aut *hypothetici sæculares*, junctura incompetentis est, præpediente quidem rationem intelligendi principali significatione verborum, non aliqua discohærentia accidentium. Nam quod ad genus, numerum et casum attinet, substantivis satis cohæret adjectivum. Sed principalia significata conjungere, non modo mentiri, sed etiam nugari est. Reus acyrologiæ Virgilius criminatur, dicens *gramineo in campo*, eo quod *gramineo in campo* dici oportuit: et plane magis reus esset, et procul dubio longe nugacior, si dixisset *in campo categorico*, vel *patronymico*. Dissolvit autem instantiam eorum, qui ex solis nituntur accidentibus, in similitudine cohærentibus sibi, probare quod non omnis consonans, vocali subjuncta, syllabam facit. Siquidem *I* et *V* consonantes subjunctæ, non magis proficiunt ad syllabam, quam adjectiva secundæ

impositionis, primis substantivis apposita, ad rectam et æquomodam locutionem. Constat equidem duo esse peccata loquentium; alterum mentientis, alterum transredientis positam locutionem: quod ad minus isti committunt. Primæ et secundæ personæ pronomina, verbis inepte conjunguntur, nisi causa discretionis aut significantiæ, licet sibi satis congruant accidentia dictionum. Nugatoriæ autem dictionis rationem, non hic ita coarcto, ut idem frequenter dicere, intelligatur: ut si in substantivo, adjectivum, quod in eo intelligitur, quia forte adiciat, quale est, *homo rationalis ambulat*; sed ad omnem dicendi formam extenditur, ubi dictionum junctura inutilis, et quodammodo suæ legis implendæ inefficax est. Sed nec inutilis est junctura, licet falsi nota sit, et quod nunc explicat, nunc involvit. Lex enim grammaticæ mentiri non prohibet, etsi ea socientur, ex quibus nullus, linguæ peritiam habenti, provenit intellectus. Ex eo autem liquidius est, quia primis secundariorum competens non sit adjectio: quod si adjectiva æquipollenter in alia resolvantur (ut si forte reddatur pro nominibus definitio) appositionem æquipollentis termini nequaquam horrebit animus, et ipsius adjectivi secundæ impositionis formidabit auditum. Verbi gratia, *propositio prædicativa est*, hoc æquipollenter videtur asserere, quod simpliciter, id est sine conditione aliqua enuntiat, aut quod terminum habeat prædicatum. Dicatur ergo, *tunica est categorica*, hæret intellectus, ob adjectionis incompetentiam, et forte citius de inepta dictionum junctura causabitur, quam mendacii rem arguat proponentem. Sin autem dicat, *tunica simpliciter*, id est sine conditione, aliquid enuntiat, aut terminum habeat prædicatum, statim falsum arguet auditor, nec tamen cito prosiliet ad cavendas juncturæ ineptias. Utiq; cum dicitur *propositio categorica*, intelligitur habens prædicatum terminum, et subjectum: cum vero, *sylogismus categoricus*, significatur, quoniam ex categoricis constat. *Equus categoricus* quidquid significet, ignotum habeo; sed interim credo, quod nihil significat. Quod enim non invenitur usquam, esse puto nusquam. Similis quoque abusio est, si quis dicat, *equus desinit in S*: et similia. Item: *Cato sedens inter Janiculam, et Kalendas Martias, vestes populi Romani quaternario, aut senione reparcit*, aut sermo non est, aut quovis sermone nugatorio corruptior. Hujusmodi sermo quidem, *stichologus* dicitur, id est *sermo inversus*: eo quod adversus loquendi leges cœunt verba. Nam *επιχος versus*; unde *distichum*, duorum versuum carmen. Cum super hoc articulo multos conferentes, et varia sentientes audierim, non pigebit referre, nec forte audire displicebit, quod a Græco interprete, et qui Latinam linguam commode noverat, dum in Apulia morarer, accepi; nam et ipsi volo referre gratiam, etsi non utilitatis (quæ tamen in his aliqua est) saltim bonæ voluntatis, qua auditoribus prodesse cupiebat.

A Primus ergo hujus sententiæ aut opinionis articulus est, quem præmisi: quod adjectivorum secundæ impositionis, et substantivorum primæ conjunctio, etiã secundum grammaticæ rationes, inconsequens est. Habet autem nescio quid latentis ἀρρωτίας, id est *inconsonantiæ*; vel, ut Quintiliani verbo utar, *cacozugiæ*, id est *malæ conjunctionis*, hæc appositio, quam etsi nequeamus tam facile perspicuis rationibus condemnare, per se tamen displicet grammatico auditori. Talia quidem multa sunt, quæ statim offendunt, licet eorum improbatio longius absit. Quod forte in his evenit, quorum virtus, aut vitium perspicuum est. Ut multum parcat hic grammatica, ἀχυρολογίαν deprehendit. Illa enim non modò accidentium dissidentiam in dictionum junctura causatur; sed etiã secundariæ inventionis adjectionem, in substantivis primæ, ducit absurdam. Et quidem ea ratione *absurda est*, quod ad juncturam hujusmodi *animus obsurdescit*. Sed quis auditus recte examinat ea, ad quæ surdus est? Nonne vox lassa est, quæ in aurem surdam effunditur? Quia ergo intellectas, sicut *animæ manus*, ita quodammodo auris est; nihil omnino ad vocem concepit, *cujus rei* intelligentiam absurditas præclaudit. Attamen absurdum interdum ducitur, cuius est, *pro tempore*, insoleus et infrequens usus, nec tamen usquequaque absurdum est: sicut *mulier informis* male quidem formata, non tamen omnino carens forma; et sicut in litteris, quædam mutæ, non quod omnino nihil, sed quod aliarum respectu minimum sonent. Hæc autem adjectio, penitus quidem absurda est, non solum falso, aut male sonans in aure audientis (falsa enim non omnia absurda sunt) etsi ea veri examiner reprobet, et repellat.

Absurda quoque dicuntur singula pro judicio facultatum, quæ dictionum factorumve qualitatem examinant. Grammatica enim absurdam habet incompetentem juncturam dictionum; sed ad examinandi veri judicium non aspirat. Cæsar, in libro *De analogia*, grammaticus quidem est, et evitandum esse denuntiat, quidquid auditori perito potest esse absurdum: « Ut nautæ, inquit, scopulum fugiunt, sic fugiendum est infrequens atque insoleus verbum. » Dialectica autem, id duntaxat acceptat, quod verum est, aut verisimile, et quidquid ab his longius dissidet, ducit absurdum. Neque enim utilis aut honesti finem attendit: *civilis autem scientia utilia* ista melitur, versaturque in fine justii, aut honesti: et quæ a jure bono et æquo longius absunt (vera aut falsa sint) æque abhorret: palam erit hoc et in cæteris disciplinis. Sed nunc Græci interpretis nostri procedat explanatio. *Homo est rationalis*, rebus existentibus ut nunc sunt, hæc quodammodo necessaria est; *homo est risibilis*, hæc probabilis est; *homo est albus*, hæc quidem possibilis, dubia tamen, eo quod æque vera potest esse et falsa; *homo est rudibilis*, hæc quidem impossibilis est, ut omnino vera esse non possit.

Nullam istarum grammaticus abhorret, quia ubique invenit legem suam. Nihil istorum corrigit, nihil immutat: gratanter accipit omnia. Quartam corripit et redarguit logicus: eo quod sibi veri falsique commissa est examinatio. Et ob hoc quidem, ei præbere aurem, docet absurdum. Modo præmissis, quintam adjice, *homo categoricus est*; hanc utique absurditatis damnat grammaticus; qui non modo dubiam, non modo falsam, sed etiam impossibilem admittebat. Quare? inquit, nisi quia non sequitur leges suas; perpetuo enim dicebat inlicitum, hæc adjectiva illis copulari subjectis.

CAP. XVI. *Quod adjectiva primæ impositionis, substantivis primis junguntur.*

Non autem vice versa, adjectiva primæ impositionis, secundæ institutionis nominibus adjici, impossibile aut inconsequens est. Natura enim copiosa est, et ubertatis suæ gratiam humanæ indigentia facit. Inde ergo est, quod proprietates rerum redundat in voces, dum ratio affectat sermones rebus, de quibus loquitur, esse cognatos. Dicitur ergo durus sermo aut mollis; verbum asperum, aut leve; nomen dulce, aut amarum: cum hæc tamen proprie corporum sint, non sermonum. Inveniuntur et plurima in hunc modum, quorum nihil absonum est, aut falsi arguitur apud iudicem bonæ fidei, vel auditorem; licet enim fides rationalis creaturæ duntaxat virtus sit, sermo tamen fidelis dicitur, itemque fraudulentus, etsi non in ipso, sed in homine esse fraudulentiam convincatur. Solent enim naturalia, ut sic dixerim, transferri nomina ad explendam indigentiam rationalium, cum econtra, transumptio rationalium ad naturalia, in tam frequenti usu nequaquam versetur. Sit autem translatio, nunc quidem necessitatis causa, nunc ornatus; sed ut celebre est apud eruditos, quæ ornatus causa non fit, ab æquivocatione non est aliena. Quorum ergo necessaria est translatio, multis commode applicantur, et pro modo eorum, quæ dicuntur accidentaliter prædicari, sensum plerumque mutant ad singula: nemo tamen conjunctionis incompetentiam reprehendit. Et licet improprius, id est translationis sensus, suæ dictionis primæ significationi, id est quam a prima institutione habebat, sic obtinente usu sæpe prævaleat, si forte ad domesticum redeant sensum, utique aut nulla absurditas est, aut non tanta, quantum arguimus, cum adjectiva verborum eo trahuntur, ut rerum significant qualitatem. Ecce convertibile in his ex usu obtinet, quæ se prædicatione mutua circumscribunt: ut in specie, et definitione, aut proprio. Item *finitum* et *infinitum*, ad designandas eorum qualitates, nomini adjiunguntur, et verbo; sed quoniam hæc a rebus sumpta sunt, nequaquam absonum est, si velut a peregrinatione donum redeant, ut res aliqua convertibilis, aut finita dicatur, aut infinita. Similiter *universale* et *particulare*, licet in verbis eorum vigeat appellatio, quam a rebus mutuata sunt (secundæ enim impositionis non sunt) possunt sine

A absurditate rerum nominibus adjectivis conjungi. Et quidem quæ a rebus sumpta sunt? ad res redire possunt; sed quæ inventa sunt ut verborum indicent qualitatem, non ea commoditate vel usu de vocantur, ut rerum indicent qualitatem. Videntur enim aliquid habere simile cum his generibus verborum, quæ Græcæ *syncategoremata* appellantur, eo quod, sicut illorum, ab adjunctis, aut est, aut perpenditur significatio, sic ista, originis suæ sociata sermonibus, suum commode excitant intellectum, alio vero traducta, velut naturali vigore destituta, evanescent, vel absona sunt. Si enim dicatur *equus patronymicus*, illico grammaticus auditor vel dicentem conviciabitur, ut verbi vitium purget, aut ut multum loquenti deferat, servi comici utetur proverbio: «Bona verba quæso.» Hæc itaque supplicatio, nonne vitii quædam exprobratio est? Qui enim pro istis bona quærit, hæc bona esse procul dubio non consentit. Alioquin elegantius diceret, «Meliora verba quæso.» Profecto si modum, aut tempus quis quærat in nomine, causam et comparisonem in verbo, eum quasi nugacem grammaticus castigabit: unde non opinor quod patientiam accommodet discipulo, *equum patronymicum* appellanti. Adeo autem naturæ suæ limitibus secundæ impositionis adjectiva coarctata sunt, ut non modo non queant ad rerum vocabula evagari, sed nec a quibus indita sunt, longe recedere. Siquidem propositio recte dicitur *hypothetica*, nomen *patronymicum*. Si vicissim veritas, ut dicatur *hypotheticum* nomen, *propositio patronymica*, aut nihil utique dices, grammatico iudice, aut inepte loqueris. Præterea *penes usum est* summa examinandi sermonis auctoritas, neque eo non restituente convalescet, quod ipso condemnat: hinc est illud,

*multa renascentur, quæ jam cecidere, cadentque,
 quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet usus,
 quem penes arbitrium est et jus, et norma loquendi.*

(HORAT. *Ars poet.* 70.)

Sicut enim in jure dicitur, *quod consuetudo optima legum interpret est*; sic et usus recte loquentium est potentissimus interpret regularum. Unde consequens arbitror, quia id quod nusquam scriptum legiitur, nec alicubi a recte loquentibus auditur, sed nec aliquid generis ejus, pridem damnatum esse, aut certe nondum a grammaticis approbatum. Sed nec primæ inventionis nomina universa, credo ad omnia commode posse transferri, etsi ad usum transumptionis sicut generaliora, ita commodiora sint. Sed quia frequens est, aliquid extra regulam inveniri, erit fortasse aliter, quam dictum sit, alicubi inveniri, seu quod propositum est, usus obtinet. Nam et ea vicissitudo, quæ rerum est ad sermones, sermonumque ad res, quæ sibi invicem, quasi collatione mutua, suas proprietates attribuant, translativis sermonibus, quam his, quos institutio secundaria promulgavit, frequentius explicatur. Regulæ enim universitati fortasse casus derogat. Sed nos usum loquimur. Hæc itaque transla-

tionis vis, dum sermonibus, quod rerum est, et rebus, quod sermonum est, ascribit, quamdam loquendi parit indifferentiam; quæ, sicut compendio sui, compositis ingenii predest, sic indiscreta confundit et prosternit, eisque totius veritatis præcludit intelligentiam. Necesse enim est ei, qui ad notitiam veritatis aspirat, ut composito perpendat ingenio, quid velit dicere etiam qui balbulit; nam et is sæpissime verum dicit.

CAP. XVII. Quod et in poetica naturam imitatur.

In aliis quoque naturam grammatica imitatur; præcepta enim poetice, naturam morum patenter expriment, exiguntque ut artis opifex sequatur naturam.

*Format enim natura prius nos intus ad omnem
Fortunarum habitum; juvat, aut impellit ad iram
Aut in humum mærore gravi deducit et angit:
Post effert animi motus interprete lingua.*
(HORAT. Ars poet. '18.)

Eo quidem hæc, ut a naturæ vestigiis poeta non recedat, sed habitu, et gestu, item verbo, ei toto nisu studeat coherere.

.... Si vis me flere, dolendum est
Primum ipsi tibi....

(Ibid.)

Si gaudere, prius gaudendum, alioquin

.... Male si mandata loqueris;
Aut dormitabo, aut ridebo....

(Ibid.)

Ad hæc, non modo pedum aut temporum ibi ratio habenda est, sed ætatum, locorum, temporum, aliorumque, quæ sigillatim referre ad rem præsentem non attinet: cum omnia a naturæ officina proveniant. Adeo quidem assidet poetica rebus naturalibus, ut eam plerique negaverint grammaticæ speciem esse, asserentes eam esse artem per se, nec magis ad grammaticam, quam ad rhetoricam pertinere; affinem tamen utrique, eo quod cum his habeat præcepta communia. Ringantur super hoc, qui voluerint (non enim hanc protendo litem), sed omnium pace, opinor ut sit hæc ad grammaticam referenda, tanquam ad matrem et altricem studii sui. Licet autem neutra illarum omnino naturalis sit, et ex maxima parte substantiæ suæ hominem, qui eas invenit, utraque laudet auctorem, natura tamen aliquid juris sibi vindicat. In utraque profecto, aut poeticam grammatica obtinebit, aut poetica a numero liberalium disciplinarum eliminabitur.

CAP. XVIII. Quid sequi doceat, et quid vitare grammatica.

Traditum quidem est, grammaticam esse recte scribendi recteque loquendi scientiam. Recte quidem dicitur, ut vitium excludat, ut scilicet in scribendo sequatur orthographiam, in loquendo, artis et usus auctoritatem. In eo autem orthographia, id est recta scriptura consistit, ut quæque littera suo ponatur loco, nec alterius usurpet officium aut deserat. Loqui autem, est articulata et litterata voce suum interpretari intellectum. Nam quod dicitur,

... Nutu signisque loquuntur
(OVID. Met.)

A a sermonis proprietate recedit. Recte quidem loqui est solæcismi et barbarismi vitium in sermone declinare. Est autem barbarismus *corruptio dictionis non barbara*, id est quæ Græca sit, aut Latina. Si enim barbara dictione in nostro utamur eloquio, non barbarismus, sed barbarolexis est. Solæcismus autem est *corruptio non quidem dictionis, sed constructionis*; cum adversus legem construendi, incompetentem verba jungantur. Fit autem dupliciter: aut per partes ipsius orationis, aut per accidentia partium. Per partes quidem, ut si alteram quis ponat, pro altera, puta, præpositionem pro adverbio, vel econtra: aut si in eadem parte, genus unum verborum quis pro altero ponat, puta, secundæ inventionis, pro eo quod primæ esse oportuit. Per accidentia vero, ut per qualitates, genera, casus, numeros et figuras. Similiter et in metro metaplasmus reperitur, qui fit in uno verbo licentius argente metri lege, sicut et barbarismus, unius dictionis est in soluto eloquio. Dicitur autem *metaplasmus, quasi transformatio vel deformatio*, eo quod quasi a jure suo dictionem transformat, aut deformat. Sunt item schemata, quæ figuræ interpretantur, in verbis aut in sententiis: suntque per varias dictionum formas, ad eloquii venustatem. Ergo barbarismus et metaplasmus, in verbis singulisprehenduntur, solæcismus et schemata, non in singulis, sed in plurium conjunctione fiunt. Cum autem tria sint, ars, vitium et figura: notitiam singulorum necesse est habere grammaticum. Alioquin nec arte maniri, nec vitium declinare, nec venustates auctorum facile poterit imitari. Quod si eorum ignarus, recte scribit aut loquitur, peritiæ ejus ascribendum non est, eo quod casus agit virtutis opus. Ars itaque est *quasi strata publica*, qua ire, ambulare et agere, sine calumnia et concussionem omnibus jus est. Vitium est omnibus devium, ut qui in eo iter, acumen exercet, aut præcipitium subeat, aut calumniam et concussionem interpellantium patiatur. Figura vero, medium tenet locum: et dum aliquatenus recedit ab utroque, non cadit in alterutrum rationem. Omnes itaque sequuntur artem, quia præcipitur; declinant vitium, quia prohibetur, sed nonnulli figuris utuntur, quia permittitur. Nam inter vitia, barbarismus scilicet, et solæcismus, et artem, quæ virtus eloquii est et norma, figuræ et schemata sunt. Metaplasmus scilicet, si ratione peccetur in verbo; schema, si ex causa probabili delictum sit in contextu verborum. Est enim teste Isidoro, figura « vitium cum ratione, » ideoque solis auctoribus, auctorumque similibus, viris scilicet eruditissimis, qui dicendorum tacendorumque noverunt rationes, hæc licentia indulgetur: « Magnis, ut ait Cicero, et divinis bonis, hanc licentiam assecuti sunt, » et asequuntur. Non est levis auctoritas personarum: omnia dicta vel facta laudem asserunt, vel crimen auferunt, quam frustra affectat, nisi qui se in magnis bonis imitabilem præbet. Profecto hæc aliarum virtutum auctoritas

meruit, ut hæc vitia majorum, dulcia sint et grata posteris. Unde in secundo *De ordinis* Augustinus : « *Solacismos et barbarismos, quos vocant poete, et quos adamaverunt, schemata et metaplasmos, mutatis makerunt appellare nominibus, quam manifesta vitia declinare. Detrahe tamen ista carminibus, suavissima condimenta desiderabo. Transfer in liberam forensemque dictionem, quis non eam fugere, atque in theatra se condere jubebit?* » Congere multa in unum locum, totum arte petidum et rancidum fastidibo. Virgo moderator rerum ordo, ea nec ubilibet, nec nusquam esse, patietur : quibus interpositis, alias incens et villis erigitur et illustratur oratione. Hæc ille ; ut a præcepta comulet autoritate, quam necessaria sit notitia eorum, quæ doctioribus concessa, omnem fere latitudinem occupant scripturarum, ut qui proprie et figurate dicta itaque vitiosa, non didicerint, raro fidelem, nunquam vero facilem eorum, quæ scripta sunt, intelligentiam assequantur.

Cap. XIX. *Quod figurarum perutilis est cognitio.*

Disponit et tropos, id est modos locutionum, ut cum, a propria significatione ex causa probabili, sermo ad non propriam trahitur significationem : qualis est metaphora, metonymia et synecdoche, et similes, quas enumerare longum est. Sed et hi ad modum schematum privilegiati sunt, et solis eruditissimis patet usus eorum : unde et lex eorum regulari est, qua non permittuntur longius evagari. Regulariter enim proditum est, quia figuras extendere non licet. Si quis etiam in translationibus et figuris auctorum studiosior imitator est, caveat ne sit vera translatione figura inculta. « Virtus enim sermonis optima est perspicuitas et facilitas intelligendi. » Et schematum causa est *necessitas*, aut *ornatus*. Nam sermo institutus est, ut explicet intellectum : et figuræ admisæ, ut quod in eis ab arte dissidet, aliqua commoditate compensent. Horum autem maxime necessaria est cognitio, quia in omnibus quæ præpediunt intellectum, tria solent præ cæteris accusari ; hæc autem sunt schemata adjunctis tropis oratorum, sophismata quæ fallaciarum nube obducunt animos auditorum, et rationum diversitas, quæ præjacet in animo dicentis, et rectam intelligentiæ cognita parat viam. Siquidem, ut Hilarius ait : « Intelligentia sumenda est ex causis dicendi ; » alioquin etiam in Scripturis canonicis rixabuntur Patres, sibi que erunt etiam evangelistæ contrarii, si iudex insulsus, ad solam dictorum superficiem, et non ad dicentium mentes aspiciat. Hoc itaque perversi ingenii est, et suum aspernantis profectum. Nonne Salomon, non modo in eodem libro, et in eadem pagina, sed etiam continuis versibus, dicit : *Ne respondeas stulto secundum stultitiam suam, ne efficiaris ei similis* ; et : *Responde stulto secundum stultitiam suam, ne sibi sapiens videatur?* (Prov. xxvi.) Itaque regulæ sciendæ sunt, ut ad illas constet, quid in sermone rectum sit, qui enorme ; quia nisi ad regulam, prava non

A corriges nulloque studio ignotum præcipitium declinabis. At in regulis, vix aliquid utilius aut compendiosius dixerim ea parte artium, quæ dum figuras notat auctorum, virtutes et vitia sermonum luculenter ostendit. Unde nunc quare tantopere a cœtaneis nostris negligitur, cum utilissima sit, et compendiosissima, et fere ab omnibus scriptoribus hujus artis diligentissime pertractata. Donatus, Servius, Priscianus, Isidorus, Cassiodorus, Beda noster, et alii quam plures, eam singuli tractant, ut nisi ex negligentia, ignota esse non possit. Quintilianus quoque dum hæc tradit, tantis effert præconiis, « ut sine hæc nec nomen professionis dicat constare grammatico, et frustra ad artis peritiam aspirare. » Verborum autem significatio diligentius excutienda est, et quid sermo quilibet in se, quid ab adjunctis in contextu possit, solertius perscrutandum, ut sophismatum umbras, quæ verum obnubilant, discutere possit. Dicendi autem ratio pensanda est, « ex circumstantia dictorum, ex qualitate personæ, ex qualitate auditorum, ex loco et tempore, » atque, vario modo, apud diligentem exploratorem, considerandis. Si quis autem his diligentem insiterit, quæ adversus tria intellectus repagula preposita sunt, profectum suum in scriptis et dictis intelligendis, et ipse mirabitur, et aliis venerabilis apparebit.

Cap. XX. *In quibus grammaticum oporteat occupari.*

Versatur et circa alia grammaticæ studium, et non modo litterarum, syllabarum dictionumque naturam considerat, et pedes in metris, accentus in syllabis, attendit ; sed et figuras accentuum ; ut acies cui syllabæ gratis, acutus aut circumflexus accentus imitatur. Sensus quoque distinguit posituris, id est figuris indicantibus ubi colon, ubi comma, ubi periodus, id est ubi subdistinctio, aut media distinctio, aut distinctio faciendâ sit. Quod quidem significantiis interpretari possumus, ut sit *colon membrum, comma articulum, periodus circumcivus*, qui sermonis sententiam claudit. Sed quidam, ut patientius sit, dicunt (an recte viderint ipsi), *colon esse, ubi vulgariter punctum dicitur aut quemdam spiritus tractum : comma, ubi quasi divisione media partimur versus ; periodum, quæ sermonis sensum cum integritate concludit. Sunt et notæ, quæ scripturarum distinguunt modos, ut deprehendantur, quid in eis lucidum, quid obscurum, quid certum, quid dubium ; et in hunc modum, plurima. Pars hæc tamen artis jam ex maxima parte in desuetudinem abiit : adeo quidem, ut studiosissimi litteram merito querantur, et fere legeant, rem utilissimam, et tam ad res retinendas, quam intelligendas, efficacissimam ; majorum nostrorum invidia aut negligentia, artem adeo deperisse notariam. Nec miretur quis, tantam vim fuisse in notulis : cum et musici cantores, paucis characteribus, multas acutarum et gravium differentias indicent vocum. Et ab hoc quidem, characteres illos musicæ claves dicunt. Si tamen*

tanta scientiæ clavis fuit in notulis, mirum est nostros, licet plura scierint, non agnovisse majores, aut tantæ scientiæ perditas esse claves. Seneca se artem comparandi memoriæ traditurum facillime pollicetur : et utinam innotuisset mihi, sed quod eam tradiderit, omnino non recolo. Tullius in rhetoricis operam dedisse visus est ; sed similibus mei multum non prodest. Exstant autem, quæ discere vix sufficimus, sed minus curamus. Proficerent tamen plurimum regulæ analogiarum, etymologiarum, glossematum, differentiarum ; et quæ barbarismi, solœcismi, aliorumque vitandorum vitia monstrant ; metaplasmm, schematumque et troporum licentiosas et ornatas elocent rationes, prosas aperiant, metrorum leges educunt, et exponunt causas, et qua ratione uti oporteat in historiis aut narrationibus fabulosis. Si quis istorum definitiones figurasque desiderat, superiorum grammaticorum libros evolvat ; quos si universos ad manum habere non potest, exploret quid scitu dignum carpat a singulis. Quia, etsi non omnis ad omnia quæque utilis invenitur, ad multa Isidorus tamen, et satis communis est, et diligenti brevitate laudabilis ; et ei totus haberi non potest, ad instructionem legendorum, plurimum confort ipsius memoriter vel hanc tenuisse particulam.

CAP. XXI. *Quantis viris placuerit, et quod sine ea non magis quis philosophari potest, quam si sit surdus, aut mutus.*

Patet ex his, non circa unum grammaticam occupari ; sed ad omnia, quæ verbo doceri possunt, ut eorum capax sit, animum præformare : unde quantum ei omnes aliæ disciplinæ obnoxie sint, quisque consideret. Ad laudem suam referendum putant quidam nostrorum, quod sine grammatica garrunt, eamque credunt inutilem, et palam culpant, gloriantes se ei operam non dedisse. At Marcus Tullius non ederat filium, a quo in epistolis, sicut apparet, grammaticam instantissime exigebat. Caius Cæsar de analogia libros edidit ; sciens sine ea, neque ad philosophiam (in qua peritissimus erat) nec ad eloquentiam (in qua potentissimus), posse quempiam pervenire. Quintilianus eam commendat adeo, ut dicat : « quia usus grammaticæ, et amor lectionis, non scholarum temporibus, sed vitæ spatio terminetur. » Nam et intelligere docet et dicere : accentus regit, et ipsius vocis, qua utimur, prout personis et rebus convenit, usquequaque instrumenta componit. Nam et pronuntiationis lex alia metro, alia prosæ præscribitur. Siquidem alia melica, alia metrica, alia significativa est. Sed ad musicam melica pertinet. Unde Cæsar prætextatus egregio scommate lusit in quendam : « Si legis, cantas ; si cantas, male cantas. » Eo spectat quod Martianus in *nuptiis Mercurii et Philologiae*, grammaticam ducit cum scalpro, et ferula, et unguentaria pyxide medicorum. Scalpro siquidem oris vitia purgat, et infantium linguas qui ad artem philosophiæ, ea utælactante,

A cibante et durente ituri sunt, radit, dum erudit : et ne barbarismo aut solœcismo balbutiant, in sermone performat ; peccantes autem castigat ferula, et unguento honestatis et utilitatis, quæ ex ea provenit, patientium mitigat poenam. Manum quoque ad recte scribendum reddit idoneam ; acuit et visum, ut ei partes litteræ densiores, aut velum multipliciter elaboratum, obstare non possit. Aperit aures, quas tam gravibus, quam acutis, imo et cunctis vocibus, reddit accommodas. Si ergo tantum utilitatis præstat, et clavis est omnium scripturarum, et totius sermonis mater et arbitra, quis eam a philosophiæ liminibus arcebit, nisi qui intelligentiam eorum quæ dicuntur, aut scripta sunt, ad philosophandum credit esse superfluum. Utique qui eam abiciunt aut contemnant, cæcos et surdos philosophicis studiis faciunt aptiores, quam eos, quibus naturæ gratia integri sensus vigorem contulit et conservat.

CAP. XXII. *Quod auctoritate Senecæ suum teneatur errorum.*

Magno tamen se Cornificius tætur iudice, et erroris sui Senecam laudat auctorem. Qui quidem duabus de causis, merito a pluribus commendatur. Multus enim est in laude virtutis morumque detritina ; et comicæ genere dicendi utens, quod breviter et succincte sententias colligit, ornatum verborum splendet : ut eis displicere non possit, qui aut virtutem amant, aut eloquentiam. Nam ut pace Quintiliani loquar (qui sic hominis ingenium laudat, ut iudicium culpet, dicitque eum dulcibus vitis abundasse, et magis placuisse pueris quam eruditis, et summas rerum minutissimis sententiis frangere, unde libri ejus ab uno imperatorum appellati sunt, arena siue calce), nullus inter gentiles ethicus invenitur, aut rarus, cujus verbis, aut sententiis, in omni negotio commodius uti possit. Ad omnia enim, suum aliquid confort. Sentit hic, quod disciplinæ liberales virum bonum non faciunt. Ego ei consentio, et de aliis hoc ipsum arator. *Scientia enim inflat (I Cor. viii, 1)*, sed charitas sola virum facit bonum. Deprimat artes, sed tamen a philosophia non rejicit ; neque enim soli philosophi boni viri sunt. Grammaticus, inquit, circa curam sermonis D versatur ; et ut longius evagetur, circa historias ; ut longissime procedat, circa carmina. Hoc autem parum non est, sed plurimum prodest ad informationem virtutis, quæ facit virum bonum. Gloriatu Horatii (*Ep. 1, ii, 3*), se, virtutis causa, relegisse Homerum :

Qui, quid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non, Plenus et melius Chrysiippo et Crantore dicit.

Poetas philosophorum cunas esse, celebre est. Disciplinas liberales tantæ utilitatis esse tradit antiquitas, ut quicumque eas plene norint, libros omnes, et quæcunque scripta sunt, possint intelligere, etiam sine doctore. Ut enim ait Quintilianus, non nocent hæ disciplinæ per illas euntibus, sed circa illas hærentibus.

Cap. XXIII. *Quæ præcipua sunt ad exercitium philosophiæ et virtutis; et quod grammatica est eorum fundamentum.*

Præcipua autem sunt ad totius philosophiæ et virtutis exercitium, lectio, doctrina, meditatio et assiduitas operis. Lectio vero scriptorum præjacentem habet materiam; doctrina et scriptis plerumque incumbit, et interdum ad non scripta progreditur, quæ tamen in arcanis memoriæ recondita sunt, aut in præsentis rei intelligentia eminent. At meditatio etiam ad ignota protenditur, et usque ad incomprehensibilia sæpe se ipsam erigit; et tam manifesta rerum, quam abdita, rimatur. Quartum, operis scilicet assiduitas, etsi a præexistente cognitione formetur, scientiamque desideret, vias tamen parat intelligentiæ: eo quod *intellectus bonus est omnibus facientibus eum* (Psal. cx). Et præcones veritatis ut scriptum est: *Annuntiaverunt opera Dei, et facta ejus intellexerunt* (Psal. Lxvii). Cæterum operationem cultumque virtutis, scientia naturaliter præcedit; neque enim virtus currit in læertum, aut in pugna, quam exercet cum vitiis, acrem verberat,

Sed videt quo tendit, et in quod dirigit arcum: Nec passim corvos sequitur testaque lutoque.

At lectio, doctrina et meditatio scientiam pariunt. Unde constat quod grammatica, quæ istorum fundamentum est et radix, quodammodo sequeutem jacit quasi in sulcis naturæ, gratia tamen præeunte; quæ, si ei cooperatrix quoque gratia adfuerit, in solidam virtutis robur coalescit et crescit multipliciter, ut boni operis fructum faciat, unde boni viri et nominantur, et sunt. Sola tamen gratia, quæ et velle bonum et perficere operatur, virum bonum facit, et præ cæteris omnibus recte scribendi et recte loquendi, quibus datum est, facultatem impartitur, artesque ministrat varias, et cum se indigentibus benigne offert, contemni non debet. Si enim contemnitur, jure recedit, nec contemptiori relinquatur conquestionis locus.

Cap. XXIV. *De usu legendi et prælegendi: et consuetudine Bernardi Carnotensis, et sequacium ejus.*

Qui ergo ad philosophiam aspirat, apprehendat lectionem, doctrinam et meditationem, cum exercitio boni operis, nequando irascatur Dominus, et quod videbatur habere, auferatur ab eo. Sed quia legendi verbum æquivocum est, tam ad docentis et discantis exercitium, quam ad occupationem per se scrutantis scripturas; alterum, id est quod inter doctorem et discipulum communicatur, ut verbo utamur Quintiliani, dicatur prælectio, alterum quod ad scrutinium meditantis accedit, lectio simpliciter appelletur. Ergo ab auctoritate ejusdem Quintiliani, in prælegendi, grammaticus et illa quidem minora præstare debet, ut partes orationis reddi sibi soluto versus desideret, et pedum proprietates, quæ debent in carminibus notæ esse. Deprehendat quæ barbara, quæ impropria, aut alias contra legem loquendi composita. Non tamen ut poetas improbet,

A quibus ob metri necessitatem adeo ignoscitur, ut vitia ipsa in carmine, virtutum nomine censeantur; laudem enim virtutis plerumque occupat necessitatis improbitas, cui sine dispendio negari non potest assensus. Metaplasum; schematismumque, et oratorios tropos, multipliciter dictionum cum adfuerint, et diversas sic vel sic dicendi rationes, ostendat et crebris commonitionibus agat in memoriam auditorum. Auctores excutiat, et sine inluentium risu eos plumis spoliat, quæ (ad modum corniculæ) ex variis disciplinis, ut color aptior sit, suis operibus indiderunt. Quantum pluribus disciplinis et abundantius quisque imbutus fuerit, tanto elegantiam auctorum plenius intuebitur, planiusque docebit. Illi enim per *diacrisim*, quam nos *illustrationem* sive *picturationem* possumus appellare, cum rudem materiam historiæ, aut argumenti, aut fabulæ, aliavve quamlibet suscepissent, eam tanta disciplinarum copia et tanta compositionis et condimenti gratia excolebant, ut opus consummatum, omnium artium quodammodo videretur imago. Si quidem grammatica poeticaque se totas infundunt, et ejus, quod exponitur, totam superficiem occupant. Huic, ut dici solet, *campologica*, probandi colores afferens, suas immittit rationes in fulgore auri: et rhetorica in locis persuasionum et nitore eloquii, candorem argenteum æmulatur. Mathematica quadrivii sui rotis velitur, aliarumque vestigiis insistens, colores et venustates suas multiplici varietate contextit. Physica, exploratis naturæ consiliis, de promptuario suo offert multiplicem colorum-venustatem. Illa autem quæ cæteris philosophiæ partibus præeminet, ethicam dico, sine qua nec philosophi subsistit nomen, colat decoris gratia omnes alias antecedit. Excute Virgilium aut Lucanum, et ibi, cujuscunque philosophiæ professor sis, ejusdem invenies condituram. Ergo pro capacitate discantis, aut docentis industria et diligentia, constat fructus prælectionis auctorum. Sequebatur hunc morem Bernardus Carnotensis, exundantissimus modernis temporibus fons litterarum in Gallia, et in auctorum lectione quid simplex esset, et ad imaginem regulæ positum, ostendebat; figuras grammaticæ, colores rhetoricos, cavillationes sophismatum, et qua parte sui propositæ lectionis articulus respiciebat ad alias disciplinas, proponebat in medio: ita tamen, ut non in singulis universa doceret, sed pro capacitate auditorum, dispensaret eis in tempore doctrinæ mensuram. Et quia splendor orationis aut a proprietate est, id est cum adjectivum aut verbum, substantivo eleganter adjungitur, aut a translatione, id est ubi sermo ex causa probabili, ad alienam traducitur significationem, hæc, sumpta occasione, inculcabat mentibus auditorum. Et quoniam memoria exercitio firmatur, ingeniumque acuitur, ad imitandum ea quæ audiebant, alios admonitionibus, alios flagellis et poenis urgebat. Cogebantur exsolvere singuli die sequenti aliquid eorum, quæ præcedenti audierant;

alii plus, alii minus: erat enim apud eos præcedentis discipulus sequens dies. Vespertinum exercitium, quod declinatio dicebatur, tanta copiositate grammaticæ refertum erat, ut si quis in eo per annum integrum versaretur, rationem loquendi et scribendi, si non esset hebetior, haberet ad manum, et significationem sermonum, qui in communi usu versantur, ignorare non posset. Sed quia nec scholam, nec diem aliquem decet esse religionis expertem, ea proponebatur materia, quæ fidem edificaret, et mores, et unde qui convenerant, quasi collatione quadam, animarentur ad bonum. Novissimus autem hujus declinationis, imò philosophicæ collationis, articulus, pietatis vestigia præferebat; et animas defunctorum commendabat, devota oblatione psalmi, qui in Pœnitentialibus sextus est, et in oratione Dominica, Redemptori suo. Quibus autem indicebantur præexercitamina puerorum, in prosis aut poematibus imitandis, poetas aut oratores proponebat, et eorum jubebat vestigia imitari, ostendens juncturas dictionum et elegantes sermonum clausulas. Si quis autem ad splendorem sui operis, alienum pannum assuerat, deprehensum redarguebat furtum; acd poenam sæpissime non infligebat. Sic vero redargutum, si hoc tamen meruerat inepta positio, ad exprimendam auctorum imaginem, modesta indulgentia conscendere jubebat faciebatque, ut qui majores imitabatur, fieret posteris imitandus. Id quoque inter prima rudimenta docebat, et infligebat animis, quæ in œconomia virtus: quæ in decore rerum, quæ in verbis laudanda sunt: ubi tenuitas et quasi macies sermonis, ubi copia probabilis, ubi excedens, ubi omnium modus. Hiatorias, poemata, percurranda monebat diligenter quidem, et qui velut nullis calcariibus urgebantur ad fugam: et ex singulis, aliquid reconditum in memoria, diurnum debitum, diligentia instantia extigebat. Superflua tamen fugienda dicebat; et ea sufficere, quæ a claris auctoribus scripta sunt: siquidem «persequi quid quis unquam contemptissimorum hominum dixerit, aut nimis miseris, aut inanibus jactantiæ est, et detinet, atque obruit ingenia, melius aliis vacatura; quod autem melius tollit, eo usque non prodest, quod nec boni censeatur nomine; omnes enim schedas excutere et volvere scripturas, etiam lectione indignas, non magis ad rem pertinet, quam aulibus fabulis operam dare. Ut enim ait Augustinus in lib. *De ordine*: «Quis fera? imperium videri hominem, qui volasse Dædalum non audierit: mendacem illum, qui dixerit; stultum, qui crediderit; impudentem, qui interrogaverit, non videri? Aut in quo nostros familiares graviter miserari soleo, qui si non responderint quid vocata sit mater Euryali, accusantur incitæ: cum ipsi eos, a quibus interrogantur, vanos, ineptos et curiosos, non audeant appellare.» Hæc quidem ille, eleganter et vere. Unde inter virtutes grammatici merito reputatum est ab antiquis, aliqua ignorare. Et quia in toto præexercitamine

A erudiendorum, nihil utilius est quam ei, quod fieri ex arte oportet, assuescere, prosas et poemata quotidie scriptitabant, et se mutuis exercebant collationibus, quo quidem exercitio, nihil utilius ad eloquentiam, nihil expeditius ad scientiam, et plurimum confert ad vitam, si tamen hanc sedulitatem regit charitas, si in profectu litterario servetur humilitas. Non «est enim ejusdem hominis, litteris et carnalibus vitis inservire.» Ad hujus magistri formam præceptores mei in grammatica, Gulielmus de Conchis et Ricardus, cognomento Episcopus, officio nunc archidiaconus Constantiensis, vita et conversatione vir bonus, suos discipulos aliquandiu informaverunt. Sed postmodum, ex quo opinio veritati præjudicium fecit, et homines videri, quam esse philosophi maluerunt, professoresque artium, se totam philosophiam brevius, quam triennio aut biennio, transfusuros auditoribus pollicebantur, impetu multitudinis imperitæ victi, cesserant. Exinde autem, minus temporis et diligentia, in grammaticæ studio impensum est. Ex quo contigit, ut qui omnes artes, tam liberales quam mechanicas, proficitur, nec primam noverint: sine qua, frustra quis progredietur ad reliquas. Eicet autem et aliæ disciplinae ad litteraturam proficiant, hæc tamen privilegio singulari facere dicitur *litteratum*. Siquidem Romulus eam litteraturam, Varro vero litterationem appellat, et professor ejus, sive assertor, dicitur litteratus. Antiquitas tamen vocabatur litterator juxta illud Catulli:

Manus dat tibi Sylla litterator.

(CATULL. XIV, 9.)

Unde probabile est quod contemptor grammaticæ, non modo litterator non est, sed nec litteratus dici debet.

CAP. XXV. *Laus grammaticæ ex Quintiliano.*

Sed quia isti hesterni pueri, magistri hodierni, heri vapulantes in schola, hodie stolati docentes in cathedra, ex ignorantia aliarum, arguunt grammaticam commendari, quid de laude ejus inveniat in libro *De institutione oratoris*, audiant patienter, et si placet innocentibus grammaticis parcant. Ait ergo: «Ne quis tanquam parva fastidiat grammaticæ elementa: non quia magnæ sit operæ discernere a vocalibus consonantes, easque ipsas, in semivocalium numerum, mutarumque partiri, sed quia interiora velut sacri hujus adeuntibus, apparebit rerum multa subtilitas, quæ non modo acere ingenia puerilia, sed exercere altissimam quoque eruditionem ac scientiam, possit. Quo minus ferendi sunt, qui hanc artem, ut tenuem, atque jejunum, cavillantur. Quæ, nisi oratori futuro fundamenta fideliter jecerit, quidquid superstruxerit, corruet. Hæc est igitur liberalium artium prima, necessaria pueris, jucunda senibus, dulcis secretorum comes; et quæ sola, in omni studiorum genere, plus habet operis, quam ostentationis.»

LIBER SECUNDUS.

Superioris libri serie, satis arbitror expeditum, A grammaticam non esse inutilem: et quod sine illa, non modo eloquentia perfecta non constat, sed nec ad alias philosophiæ professiones, eo tendentibus aliqua patet via, pro ea quoque mitius interpretandum est: eo quod non modo naturæ obnoxia subjacet, sed voluntati hominum acquiescit. Nam et leges civium, ab humana constitutione plerumque vigorem sumunt: et quod publicæ utilitati creditur expedire, naturali justitiæ cœquatur. Nondem tamen absoluta est logica, quam, etsi mutilus sit, et amplius multandus, Coriificius parietem solidum cæcati more palpans, impudenter attentat et impudentius criminatur. Utique veritatis amatōri non placent jurgia, et utro, nēdum sponte, se subtrahit contentioni, quisquis amplectitur charitatem. Sit, aut non sit, grammatica pars logica, non contendo; constat enim, quod in sermonibus vertitur, eosque ministrat, etsi non omnes sermonum examinet rationes. Tu vero cui de re constat, de nomine judicabis, eamque cunctis applicabis sermonibus; aut circa rationum dentaxat instantiam coarctabis. Non formido iudicium, qui et de æquitate causæ, et iudicis peritiā, et sinceritate, confido. Respicimus ergo an rationalis, utilis sit, et vires ejus, relectante æmulo, metimur. In quo quidem, tanto minus laboris meo incumbit officio, quanto, favorem suum etiam citra persuasionem, facilius impendit auditor. Omnes enim se esse logicos gloriantur, non modo qui scientiam aliquibus superaverunt blanditiis, sed et illi, qui eam nondum salutarunt a lumine.

CAP. I. *Quod logica, eo quod verum quærit, ad totam proficit philosophiam.*

Ut itaque nominis significatio contrahatur, logica est ratio disserendi, per quam totius prudentiæ agitata solidatur. Cum enim omnium expetibilem prima sit sapientia, ipsiusque fructus in amore boni et virtutum cultu consistat, mentem necesse est in illius investigatione versari, et res, plena inquisitione discutere, ut ei de singulis esse possit purum incorruptumque iudicium. Constat ergo exercitatio ejus in scrutinio veritatis, quæ, sicut Cic. in lib. *De officiis* auctor est, materia est virtutis primitivæ, quam prudentiam vocant; reliquis enim tribus utilitates necessitatesque subjectæ sunt. Prudentia vero tota consistit in perspicitiā veri et quadam solertia illud examinaudi: porro justitiā illud amplectitur, fortitudo tuetur, temperantia virtutum præcedentium exercitia moderatur. Unde liquet prudentiam, virtutum omnium esse radicem; quæ si præcedatur, cæteræ, velut rami naturæ beneficio destituti, marcida quadam ariditate evanescent.

Quis enim amplectetur aut colet quod ignorat? At veritas, materia est prudentiæ et virtutum fons; quam, qui plene noverit, sapiens est; qui amaverit, bonus, et beatus qui tenuerit eam. Unde nostrorum doctissimus poetarum, vitæ beatæ monstrans originem, ait:

*Felix qui potuit rerum cognoscere causas:
Atque metus omnes, et inexorabile fatum,
Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis avari*
(Virc. *Georg.* II, 490.)

Et alius fide et notitia veritatis præstantior: « Felix qui potuit boni fontem visere lucidum, felix qui potuit gravis terræ solvere vincula, » ac si aliis, verbis dicant, sed eodem sensu: « felix omni rerum collata est intelligentia, » quia quo familiaris fluida et ad momentam transeuntia, innotescunt, eo amplius, apud mentem sui compotem, peritura vilescent. Nec jago præmitur vitiorum, quem de servitate veritas in libertatem vindicat et educit. « impossibile enim est, ut diligat et colat vanitatem, quisquis ex toto corde quærit et amplectitur veritatem. »

CAP. II. *De secta Peripateticorum, et ortu logicae, et ejus auctore.*

Peripateticorum hinc orta est secta, quæ in cognitione veri, summum bonum vitam humanæ esse constituit. Omnium ergo rerum naturas scrutati sunt, ut scirent, quid in omnibus rebus fugiendum, tanquam malum, quid contemnendum, tanquam non bonum, quid petendum, ut simpliciter bonum, quid præferendum, ut magis bonum, qui ex casu boni nomen sortiantur, aut mali. Natiæ sunt ergo duæ partes philosophiæ, naturalis et moralis, quæ, aliis nominibus, physica et ethica appellantur: Sed quia per imperitiā disserendi, multa inconvenientia colligebant, sicut Epicurus qui ex atomis et inani mundum, sine auctore Deo, constituit, et stoici, qui materiam Deo fingebant consternam, et omnia peccata æqualia: necesse fuit investigari et promulgari scientiam, quæ discretionem faceret vocum et intellectuum, et fallaciarum nebulas dissiparet. Et hic quidem, sicut Boetius in commento secundo super *Porphyrium* asserit, est ortus logicæ disciplinæ. Oportuit enim esse scientiam, quæ verum a falso discerneret et doceret quæ ratiocinatio veram teneat semitam disputandi, quæ verisimilem, et quæ ficta sit, et quæ debeat esse suspecta: alioquin veritas, per ratiocinantis operam, non poterat inveniri. Et licet Parmenides Ægyptius in rupe vitam egerit, ut rationes logices inveniret, tot et tantos studii habuit successores, ut ei inventionis quæ, totam fere præripuerint gloriam. Tradunt ergo Apuleius, Augustinus et Isidorus, quod Plato philosophiam perfe-

cias laudatur, physicae, quam Pythagoras, et Aethicae, quam Isocrates plene docuerat, adjiciens logicam, per quam discussis rerum morumque causis, vim penderet rationum, non tamen hanc in artis redegit peritiam, praerat tamen usus et exercitatio, quae, sicut in aliis, ita et hic praecipua antecessit. Deinde Aristoteles artis regulas deprehendit et tradidit. Hic est Peripateticorum princeps, quem ars ista praecipuum laudat auctorem, et qui alias disciplinas communes habet cum auctoribus suis, sed hanc suo jure vindicans, a possessione illius exclusit caeteros. Et licet alibi de eo plenius scripserim, nequaquam hic silendum credidi, quid de eo dicat Quintilianus: « Quid Aristotelem memorem, quem scientia rerum, dubito, an scriptorum copia, an eloquendi usu, an suavitate eloquii, an inventionum acumine, an varietate operum, clariora putem? »

CAP. III. *Quod logica philosophantibus praelegenda est, et de differentia demonstrativa, itemque probabilis, logicae, et sophisticae.*

Videntes itaque Peripatetici, quod opus in usum, usus transire potest in artem, quod vagum fuerat et licentiosum, certis regulis subjecerunt: excludentes mendacia, suppletes imperfecta, resecantes superflua, et in omnibus praecipua congrua praescribentes. Perfecta igitur hinc est, et sic perfecta, scientia disserendi, quae disputandi modos et rationes probationum aperit, procedentibus viam parat, qua quid in dictis verum, quid falsum, quid necessarium, quid impossibile sit, innotescit: aliis philosophicis disciplinis posterior tempore, sed ordine prima. Inchoantibus enim philosophiam, praelegenda est, eo quod vocum et intellectuum interpretat, sine quibus nullus philosophiae articulus recte procedit in lucem. Qui vero sine logica philosophiam doceri putat, idem a sapientiae cultu, omnium rerum exterminet rationes, quia eis logica praesidet. Ut divertamus ad fabulas, *epithora* sororem *alethia*, nec sterilem, reputavit antiquitas, sed egregiam ejus sobolem, castis Mercurii junxit amplexibus, est enim soror veritatis prudentia, et aurore rationis, et scientiae, per eloquentiam secundat et illustrat. Siquidem hoc est philologiam Mercurio copulari: pro eo namque logica dicta est, quod rationalis, id est rationum ministratoria et examinatrix est. Divisit eam Plato in dialecticam et rhetoricam; sed qui efficaciam ejus altius metiuntur, ei plura attribuunt. Siquidem ei demonstrativa, probabilis et sophistica subjiciuntur, videlicet demonstrativa a disciplinabilibus viget principiis, et ad eorum consecutiva progreditur: necessitate gaudet, et quid cui videatur, dum tamen ita esse oporteat, non multum attendit. Decet hoc philosophicam recte docentium majestatem, quae suo, citra auditorum assensum, roboratur arbitrio. Probabilis autem versatur in his, quae videntur omnibus, aut pluribus, aut sapientibus: et his, vel omnibus, vel pluribus, vel maxime notis et probabilibus, aut con-

secutivis eorum. Haec quidem dialecticam et rhetoricam continet, quoniam dialecticus et orator persuadere nitentes, alter adversario, alter judici, non multum referre arbitrantur, vera an falsa sint argumenta eorum, dummodo veri similitudinem teneant. At sophistica, quae apparens et non assistens sapientia est, probabilitatis aut necessitatis affectat imaginem: parum curans quid sit hoc aut illud, dum phantasticis imaginibus et velut umbrae fallacibus, involvat eum, cum quo sermo conseritur. Perfecto, quam, praeter caeteris, omnes ambiunt, sed pauci, meo iudicio, aequantur, dialectica est, quae nec ad docentium aspirat gravitatem, nec undis civilibus mergitur, nec seducit, fallaciis, sed prompta et mediocri probabilitate verum examinat.

CAP. IV. *Quid dialectica, et unde dicatur.*

Est autem dialectica, ut Augustino placet, bene disputandi scientia: quod quidem ita accipiendum est, ut vis habeatur in verbis; ne scilicet dialectici credantur, quos casus juvat artis beneficio desitutos. Item non bene disputat, qui, id quod intendit, vere et probabiliter nequaquam probat. Pace dixerim demonstratoris et sophisticae, quorum neuter bene procedit ad propositum dialectici, si alter probabilitatem non habet, alter deserit veritatem: uterque tamen, si suum metiatur officium, bene probat, dum non omittit quidquam ex contingentibus suae facultatis. Est autem *disputare*, aliquid eorum, quae dubia sunt, aut in contradictione posita, aut quae sic vel sic proponuntur, ratione supposita, probare vel improbare; quod quidem quisquis ex arte probabiliter facit, ad dialectici pertingit metam. Hoc autem ei nomen Aristoteles auctor suus imposuit, eo quod in ipsa, et per ipsam, de dictis disputatur: ut enim grammatica de dictionibus et in dictionibus, teste Remigio, sic ista, de dictis et in dictis est. Illa verba sensuum principaliter; sed haec examinat sensus verborum; nam *λεξιόν*, Graeco eloquio, sicut ait Isidorus, *dictum* appellatur. Sive autem dicatur a Graeco *λεξις*, quod *locutio* interpretatur, sicut Quintiliano in praexercitationibus placet, sive a *λεξιόν*, quod *dictum* nuncupatur, non multum refert: cum examinare locutionis vim, et ejus, quod dicitur, veritatem, et sensum, idem, aut fere idem, sit; vis enim verbi, sensus est; quo si destituatur, sermo cassus et inutilis est, et, ut sic dixerim, mortuus: ut quodammodo, sicut corpus ad vitam vegetatur ab anima, sic ad vitam quamdam verbi sensus proficiat. Qui enim sine sensu sermonem profert, utique non loquitur, sed sermone verberat.

CAP. V. *De partibus dialecticae et fine logicorum.*

Verum ut a specie redeamus ad genus, quoniam quaedam adhuc videntur dicenda, communiter logicam diviserunt auctores in scientiam inventiendi, et scientiam judicandi; eandemque totam in divisionibus, definitionibus collectionibusque versari

docuerunt : siquidem inveniendi et iudicandi magistra est, et dividendi, definiendique, et argumentandi peritum habet, imo facit opificem. Inter cæteras itaque philosophiæ partes, privilegio duplici insignita est : quia et principalis membri decoratur honore, et in toto philosophiæ corpore, effeacis instrumenti exercet officium. Physicus enim, et ethicus, in suis assertionibus non procedunt, nisi probationibus a logico mutuatis. Nemo eorum recte definit aut dividit, nisi eis artis suæ logicæ gratiam faciat : alioquin successus eorum, non scientia, sed casus promovet. *Rationalis* enim est, ut constet ex nomine, quæ ei sit in philosophia processus, qui rationis expertus est : licet enim quis perspicacem habeat rationem, animæ virtutem dico, in philosophiæ tamen negotiis ad multa subsistit offendicula, si non habeat rationem propositi faciendi : quæ quidem est methodus, id est ratio compendiaria, propositi pariens et expediens facultatem. Versantur autem in his et quæ dictæ sunt pertinentes ad logicam disciplinæ. Nam *demonstrativa, et probabilis, et sophistica*, omnes quidem consistunt in inventione et iudicio, et itidem dividentes, definiendes et colligentes, domesticis rationibus utantur, etsi materia, aut sine aut modo agendi, dissimiles sint. Cum vero ratio multipliciter dicatur, latissime patet hic officium nominis; neque enim coarctatur ad id duntaxat, quod ratio est, sed ad id protenditur etiam, quod videtur. Nam ut alias taceam nominis significationes, dicunt hoc nomen grammatici *absolutum*, quod ad intelligentiam sui, non indiget adiectione, ut Deus : nisi forte causa significantiæ, ut cum dicitur Deus omnipotens, ad differentiam idolorum, quæ nihil, aut demoniorum, quæ minimum possunt. Sic ratio necessaria aut vera, ad differentiam ejus, quæ casu potest, vel mendacio vitari. Est autem hic, ut opinor, ratio, quidquid adducitur, vel adduci potest, ad statuendam opinionem, vel sententiam roborandam. Opinio enim plerumque labitur; at sententia semper assidet veritati. Ita quidem, si recte sermonibus utimur; usurpatur tamen alterum pro altero. Ergo et *sophistica* sic *rationalis* est; et, quamvis fallat, sibi inter partes philosophiæ locum vindicat. Suas enim rationes inducit, et nunc se *demonstrativam* simulat, nunc *dialecticam* mentitur : nec se ipsam præfertur alicubi, sed ubique habitum induit alienum. Apparens namque sapientia est, et inducit ad statuendam opinionem plerumque, non quod verum aut verisimile, sed quod alterutrum videatur. Interdum autem iutitur et iis; cavillatrix enim est, et sæpe a veris et manifestis per minutas interrogationes, aliasve doli sui insidias, ad dubia et falsa progreditur. Transfiguratur enim se in ministram lucis, et Neptuni more quem in devia abducit, aut periculis exponit, aut risui. Philosophus autem, demonstrativa utens, negotiatur ad veritatem; *dialecticus* ad opinionem : siquidem probabilitate

A contentus est. *Sophista* autem sufficit, si vel videatur esse probabile. Unde non facile dixerim, eam esse inutilem scitu, quæ non mediocriter exercet ingenia, et ignavis rerum officacius nocet, si sit ignota. Dolus enim scienti non inferitur : sibi quæ imputet, qui casum declinare nolit, quem prævidit. Qui autem *demonstrativam* et *probabilem*, non amplectitur, utique non diligit veritatem; sed nec *probabilium* quærit habere notitiam. *Plane nec virtutem quis sine veritate, asequitur; et qui probabilia contemnit, non probatur.*

CAP. VI. *Quod omnes logicam appetunt, sed non omnes assequuntur.*

Ex præmissis itaque magnum aliquid videtur logica polliceri, quæ inventionis et iudicii copiam præstat : dividendi, definiendi et convincendi, ministrat facultatem; et sic philosophiæ pars insignis est, ut per omnia membra ejus quadam spiritus vice discurrat; iners enim est omnis philosophia, quæ ad logicam non disponitur. Merito ergo ad eam tantus undique est cursus populorum, ut sola plures teneat occupatos, quam omnes alii officium illius, quæ actus humanos disponit, et verba, certe et cogitatus si recte processerunt. Philosophiam loquor, sine qua, quidquid est, insulsum et insipidum est, et plane erroneum, et bonis moribus displicens. Clamant omnes ad invicem, *Occupet extremum scabies*, et qui non accedit ad logicam, continuis et perennis versetur in sordibus. Ergo *et mihi turpe relinqui est, probrosum et periculosum.*

C Vellem videre lumen, quod solis iactis præconibus revelatum est : accedo, et humili applicatione deponco, ut me doceant, et si fieri potest, similem sui faciant. Promittunt grandia; sed interim *Pythagoreorum* silentium mihi indicunt, quod ad arcanam *Minervæ*, quæ sibi credita, esse iactant. Permittunt tamen, imo et præcipiunt, ut congarriam eis : hoc siquidem talibus est disputare. Tandem, cum ex longa familiaritate benignius audior, diligentius insto, vehementius pulso, affectuosius peto, mihi ostium artis aperiri. A definitione ergo incipimus. Docet me paucis, quidquid voluero definire; jubet enim ut ejus, de quo agitur, genus præmittam, eique aggregem differentias substantialias, donec ad convertentiam propositi consequentur. Suprema enim, quia genere, et infima quia differentiis carent, defini non possunt. Eis tamen descriptio applicatur quæ sit ex proprietatibus, quarum alibi non reperitur collectio. Substantialis enim definitio, sine genere propositi, et aliqua substantialium differentiarum, esse non potest. Ecce sic artem definiendi edoctus sum; jubetque me quodlibet propositorum commode definire, vel saltem describere. Progredimur ad dividendi scientiam, et genus in species, aut per differentias, aut per affirmationem et negationem, sufficienter dividere moncor. Totum integrum in eas partes resolvendum est, ex quibus integraliter constat : universale, in subjecta et in potentias virtuales. Si vocis est divisio facienda.

ant significationes illas enumerentur, aut modi. Accidens in subjecta dividere deceor admonitusque quæ illius susceptibilia sint aperire, subjectum quoque in accidentia, cum eorum, quæ ei accidunt, diversitatem contingit assignare; sed et accidentis in coaccidentia; cum pro subjectorum varietate, excedentia esse docentur, et excessa. Compendioso itaque institutus sum, duas partes exercitii huius. Restat tertia quidem magis necessaria, si haberetur, et longe verbosior, ut doceretur, ars scilicet colligendi: quæ ad adversarium convincendum proficit, vel in philosophia, ad veritatem demonstrandam, quidquid sentiant auditores. Ejus itaque proponuntur pauca præcepta, et quæ ego, compendii gratia, paucioribus disseram. Est itaque diligenter observandum, ut ad faciendam fidem ejus, de quo agitur, aliquid præmittamus. ex quo illud probabiliter inferri possit, aut necessario, quale est genus ad positionem speciei; aut uno contrariorum posito, reliquum tolli. Procebo itaque, quoniam homo obtusioris ingenii sum, et cui fides est ex auditu; et qui vix, et raro, intelligere possum audita, vel scripta. Quoniam ergo regulæ innotescunt, sollicito doctores, et qui nihil nescire dignantur, ut deductis exemplis librorum, me illarum doceant usum. Non enim magnum est ei, qui artem definiendi habet, si in definitionibus pridem scriptis, aliena inventa recenscat. Siquidem, si logica definitiva est, eo quod aliquas habeat definitiones; et multæ disciplinæ, quia pluribus abundant definitionibus, magis definitivæ erunt. Indignantur ergo puri philosophi, et qui omnia, præter logicam dedignantur, æque grammaticam, ut physicæ expertes, et ethice, et me improbum, obtusum et caudicum, aut lapidem crinidantur. Sufficere enim debuerat, ad artis triplicem facultatem, quod prædictum est. Urgent etiam ad solutionem promissæ mercedis. Quod si excipio, juxta illud ethicum: « Mercedem appellas, quid enim scio? » Continuo replicant, juxta eundem: « Culpa decentis sollicit arguitur, cum in lava parte mamillæ nil salit Arcadico juveni. » Sic, sic, inquit, « nosse volunt omnes, mercedem solvere nemo; » quia itaque vereor ingratitude notam, doctrinam pro doctrina, necessariam pro necessaria, eis rependo. Regularum trado compendium, indicens eis, ut earum sibi comparent usum: et quia tres artes accepi, easque utiles, tres illidem doceo, sed utiliores. Sit ergo prima militaris, secunda medicinalis, tertia juris civilis, et decretorum, et totius ethicæ perfectionem absolva. Quoties ergo cum hoste congregandum est, caute providens ne te hostis lædat in aliquo; et tu in primo conflictu totus insurgas in eum, et illæsus vulnere vulnus indigas, donec ille aut te fateatur esse victorem, aut exanimis, ubi iudicio publico victoriam cedat. In physica vero ante omnia causam ægritudinis prævide: eamque cura, et amove: et exinde tandem reparativis et conservativis ægrum erige et fove, donec plenis-

A sine convalescat. Porro in civibus, usquequaque justitiam sequere, te amabilem omnibus facito, et juxta comicum, sine invidia laudem invenias, et amicos pares. Quid multa? In omnibus iudice charitatem; nam et mihi in promptu est usus horum, sicut eis exercitium præmissorum. Eo ergo miserabiliores sunt, quo miseriam suam non agnoscunt; dum se ipsos fallunt, id agentes in studio veritatis, ut nihil sciunt; neque enim a fidei, nisi humilitatis via, quæritur veritas. Sic Pilatus veritatis audita mentione, quid esset interrogavit; sed infidelitas quærentis egit, ut docentem ante tumidus declinaret auditor, quam sacræ responsionis instrueretur oraculo.

B CAP. VII. Quæ nugiloquos ventilatores dedoceri oportet, ut sciant.

Non tamen, ut in logicam invehar, hæc propono (scientia enim jucunda est et fructuosa) sed ut illis eam liqueat non adesse, qui clamant in compitis et in triviis docent, et in ea, quam solam profitentur, non decennium aut vicennium, sed totam consumperunt ætatem. Nam et cum senectus ingruit, corpus enervat, sensuum retundit acumina, et præcedentes comprimit voluptates, sola hæc in ore volvitur, versatur in manibus et aliis omnibus studiis præcipit locum. Fiunt itaque in puerilibus Academici senes, omnem dictionum aut scripturarum excutiant syllabam, imo et litteram; dubitantes ad omnia, quærentes semper, sed nunquam ad scientiam pervenientes: et tandem convertantur ad vaniloquium, ac nescientes quid loquantur, aut de quibus asserant, errores conduct novos, et antiquorum aut nesciunt, aut dedignantur sententias imitari. Compilant omnium opiniones, et ea quæ etiam a villisimis dicta vel scripta sunt, ab imopia iudicii scribunt et referunt; proponunt enim omnia, quia nesciunt præferre meliora. Tanta est opinionum oppositionumque congeries, ut vix suo nota esse possit auctori. Accidit hoc Didymo, quo nemo plura scripsit, ut cum historiarum cuidam, tanquam vanæ, repugnaret, ipsius proferretur liber, qui eam continuebat. Sed nunc multos invenies Didymos, quorum pleni, imo referti sunt commentarii, hujusmodi logicorum impedimentis. Recte autem dicuntur oppositiones, quia melloribus studiis opponuntur; obstant enim profectui. Sed nec Aristoteles, quem solum nugidici ventilatores isti dignantur agnoscere, auditur, dicens quidem fideliter, eleganter et vere; quia « quolibet contraria opinionibus proferente, sollicitum esse stultum est. » Refert Quintilianus Timotheum quemdam, clarum in arte tibiarum, solitum exigere duplas mercedes ab his, quos alias instituisset, quam si traderentur rudes omnino. Duplex enim labor est: alter, in eluenda vitiosa doctrina, quam perceperant; alter, ut vera et recta fideliter inbuantur. Ad hæc, qui jam artificis nomen vindicat, non potest leviter humiliari, ut ad minora descendat; sine quibus

tamen proficere nequit. Timotheus utique sapiebat, A
quia

*Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
Testa diu :*

(HORAT. Ep. I, II, 69.)

et quisque, sui juris effectus,

..... *currit ad illam,
Quam primum rupto prædam gustaverat ovo.*

CAP. VIII. *Quod eos Aristoteles compescuerat, si
audiretur*

Usus tamen aliquis interdum est in malo isto : scilicet, quod qui talibus assuescunt, si tamen modestia instituuntur, verborum copiam præparant, volubilitatem linguæ, capacitatem memoriæ. Ad hoc enim prolicit frequens hæc, et de omnibus concertatio ; quæ quartum quoque adjicit, subtilitatem ingenii : continuo siquidem prolicit exercitio. Si autem moderatio desit, omnia hæc in contrarium cedunt ; subtrahitur namque subtilitatis utilitas. « Nihil » autem, ut in primo *Declamationum* ait Seneca, « odibilis subtilitate, ubi nihil aliud est quam subtilitas ; » et ad Lucilium : « Nihil est acutius arista. Sed hæc, ad quid utilis ? » Tale utique est illud ingenium, quod sola subtilitate lascivens, nulla residet gravitate. Hoc est quod in libro *De institutione oratoris* præcoquum dicitur, « et non temere pervenit ad frugem. » Laudatur in pueris, sed in senibus contemnitur, et culpatur ; pueri enim ex hoc facile parva faciunt, et audacia proveci, quidquid possunt, statim ostendunt ; possunt autem id demum quod in proximo est. Verba concinnant, et continent, « hæc vultu interrito, » nulla tardati verecundia profertur. Non multum præstant, sed cito, non subest vera vis, nec penitus immissis radicibus nititur. Ut quæ solo summo sparsa sunt semina, celerius se effundunt, et imitatæ spicas herbulæ, inanibus aristas ante messem flavescunt ; sic et ingenia, quæ subtilitatem aut copiam affectant, deducta gravitate, placent hæc annis comparata, deinde stat profectus, admiratio decrescit, sic et, in visio Flavio, qui referente Seneca, apud *Arelæ* declamabat, aliquid extra eloquentiam commendabat, in puerò scilicet eloquentiam *lenocinium* erat ingenii ætas. Sed nec verborum copia perpetuo laudem habet, ut enim ait Sidonius : « Non est major gloria dixisse quod noveris, quam siluisse quod nescias. » Sed et Cicero verba redarguit, quæ sine utilitate, aut voluptate tamen dicentis quam audientis inutiliter profertur. Obtinet enim illud poeticum :

*Aut prodesse volunt, aut delectare poetæ,
Aut simul et jucunda, et idonea dicere vitæ :
Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci.*

(HORAT. *Ars poet.* 33.)

Et multiloquium peccatâ comitantur. Linguæ autem volubilitas tunc demum prodest, si ad sapientiam disponatur ; in udo enim est, et cito labitur. Licet autem sit membrum modicum, rotam humanæ natiuitatis succendit, conturbat vitam, et totum

hominem, nisi moderationis vinculo refrenatur agitur in præceps. Quid autem prodest illa in archivis memoriæ, recondisse, quorum nullus est usus? Sicque enim de lana caprina contendere inofficiosum est, sic ea quæ inutiliter profertur, commendare memoriæ, ineptum et indiscretum est. Quis unquam inutilia folia, et aristas thesaurizans congescit, ut opibus abundet? Debuerat Aristoteles hanc compescuisse intemperiem eorum, qui indiscretam loquacitatem, dialecticæ exercitium putant. Et sane compescerant, si audiretur. « Non oportet, inquit, omne problema, nec omnem positionem, considerare, sed quam dubitabit aliquis rationis egentium, et pœnæ, vel sensus. Nam qui dubitant utrum oporteat deos vereri, et parentes honorare, vel non. pœnæ indigent. Qui vero utrum nix alba est, vel non, sensus. Neque vero quorum propinqua est demonstratio, neque quorum valde longe ; nam hæc quidem non habent dubitationem, illa autem magis quam secundum exercitativam. » Hæc ille. Sed illi, eo inconsulto, imo et prohibente, semper, ubique, et de omnibus æque disputant ; forte quia notitiam omnium æque habent.

CAP. IX. *Quod inefficax est dialectica, si aliarum
disciplinarum destituatur subsidio.*

Eloquentiam sine sapientia non prodesse, celebre est, et verum : unde ipsam, ut prosit, a sapientia contrahere, manifestum est. Ergo et pro modo sapientiæ, quam quisque adeptus est, eloquentia prodest ; nocet enim hæc, si dissocietur ab illa. Ex quo liquet dialecticam, quæ inter ministras eloquentiæ expeditissima est et promptissima, unicuique prodesse ad mensuram scientiæ suæ. Ei enim prodest plurimum, qui habet notitiam plurimorum ; et ei, qui pauca novit, minimum prodest. Nam sicut gladius Herculis in manu Pygmæi, aut pumilionis, inefficax est ; et idem in manu Achillis aut Hectoris, ad modum fulminis universa prostermit ; sic dialectica, si aliarum disciplinarum vigore destituatur, quodammodo manca est et inutilis fere. Si aliam robore vigeat, potens est omnem destruere falsitatem ; et, ut minimum ei ascribam, sufficit de omnibus probabiliter disputare. Neque enim magnum est, si, more nostrorum, Jugiter in se rotetur ; se circummet, sua rimetur arena ; et in illis duntaxat versetur, quæ nec domi, nec militiæ, nec in foro, nec in claustro, nec in curia, nec in Ecclesia, imo nusquam, nisi in schola, prosunt : ibi enim teneriori ætati plura indulgentur sed modum et modicum, quæ mox magis serius philosophiæ tractatus eliminat. Siquidem hic, cum ad maturam scientiæ vel vitæ veniunt ætatem, non modo verba puerilia, et licentioris indulgentiæ, sed totos plerumque rejicit libros. Hoc est enim quod sub poetici nube figmenti, in Mercarii et Philologiæ docemur nuptis, deorum omnium auspicio contractis et utiliter hominibus amplectendis. Ibi namque Philologia, postquam cæli templa conscenderat, et purioris status nacta est

libertatem, librorum copiam, quibus secunda erat, evomuisse describitur. Est autem cuique opifici facillimum de arte sua loqui; sed ex arte, quod artis est, facere, difficilimum est. Quis est enim medicus, qui non de elementis, et humoribus, et complexionibus, et morbis, et cæteris pertinentibus ad physicam, sæpe loquatur, et multum? Sed qui ad hoc convalescit, magis poterat ægrotare. Quis ethicus morum regulis, dum in lingua versatur, non abundat? Sed plano longe difficilium est ut exprimentur in vita. Mechanici opifices, facile singuli loquuntur de artibus suis, sed nemo eorum tam levi opera architectum exercet, aut pugilem. Item est in reliquis. Sic de definitione, aut argumentis, aut genere, et similibus loqui, facillimum est; sed eadem, ad artis explendum officium, in singulis facultatibus invenire, longe difficilium. Ergo qui disciplinarum inopia premitur, copiam quam dialectica pollicetur et præstat, non habebit.

CAP. X. Quorum auctoritate præcedentia, et sequentia, continent.

Cum primum, adolescens admodum, studiorum causa migrassem in Gallias, anno altero postquam illustris rex Anglorum Henricus, leo justitiæ, rebus excessit humanis, contuli me ad peripateticum palatinum, qui tunc in Monte Sanctæ Genovesæ clarus doctor, et admirabilis omnibus præsidebat. Ibi, ad pedes ejus, prima artis hujus rudimenta accepi, et pro modulo ingeniosi mei, quidquid excidebat ab ore ejus, tota mentis aviditate excipiebam. Deinde, post discessum ejus, qui mihi præproperus visus est, adhæsi magistro Alberico, qui inter ceteros opinatissimus dialecticus enitebat, et erat revera nominalis sectæ acerrimus impugnator. Sic ferme toto biennio conversatus in Monte, artis hujus præceptoribus usus sum Alberico, et magistro Roberto Meludensi; ut cognomine designetur, quod meruit in scholarum regimine (natione siquidem Angligena est); quorum alter ad omnia scrupulosus, locum quæstionis inveniebat ubique; ut, quamvis pollita planities, offendiculum non careret, et, ut aiunt, acirpus ei non esset enodis. Nam et ibi monstrabat quid oporteat enodari. Alter autem, in responsione promptissimus, subterfugii causa propositum nunquam declinavit articulum, quin alteram contradictionis partem eligeret, aut determinata multiplicitate sermonis, doceret unam non esse responsionem. Ille ergo in quæstionibus subtilis, et multus; iste in responsionibus perspicax, brevis et commodus. Quæ duo, pariter eis, si alicui omnium contigissent, parem utique disputatorem nostra ætate non esset invenire. Ambo enim acuti ingenii et studii pervicacis; et, ut reor, magni præclarique viri in physicis studiis enitissent, si de magno litterarum niterentur fundamento, si tantum institissent vestigiis majorum, quantum suis applaudebant inventis. Hæc pro tempore, quo illis adhæsi. Nam postea unus eorum profectus Bononiam, deditic, quod docuerat; siquidem et

A reversus dedocuit. An melius, judicent qui eum ante et postea audierunt. Porro alter in divinis proficiens litteris, etiam eminentioris philosophiæ, et celebrioris nominis assecutus est gloriam. Apud hos, toto exercitatus biennio, sic locis assignandis assevi, et regulis, et aliis rudimentorum elementa, quibus pueriles animi imbuuntur, et in quibus præfati doctores potentissimi erant, et expeditissimi, ut hæc omnia mihi viderer nosse tanquam ungues digitosque meos. Hoc enim plane didiceram, ut juvenili levitate pluris facerem scientiam meam, quam esset. Videbar mihi sciulus, eo quod in iis quæ audieram, promptus eram. Deinde reversus in me, et metiens vires meas, bona præceptorum meorum gratia, consulto me ad grammaticum de B Conchis transtuli, ipsaque triennio docentem audiivi. Interim legi plura, nec me unquam pœnitebit temporis ejus. Postmodum vero Ricardum, cognomento episcopum, hominem fere nullius disciplinæ expertem, et qui plus pectoris habet quam oris, plus scientiæ quam facundiæ, veritatis quam vanitatis, virtutis quam ostentationis, secutus sum, et quæ ab aliis audieram, ab eo cuncta relegi, et inaudita quædam, ad quadrivium pertinentia, in quo aliquatenus Teutonicum præaudieram Harlewinum, didici. Relegi quoque rhetoricam, quam prius cum quibusdam aliis a magistro Theodorico tenuiter audieram, paululum intelligebam. Sed eam postea a Petro Helia plenius accepi. Et quia nobilium liberos, qui mihi, amicorum et cognatorum C auxilii destituto, paupertati meæ solatiante Deo, alimenta præstabant, instruendos susceperam, ex necessitate officii et instantia juvenum urgebar quod audieram, ad memoriam crebrius revocare. Unde ad magistrum Adam, acutissimi virum ingenii, et quidquid alii sentiant, multarum litterarum, qui Aristoteli præ cæteris incumbere, familiaritatem contraxi ulteriorem; ut, licet eum doctorem non habuerim, mihi sua benigne communicaret, et se, quod aut nulli faciebat, aut paucis alienis, mihi patentius exponere. Putabatur enim invidia laborare. Interim Willerum Suessionensem, qui ad expugnandam, ut aiunt sui, logicæ vetustatem, et consequentias inopinabiles construendas, et antiquorum sententias diruendas, machinam postmodum fecit, prima logica docui elementa, et tandem jam dicto præceptori apposui. Ibi forte didicit idem esse ex contradictione cum Aristoteles obloquatur, quia idem cum sit, et non sit, non necesse est idem esse. Et item cum aliquid sit, non necesse est idem esse, et non esse. Nihil enim ex contradictione evenit, et contradictionem impossibile est ex aliquo evenire. Unde nec amici machina impellente urgeri potui, ut credam ex uno impossibili omnia impossibilia provenire. Extraxerunt me hinc rei familiaris angustia, sociorum petitio, et consilium amicorum, ut officium docentis aggrederer. Parui. Reversus itaque in sine triennio, reperi magistrum Gilbertum, ipsumque audiivi in

logicis et divinis; sed nimis cito subtractus est. Successit Robertus Pullus, quem vita pariter et scientia commendabant. Deinde me excepit Simon Pexiacensis, fidus lector, sed obtusior disputator. Sed hos duos in solis theologicis habui præceptores. Sic fere duodecennium mihi elapsum est, diversis studiis occupato. Jucundum itaque visum est, veteres quos reliqueram, et quos adhuc dialectica detinebat in Monte, revisere socios, conferre cum eis super ambiguitatibus pristinis; ut nostrum invicem, ex collatione mutua, commetiremur profectum. Inventi sunt qui fuerant, et ubi; neque enim ad palmam visi sunt processisse ad quæstiones pristinas dirimendas, neque propositiunculam unam adjecerant. Quibus urgebant stimulis, eisdem et ipsi urgebantur, profecerant in uno duntaxat, dedicerant modum, molestiam nesciebant; adeo quidem ut de reparatione eorum posset desperari. Expertus itaque sum quod liquido colligi potest, quia sicut dialectica alias expedit disciplinas, sic, si sola fuerit, jacet exsanguis et sterilis, nec ad fructum philosophiæ secundat animam, si aliunde non concipit.

CAP. XI. Quid sola dialectica possit.

Est tamen quod solitaria pollicetur et præstat, solius grammaticæ subnixæ præsidio; propositas enim de se expedit quæstiones, sed ad alia non consurgit, quale est: an affirmare sit enuntiare, et an simul exstare possit contradictio. Hoc autem quid ad usum vitæ conferat, si non est adminiculans alii, quisque dijudicet. Cæterum an voluptas bona sit, an præeligenda virtus, an in summo bonæ habitudines, an sit in indigentia laborandum, purus et simplex dialecticus raro examinat; at in iis vivendi, vel ad beatitudinem, vel ad incolumitatem, versatur utilitas; licet enim logica se ipsam expediat, propter alia tamen magis inventa est. Ferè ergo, ut spiritus animalium ea disponit, et vegetat, et humores regit, et fovet ad vitam animaleam, ab ipsis tamen humoribus nascitur, et subtilitate sua, et vigore, magnam molem agit, et ad se disponit, quantum non noxia tardant corpora; sic logica ab aliis ducit originem, easque disponit, et movet quantum inertiae et ignorantiae nocumento non retardatur. Quod planum est iis, qui et artem disserendi noverunt, et alias disciplinas.

CAP. XII. In quibus constat exercitium ejus, et quo utatur instrumento.

Versatur exercitium dialecticæ in omnibus disciplinis, siquidem quæstionem habet materiam; seletam, quæ hypothesis dicitur, id est quæ circumstantiis implicatur, relinquit oratori. Sunt autem circumstantiæ, quas Boetius in quarto *Topicorum* enumerat: « Quis, quid, ubi, quibus adminiculis, cur, quomodo, quando. » Thesim vero vindicat sibi, id est quæstionem, a prædictarum circumstantiarum nexibus absolutam. Communiorem enim speculationem aggreditur, nec jure suo descendit ad singula: quod si quando evenit, hospitii more, bonis

A fruitur alienis. Porro instrumentum quo alterutra utitur, proposito suo deserviens, oratio est. Illa enim quæ judicem movet alium a confingentibus, continua utitur oratione, et inductione frequentius; eo quod ad plures est, et plerumque populum captat; hæc autem intercisa oratione, et crebrius utitur syllogismis, quia de adversarii pendet judicio, et ad unum est, cui si fidem fecerit, finem propositi apprehendit. Neque enim sermonem habet ad populum, nec arbitrium legis expectat. Ipsa quoque ratio, quam oratio vestit, et adminiculo sermonis, ad animam, per aurem, ingrediens, ipsam movet, itidem instrumentum est. Imo hæc est, quæ facit ut oratio sit instrumentum. Virtus enim orationis est mens atque sententia, sine qua nec vigere, nec movere potest oratio. Cum itaque quæstio sit materia, ratio vel oratio instrumentum, artis opera singulariter in eo versatur, ut instrumenti copiam faciat, et doceat usum ejus; materiam enim præstant communiter et aliæ disciplinæ: siquidem undique emergunt quæstiones, sed non undique absolvuntur.

CAP. XIII. Quantæ utilitatis sit scientia probabilium, et quæ simpliciter necessaria non facile innotescant.

Tres itaque facultates, naturalis, moralis, et rationalis, materiam præstant, quia singulæ suas exponunt quæstiones. Quærit enim ethica, parentibus magis, an legibus oporteat obedire, si forte dissecant. Physica, an mundus æternus sit, aut perpetuus aut initium habuerit, et sit finem habiturus in tempore, aut sit nihil horum. Logica, an contrariorum sit eadem disciplina, quoniam eorum idem sensus. Quæruno ergo singulæ, et licet suis inviantur principiis, eis tamen logica methodos suas, compendii scilicet rationes, communiter subministrat, unde non modo ad exercitationem, sed ad obviaciones, et ad, secundum philosophiam, disciplinas utilissima est. Nam et de proposito methodum habens, facile argumentatur, et qui multorum opiniones sciens, non ab extraneis, sed a propriis loquitur documentis, commode obviat, immutans quidquid non bene dictum videtur; et qui circumstantes attendit rationes, in singulis verum facilius discernit a falso, et habilior redditur ad intelligendum et docendum, quod philosophantis propositum expetit, et officium exigit. Cum autem dialectica inquisitiva sit, ad omnium methodorum principia viam habet; siquidem ars quælibet suas habet methodos, quas nos figuratim adviaciones vel aditus possumus interpretari, et inquisitioni succedit inventio, nec apprehendit scientiæ fructum, cui quærendi displicet studium. Sed demonstrativa necessarias methodos quærit, et quæ illam rerum inherentiam docent, quam impossibile est dissolvi: hoc enim duntaxat necessarium est, quod aliter esse impossibile est. Cæterum quia vires nature, aut nullus pene scrutatur, aut rarus, et numerum possibilium solus Deus novit de necessariis plerumque non modo incertum, sed et temporarium judicium est. Quis enim novit præmitus, quid

esse possit aut non possit? Si peperit, cum aliquo concubuit, aut corrupta est, necessarium esse duxerunt sæcula multa. Sed tandem in fine temporum non necessarium esse, docuit integerrimæ virginis partus. Quod enim simpliciter necesse est, nullo modo aliter esse potest; mutari vero potest, quod a determinatione necesse est. Victorinus in *Rhetoricis* in explanatione necessarij hoc ipsum docet, et quod ad partum corruptio, non quidem necessario, sed probabiliter consequatur; Augustinus quoque rationes, quæ necessariæ sunt, esse asserit sempiternas, et nullo modo evacuari posse. Probabilium vero rationes mutari posse palam est, nisi necessariæ fuerint. Unde constat quam arduum sit demonstratoris propositum, qui semper necessitatem sequitur, et a veritatis quam profitetur, principis non recedit. Si enim veritatem deprehendere, quæ, ut aiunt academici nostri, tanquam in profundo putei latet, magnum est: quantæ vivacitatis est, non modo veritatem, sed ipsius necessitatis penetrare arcana, siquidem existentium, quam possibilium, facilius est assignatio? Vacillat itaque in naturalibus plerumque (corporalibus et mutabilibus dico) ratio demonstrandi, sed in mathematicis efficacissime convalescit. Quidquid enim in numeris, proportionibus, figuris, similibusque ab ea colligitur, indubitanter verum est, et aliter esse non potest. Itaque ad demonstrandi scientiam non aspiret, cui probabilia nota non fuerint. Demonstrative ergo principia necessaria sunt, dialecticæ probabilia. Unde et dialecticus ab illis abstinebit, quæ nulli videntur, ne habeatur insanus; et a manifestis, ne palpate videatur in tenebris; et iis duntaxat insiet, quæ aut omnibus, aut pluribus, aut præcipuis, in unoquoque generum nota erunt.

CAP. XIV. *Item de eodem.*

Principia itaque dialecticæ probabilia sunt, sicut demonstrativæ necessaria. Quod si quid probabile, et necessarium est, ad utraque poterit pertinere, sed aliunde ad alteram. Sola enim probabilitas dialectico sufficit. Unde Cicero, in secundo *Tusculanarum*: « Nos qui sequimur probabilia, nec ultra quam quod verisimile occurrit, progredi possumus et refellere sine iracundia, et refelli sine pertinacia parati sumus. » Idem quoque alibi: « Haec nobis dat Academia nostra licentiam, ut quidquid probabile occurrit, nostro jure liceat defendere. » Est autem probabile, quod habenti iudicium, etiam a superficie innotescit, sic quidem in omnibus, et semper, aut in paucissimis, et admodum raro, aliter existens. Quod enim semper sic, aut frequentissime, aut probabile est, aut videtur probabile, etsi aliter esse possit. Tanto autem probabilius, quanto habenti iudicium facilius et certius innotescit. Sunt enim quædam tanta probabilitatis luce conspicua, ut etiam necessaria reputentur. Quædam autem, eo quod opinioni minus familiaria sint, vix ascribuntur probabilibus. Siquidem si opinio tenuis, iudicio vacillat incerto; si vehemens, transit in fidem et ad

A iudicium certum aspirat. Si autem adhuc ejus vehementia invalescat, ut aut non protendi, aut parum possit, licet infra scientiam sit, tamen scientiæ, quod ab certitudinem iudicii, coæquatur. Quod quidem palam est, auctore Aristotele, in his, quæ sensu solo cognoscuntur, et aliter esse possunt. Ignotum enim erit, cum occiderit sol, si adhuc feratur super terram, an in nostrum sit hemisphaerium reversurus: eo quod tunc cesset sensus, per quem lationis ejus habebatur scientia. Fides tamen lationis et reditus tanta est, ut aliquatenus videatur æquis cum scientia passibus ambulare. Si vero sensus scientiam parit ejus, quod aliter esse non potest, ut si quis lineam, visu docente, longam sciat, aut superficiem coloratam, cessante visu non evanescit quidem scientia, eo quod rem ita esse necesse est. Ergo quod divisim in omnibus, vel in pluribus alicujus generis, invenitur, et universaliter in omnibus statuendum est, aut ferenda instantia in quo non sic. Est autem instantia alicujus, talis obvia positio, collectæ universitati præjudicans. Scientia itaque probabilium copiosa, expeditissimam ad omnia viam parat.

CAP. XV. *Quæ propositio sit dialectica et quid problema.*

Est autem dialectica propositio, contra quam sic in pluribus se habentem, non est instantia, id est argumentum ad positionem. Qui vero tales propositiones præ mente habet, et si quæ sunt positionum instantiæ, in omni genere controversandi, ad alteram quidem copiosus erit, et etiam, si philosophicæ secum exerceatur, non modice felix. Potens enim est de omni problemate, ethico scilicet, physico et logico probabiliter disputare. Est autem problema dialecticum, speculatio contendens vel ad electionem et fugam, vel ad veritatem et scientiam, aut ipsum, aut ut adminiculans ad aliquid aliud hujusmodi, de quo aut neutro modo opinantur, aut contrarie, plurimi sapientibus, aut sapientes plurimis, aut utriusque iidem eisdem. Auctorem definitionis indicat stylus, et Aristotelem faciunt verba manifestum. Sed et sensus verborum. Neque enim problema dialecticum censuit, quidquid inter affirmationem negationemque deducitur, nec artis suæ opificem, in illius ventilatione credidit exercendum, quod nec per se, nec per aliud prædictarum disciplinarum alicui prodest. « Nam quod, ait, contendens ad electionem vel fugam, » etsi sint qui ad ethicas duntaxat quæstiones referendum putant, ego etiam ad physicas arbitror pertinere. Sed ad logicas, aut nihil, aut minimum. Siquidem et ibi virtus, et vitium, et similia electioni vel fugæ materiam præstant: hic autem sanitas, aegritudo, causæ, signa, et circumstantiæ singulorum. Porro ad scientiam et veritatem trium disciplinarum quæstiones æque contendunt. Utrum voluptas eligenda sit, vel non, ethica speculatio, propter se utilis. Utrum mundus æternus, vel non, speculatio quidem physica est, ad scientiam et veritatem, et forte ad aliud

prodest : ut scilicet cum creatus innotuerit, tanti operis veneremur auctorem, cum transitoria, vilescat moribus piis, eo quod vanitati subjectus est totus. An contradictorium sit semper altera vera, vel non, logica speculatur, et ad aliud confert veritatis hujus habere scientiam. Qui igitur de lana caprina contendunt jugiter, dialectica quidem problemata non exercent, et tam ab artificis materia, quam ab officio remoti sunt : siquidem materia ejus thesis, vel positio est. Est autem positio, opinio extranea alicujus notorum secundum philosophiam, ut quoniam omnia moventur, quod Heraclitus, aut unum est ens, quod Melissus statuit. Nullus enim qui mentem habeat, deducet in questionem, quod nulli videatur, nec quod omnibus manifestum est, aut his, quorum iudicium obtinet. Nam hæc non habent dubitationem, illa autem nemo ponet. Quocirca nullam liberalium disciplinarum utiliore esse crediderim, quam istam, a qua in omnes philosophiæ partes facilis et felix est processus; ad nullam enim scientiam invenitur infirmus, cui probabilia innotescunt.

Cap. XVI. Quod omnes alii professores hujus Aristoteli cedunt.

Unde quidem manifestæ videtur insanix, illi detrabere disciplinæ, quæ omnes alias instruit, et sine cuius beneficio nullas recte investigationibus physici procedit. Scripserunt de ea quamplures, et hi quidem sicut acutissimi, ita et diligentissimi philosophorum, quos omnes reprehendi palam est ab his, qui artem hanc criminantur. Studii namque detractio, auctoris indubitata criminatio est. Unum scio quod Cornificium posteritas illis nequaquam præferet, nam Aristoteles, Apuleius, Cicero, Porphyrius, Boetius, Augustinus, ut Eudemum, Alexandrum, Theophrastum, et alios expositores taceam (quorum tamen celebris gloria est) omnes artis hujus, velut triumphatriciæ, inter alias grandi præconio erexere vexillum. Sed cum singuli suis meritis splendeant, omnes se Aristotelis adorare vestigia gloriantur, adeo quidem ut commune omnium philosophorum nomen præ eminentia quadam sibi proprium fecerit. Nam et antonomastice, id est excellenter, philosophus appellatur.

Hic ergo probabilium rationes redegit in artem, et quasi ab elementis incipiens, usque ad propositi perfectionem evexit. Hoc autem planum est his, qui scrutantur et discutiunt opera ejus; voces enim primo significativas, id est sermones incomplexos, de grammatici manu accipientes, differentias et vires eorum diligenter exposuit, ut ad complexionem conventionum, et inveniendi judicandique scientiam facilius accedant. Sed quia ad hunc elementarem librum, magis elementarem quodam modo scripsit Porphyrius, eum ante Aristotelem esse credidit antiquitas prælegendum. Recte quidem si recte doceatur, id est ut tenebras non inducat erudiendis, nec consumat ætatem. Indignum enim est, si in quinque oculis addiscentis quis vitam terat,

A ut ei desit spatium procedendi ad illa, quorum gratia debuerant hæc prædoceri. Unde quoniam ab alia introductorius est, nomine Isagogarum inscribitur. Itaque inscriptioni derogant, qui sic versantur in hoc, ut locum principalibus non relinquunt, quibus ignotis, non est quod introducentis operæ gratia debeatur.

Cap. XVII. Quam perniciose doceatur, et quæ fuerint de generibus et speciebus opiniones moderatorum.

Nostris vero ad ostentationem scientiæ suæ, sic suos instituunt auditores, ut non intelligantur ab eis; et apices singulos secretis Minervæ gravidos opinantur. Quidquid unquam ab aliquo dictum aut factum est, excutunt et teneris ingerunt auribus; ut vitio, quod a Cicerone arguitur, « sæpe minus intellecti sint ob rerum multitudinem, » quam ob difficultatem. Utile quidem est et obviantibus, sicut ait Aristoteles, nosse opiniones multorum; ut ex earum conflictu ad invicem, quidquid non bene dictum videtur, refelli valeat, aut mutari; « sed nunc non erat his locus, » cum oratio simplex, res brevis, et facilis quantum potest, debeatur introducendis. Adeo quidem, ut et multa in rebus difficultibus, facilius quam earum natura exigat, licentius proponantur: eo quod in puerilibus aunis ad discuntur multa, quæ senior philosophiæ tractatus eliminat. Naturam tamen universalium hic omnes expediunt, et altissimum negotium, et majoris inquisitionis, contra mentem auctoris explicare nituntur. Alius ergo consistit in vocibus (licet hæc opinio cum Rocelino suo fere omnino jam evanuerit:) alius sermones intuetur et ad illos detorquet, quidquid alicubi de universalibus meminit scriptum. In hac autem opinione deprehensus est peripateticus palatinus Abælardus noster, qui multos reliquit, et adhuc quidem aliquos habet professionis hujus sectatores et testes. Amici mei sunt, licet ita plerumque captivata detorqueant litteram, ut vel durior animus, miseratione illius movetur. Rem de re prædicari monstrum ducunt, licet Aristoteles monstruositatis hujus auctor sit, et rem de re sapientissime asserat prædicari: quod palam est, nisi dissimulent, familiaribus ejus. Alius versatur in intellectibus, et eos duntaxat genera dicit esse, et species. Sumunt enim occasionem a Cicerone et Boetio, qui Aristotelem laudant auctorem, quod hæc credi et dici debeant notiones. Est autem, ut aiunt, notio ex ante percepta forma cujusque rei cognitio, enodatione indigens. Et alibi: Notio est quidam intellectus, et simplex animi conceptio. Eo ergo deflectitur quidquid scriptum est, ut intellectus aut notio, universalium universitatem claudat. Eorum vero, qui rebus inhærent, multæ sunt et diversæ opiniones, siquidem hic, ideo quod omne quod unum est, numero est, aut rem universalem, aut unam numero esse, aut omnino non esse concludit. Sed quia impossibile substantialia non esse, existentibus his quorum sunt substantialia,

denuo colligunt, universalia singularibus, quod ad A
essentiam, unienda. Partiuntur itaque status duce
Gautero de Mauritania, et Platonem, in eo quod
Plato est, dicunt individuum; in eo quod homo,
speciem: in eo quod animal, genus; sed subalter-
num: in eo quod substantia, generalissimum.

Habuit hæc opinio aliquos assertores, sed pri-
dem hæc nullus profitetur. Ille ideas ponit, Plato-
nem æmulatus, et imitans Bernardum Carnotensem,
et nihil præter eas, genus dicit, esse vel speciem.
Est autem idea, sicut Seneca definit, eorum, quæ
natura sunt exemplar æternum. Et quoniam uni-
versalia corruptioni non subjacent, nec motibus
alterantur, quibus moventur singularia, et quasi ad
momentum, aliis succedentibus, alia defluunt, pro-
prie et vere dicuntur esse universalia. Siquidem B
res singulæ verbi substantivi nuncupatione credun-
tur indignæ, cum nequaquam stent et fugiant, nec
expectent appellationem; adeo namque variantur
qualitatibus, temporibus, locis et multimodis pro-
prietatibus, ut totum esse eorum non status stabi-
lia, sed mutabilis quidem transitus videatur. Esse
autem, inquit Boetius, ea dicimus, quæ neque in-
tensione crescunt, neque retractione minuuntur,
sed semper suæ naturæ subnixæ subsidiis sese cu-
stodiunt. Hæc autem sunt quantitates, qualitates,
relatiões, loca, tempora, habitudines, et quidquid
quodammodo adunatum corporibus invenitur. Quæ
quidem corporibus adjuncta mutari videntur, sed
in natura sui immutabilia permanent. Sic et rerum C
species transeuntibus individuis permanent eadem;
quemadmodum præterfluentibus undis, « motus
æmulus manet in flumine; » nam et idem dicitur.
Unde illud apud Senecam, (alienum tamen) « his
in idem flumen descendimus, et non descendimus. »
Hæc autem ideæ, id est exemplares formæ, rerum
primæ omnium rationes sunt, quæ nec diminu-
tionem suscipiunt nec augmentum; stabiles et per-
petuæ; ut, etsi mundus totus corporalis pereat,
nequeant interire. Rerum omnium corporalium nu-
merus consistit in his; et, sicut in libro *De libero
arbitrio* videtur astruere Augustinus, quia hæc sem-
per sunt, etiamsi temporalia perire contingat, re-
rum numerus nec minuitur, nec augetur.

Magnum profecto est et notum philosophis, con-
templantibus altiora, quod isti pollicentur; sed,
sicut Boetius, et alii multi testantur auctores, a
sententia Aristotelis penitus alienum est. Nam et
ipse hinc sententiæ, sicut evidens est in libris ejus,
 sæpius adversatur. Egerunt operosius Bernardus
Carnotensis, et ejus sectatores, ut componerent in-
ter Aristotelem et Platonem, sed nos tarde venisse
arbitror, et laborasse in vanum ut reconciliarent
mortuos qui, quandiu in vita licuit, disenserunt.
Porro alius, ut Aristotelem exprimat, cum Gilberto
episcopo Pictavensi, universalitatem formis nativis
attribuit, et in earum conformitate laborat. Est
autem forma nativa, originalis exemplum, et quæ
non in mente Dei consistit, sed rebus creatis inhæ-

ret. Hæc Græco eloquio dicitur *ἰδέα*, habens se ad
ideam, ut exemplum ad exemplar; sensibilis qui-
dem in re sensibili, sed mente concipitur insensi-
bilis; singularis quoque in singulis, sed in omnibus
universalia. Est et alius qui, cum Gausleno Suessio-
nensi episcopo, universalitatem rebus in unum col-
lectis attribuit, et singulis eandem demit. Exinde,
cum ad interpretandas auctoritates ventum est,
laborat præ dolore, quia in locis pluribus « rictum
litteræ indignantis ferre non sustinet. » Est aliquis
qui confugiat ad subsidium novæ linguæ, quia La-
tinæ peritiam non satis habet; nunc enim, cum
genus audit, vel species, res quidem dicit intelli-
gendas universales, nunc rerum materiem inter-
pretatur. Hoc autem nomen in quo auctorum inve-
nerit, vel hanc distinctionem, incertum habeo; nisi
forte in glossematibus, aut modernorum linguis
doctorum. Sed et ibi quid significet non video, nisi
rerum collectionem cum Gausleno, aut rem uni-
versalem, quod tamen fugit materiem dici, nam ad
utrumque potest ab interpretatione nomen referri:
eo quod materies, rerum numerus aut status, dici
potest, in quo talis permanet res. Nec deest qui
rerum status attendat, et eos genera dicit esse, et
species.

CAP. XVIII. *Quod posteriores semper priorum opi-
niones immutant.*

Longum erit, et a proposito penitus alienum, si
singulorum opiniones posuero, vel errores; cum, ut
verbo comici utar: « Fere quot homines, tot sen-
tentia. » Nam de magistris aut nullus, aut rarus
est, qui doctoris sui velit inhærere vestigiis. Ut
sibi faciat nomen, quisque proprium cudit errorem,
sicque fit, ut dum se doctorem corrigere proovittit,
se ipsum corrigendum, aut reprehendendum, tam
discipulis quam posteris præbeat. Ego ipse mihi
legem hanc non ambigo imminere, ut dum ab aliis
dissentio, et dissensus scripto profiteor, me ob-
jecto reprehensionibus plurimorum. Qui enim loquitur
judicatur ab uno, vel a paucis, sed qui scribit,
omnium sententias excipit, et totius orbis, et omnis
ætatis se exponit iudicio. Ut autem cum docteri-
bus mitius agam, sæpius ad nomen quam ad rem,
videntur plurimi disputare. Nihil tamen est quod
D
artia hujus minus deceat professorem, quoniam
modus hic viro gravi inconvenientissimus est. Ut
enim ait Aristoteles, omnino verendum dialecticis
hujusmodi ad nomen disputare, nisi quis aliter non
possit de proposito disputare. Sane in articulis,
ubi plurimum dissidere videntur, alter alterius in-
terpretationem admittit, etsi eam contendat esse
ineptam. Itaque vicissim ducunt in erimine sermo-
nem, non sensum alienum.

CAP. XIX. *In quo non sit parcendum doctoribus
hujusmodi.*

Sit ergo quod sententiis parcam, in quibus nec
ipsi, si interpretationes invicem supponere liceat,
dissent, pauca tamen sunt in quibus eis non ar-
bitror ignoscendum. Primum quod opera importa-

billia teneris auditorum homeris imponunt. Deinde, A quod docendi ordine prætermisso, diligentissime cavent, ne

Singula quæque locum tenent, sortita decenter,
(HORAT. *De Art. poet.* 92.)

finem enim artis, ut sic dixerim, legunt in titulo, et non modo Topicorum, sed Analyticorum et Elenchorum vim Porphyrius prædocet. Postremo quod quasi ab adverso petentes, veniunt contra mentem auctoris, et ut Aristoteles planior sit, Platonis sententiam docent, aut erroneam opinionem, quæ æquo errore deviat a sententia Aristotelis et Platonis. Siquidem omnes Aristotelem profitentur.

CAP. XX. Sententia Aristotelis de generibus et speciebus circumvallata rationibus multis, et multarum testimonio scripturarum. B

Porro hic, genera et species non esse, sed intelligi tantum asseruit. Quid ergo ad rem attinet quærere, quid genus sit, si illud omnino non esse constiterit? In eo enim, quod non est, inepto quæritur, quid, quantum, aut quale est: si enim substantiam tuleris cuique, nihil ei relinquitur aliorum. Ergo si Aristoteles verus est, qui eis esse tollit, inanis est opera præcedentis investigationis, in inquisitione substantiæ, quantitatis, aut qualitatis, aut causæ; cum illius quod non est substantia, aut quantitas, aut qualitas nequeat assignari; aut causa propter quam, quod non est, hoc aut illud sit, aut tantum aut tale. Quare ab Aristotele recedendum est, concedendo ut universalis sint, aut refragandum opinionibus, quæ eadem vocibus, sermonibus, sensibilibus rebus, ideis, formis, naturis, collectionibus aggregant, cum singula horum esse non dubitentur. Qui autem ea esse statuit, Aristoteli adversatur. Nec verendum ut cassus sit intellectus, qui ea perceperit seorsum a singularibus, cum tamen a singularibus seorsum esse non possint. Intellectus enim quandoque rem simpliciter intuetur, velut si hominem per se intueatur, aut lapidem, et ob hoc simplex est: quandoque gradatim suis incedit passibus, ut si hominem albere, vel equum currere contempletur. Et hic quidem dicitur esse compositus. Porro simplex rem interdum inspicit ut est, ut si Platonem attendat: interdum alio modo; nunc enim componendo, quæ non sunt composita, nunc abstrahendo, quæ non possunt esse disjuncta. Qui enim hircocervum cogitat, aut centaurum, ignotam, naturæ hominis ad bestiam, aut bestiam ad bestiam, compositionem opinatur. At qui lineam, aut superficiem attendit sine corpore, formam utique contemplationis oculo a materia disjungit, cum tamen sine materia forma esse non possit. Non tamen forma sine materia esse abstrahens hic concipit intellectus (compositus enim esset,) sed simpliciter alterum sine altero, cum tamen sine altero esse non possit, intuetur. Nec hoc quidem simplicitati ejus præjudicat, sed eo simplicior est, quo simpliciora, sine aliorum admi-

stione, perspicit singularitatem. Hoc autem naturæ rerum non adversatur, quæ ad sui investigationem hanc potestatem contulit intellectui, ut possit conjuncta disjungere, et disjuncta conjungere.

Cæterum componens, qui disjuncta conjungit, inanis est; abstrahens vero fidelis, et quasi quædam officina omnium artium. Et quidem rebus existendi unus est modus, quem scilicet natura contulit, sed easdem intelligendi aut significandi, non unus est modus. Licet enim esse nequeat homo, qui non sit iste, vel alius homo, intelligi tamen potest et significari: ita quod nec intelligatur, nec significetur iste, vel alius. Ergo ad significationem incomplexorum, per abstrahentem intellectum genera concipiuntur, et species; quæ tamen, si quis in rerum natura, diligentius a sensibilibus remota, quærat, nihil aget et frustra laborabit; nihil enim tale natura peperit. Ratio autem ea deprehendit, substantialem similitudinem rerum differentium pertractans apud se; desinitque, sicut Boetius ait, generale conceptum suum, quod de hominum conformitate perpendit, sic: « Animal rationale mortale. » Quod utique, nisi in singularibus, esse non potest. Sunt itaque genera et species non quidem res a singularibus actu et naturaliter alienæ, sed quædam naturalium et actualium phantasiæ renitentes intellectui, de similitudine actualium, tanquam in speculo nativæ puritatis ipsius animæ, quas Græci *ἰδέαι* sive *εἰκονοποιῶν* appellant, hoc est rerum imagines in mente apparentes. Anima enim quasi reverberata acie contemplationis suæ, in se ipsa reperit, quod definit; nam et ejus exemplar in ipsa est, exemplum vero in actualibus. Sicut enim cum in grammatica dicitur: « Nomina quæ sic desinunt, feminina vel neutra sunt, » generalis quædam præscribitur ratio, quæ quasi multorum declinabilium exemplar est, exempla vero in omnibus, illius terminationis dictionibus manifesta sunt; sic quædam exemplaria concipiuntur in mente, quorum exempla natura formavit, et sensibus objecit. Illa itaque exemplaria, cogitabilia quidem sunt, et sunt quasi phantasiæ et umbræ existentium, secundum Aristotelem; quas si quis apprehendere nititur per existentiam, quam habent a singularibus separatam, velut somnia elabuntur. Monstra enim sunt, et soli intellectui patent. Quod autem universalis dicuntur esse substantialia singularibus, ad causam cognitionis referendum est, singulariumque naturam: hoc enim in singulis patet, siquidem inferiora, sine superioribus, nec esse, nec intelligi possunt. Homo namque non est, nisi sit animal. Sed nec intelligitur homo, quin cointelligatur animal, quoniam homo est animal tale. Sic in Platone, homo quoniam Plato et est, et intelligitur talis, aut iste homo. Ad hoc autem ut sit homo, exigitur esse animal, nec convertitur, ut animal esse non possit, aut intelligi, si non sit, aut non intelligatur homo; nam in ratione hominis, est animal, sed non in animalis ratione est homo. Quia ergo tale exigit

tale, et non exigitur a tali, tam ad essentiam quam ad notitiam: ideo hoc illi substantialia dicitur esse. Item est in individuis, quæ exigunt species, et genera, sed nequaquam exiguntur ab eis. Hoc enim nec substantiam habebit, nec in notitiam veniet, nisi sit species aut genus, id est nisi quid sit, aut imotescat tale vel tale. Universalia tamen et res dicuntur esse, et plerumque simpliciter esse, sed non ob hoc, aut moles corporum, aut subtilitas spirituum, aut singularium discreta essentia in eis attendenda est. Nam et ea, quæ jacent sub affirmatione et negatione, res dicuntur, et vera sapientissimo dicuntur esse; nec tamen substantiis vel accidentibus aggregantur, aut nomen suscipiunt Creatoris aut creaturæ. Siquidem, ut ait Algerius venerabilis Andegavorum episcopus in *Venalitio disciplinarum*, « gratiosum ad invicem debet esse verbi commercium, » nam in philosophantium sero exuberat bonitas, et verba distrahantur ad gratiam. Itaque datur ut sint universalia, aut etiam ut res sint, si hoc pertinacibus placet, non tamen ob hoc verum erit, rerum numerum augeri vel minui pro eo quod ista non sunt in numero rerum. Si quis autem universalia seorsim recensent, numero quidem inveniet esse subjecta, sed cui singularium numerus non aggregatur. Sicut enim collegiis aut corporibus non connumerantur capita, aut capitibus corpora, sic nec universalia singularibus, nec singularia numeri accessione universalibus accrescunt; numerus enim dumtaxat illa complectitur, quæ ejusdem rationis sunt, et quæ in singulis rerum generibus natura discrevit. Nihil autem universale est, nisi quod in singularibus invenitur. Seorsum tamen a multis quæsitum est, sed tandem nihil invenerunt omnes in manibus suis; quoniam seorsum a singularibus, nihil est, nisi forte qualia sunt vera, aut similia complexorum significata sermonum. Nec moveat quod singularia et corporea, exempla sunt universalium et incorporearum, cum omnis ratio gerendi, ut ait Augustinus, incorporea sit et insensibilis, illud tamen quod geritur, et actus, quo geritur, plerumque sensibilis sit. Ergo quod mens communiter intelligit, et ad singularia multa æque pertinet: quod vox communiter significat, et æque de multis verum est, indubitanter universale est. Sed et hoc ipsum, scilicet quod intelligitur, quod significatur, benignius interpretandum est, ut nequaquam ad disputandi decurratur angustias, et artis grammaticæ subtilitatem, quæ ex sui natura, nisi venia licentiæ impetrata, demonstrativas dictiones, infinitas esse non patitur; sed nec relativas, vagas esse permittit, quin earum significatio, aut determinatione personæ, aut actus, aut activis alterius coarctetur. Siquidem relativa dictio est, quæ significat rem, ut de qua præcessit sermo, vel cogitatio. Itaque cum dicitur sapiens est et felix, qui bona novit, et ea fideliter exercet, relativæ dictiones, scilicet *qui et ea*, etiamsi personam non expriment, actus cognoscendi determinatione, a sua quodammodo infinitate

arctantur. Necessæ tamen est aliquem unum dictionibus subesse, qui et bona noverit, et exerceat, et ex eo sit felix.

Nam, ut nihil certum et finitum sit, in quod cadat relatio, non contingit, sine vitio aut figura. Unde si equus promittatur in genere, et dicat stipulator, equus qui mihi promissus est, sanus aut æger est, cum omnis equus sit aut sanus aut æger, arguitur nugari, eo quod non est equus, qui sit ei promissus. Non dico, non est, eo quod non existat, nam et illud quod non existit, ut partus Arethusæ, in certissimam deducitur obligationem, sed quia species, id est res discreta, obligationem generis non attingit. Cum enim dico, quod promittitur, quod significatur, quod intelligitur, et similia, discretum aliquid promissioni, aut significationi subjectum est si tamen propria est ipsa relatio, sunt tamen relationes in genere quæ, salvo intellecta veri, nequeunt revocari ad speciem. Ut cum dicitur: « Mulier quæ salvavit, dampnavit, Lignum quod mortuus et vitæ causam dedit, et quas boreas auferit, revelavit mitis zephyrus froudes. » Sic et in iis, quæ prædixi, relativæ dictiones accipiendas arbitror, ut non decurrant ad speciem, id est ad definitum aliquid, quod discernant, sed subsistant in genere. Puta quod significatur hoc nomine *homo*, species est, quoniam et homo significatur, et homo animalium species est. Quod significatur hoc nomine *animal*, est genus, nam et animal significatur, et animal genus rerum est: est enim significatum vocis, in quod descendit, aut quod animus ratiocinabiliter concipit ex voce audita. Itaque qui audit hæc vocem *homo*, nec omnes percurrit homines (quoniam hoc infinitum, et vires excedit) nec tenetur in uno, quoniam hoc imperfectum, et ad doctrinam parum. Sic et qui definit animal esse substantiam animatam atque sensibilem, non unum aliquid, nec imperfectum, nec omne definit, ne labores in infinitum. Singulorum enim horum non simpliciter quid significat, aut definit, sed potius quale quid, non enim simpliciter hoc, sed potius quid tale. Simile est quod Galenus in *τίζης* medicinam dicit « scientiam sanorum, ægrorum, et neutrorum. » Non inquit, omnium, quoniam hoc infinitum; non quorumcumque, quoniam hoc ad artem imperfectum, sed potius *quorum qualium*.

Item Aristoteles: Genera, inquit, et species, circa substantiam, qualitatem determinant: non enim simpliciter *quid*, sed quodam modo *quale quid* determinant. Item in Elenchis: *Homo et canis commune, non hoc aliquid, sed quale quid, vel ad aliquid aliquo modo, vel hujusmodi quid significat.* Et post pauca: Manifestum quoniam non dandum hoc aliquid esse, quod communiter prædicatur de omnibus, sed aut quale, aut ad aliquid, aut quantum, aut talium quid, significare. Profecto quod non est hoc aliquid, significatione expressa non potest explanari quid sit. Existentium enim a natura certus est finis, et singula suis ab invicem præ-

prietatibus discreta sunt, sed eorundem est plerumque minus finita cognitio et quodammodo conceptio vaga. Nec ista præjudicat, quod fere in omnium ore celebre est, aliud scilicet esse quod appellativa significant, et aliud esse quod nominant. Nominantur singularia, sed universalia significantur. Plane si relationem simplicem, quæ sit in genere, quis attendat, præcedentibus nihil obest; si vero discretionem querit, forte non palam est; quod discernat.

Regulariter proditum est, quia demonstratio, primam, relatio, secundam facit cognitionem. Porro cognitio rem, quatenus novit, sibi, quadam mentis capacitate definiens circumscribit. Ut nec prima, nec secunda possit procedere cognitio, si res usquequaque occurrat animo infinita. Omnis enim scientia, sive notitia creaturæ finita est, solius autem Dei, quoniam infinitus est, scientia infinita; suo tamen sine scilicet infinito, quamlibet infinita, certissime definit, et immensitatis suæ scientia, et sapientia, cujus numerus aut finis non est, circumscribit. Sed nos modulum humanum prosequimur, qui non primam, non secundam, non tertiam, sed nec aliquam rei infinitæ, nisi quatenus ignota aut infinita est, sibi scientiæ gloriam vindicat. Omnia itaque dicitio, quæ demonstrative aut relative significat, aut non satis proprie ponitur, aut certo, et sua ratione definita, innititur subjecto, alioquin suo privabuntur officio, cum ratio cognitionis certitudinis finem quarat aut teneat. Frequens tamen est usurpatio, et illicitorum ex causa commoditatis, plerumque multus est usus. Admittitur itaque non modo ad cavillationem eorum, quibus de quavis materia satis est oggarrine, sed etiam ad statuendam in auditoribus bonæ fidei, veri intelligentiam, « quia omnis homo diligit se. »

Quod si ex relativæ dictionis proprietate discutias, incongrue dictum forte causaberis, et falsum: « quidem « nec omnis omnem diligit, » nec aliquis est qui diligatur ab omni, ut sive collective, sive distributive accipiatur, quod dictum est, omnis, pronomen relativum *se*, quod subjungitur, nec universitati singulorum, nec alicui omnium veraciter aptetur. Est itaque licentiosa relatio, et quasi legis suæ venia impetrata, fidem universalis de singularium veritate convincit. Quoniam enim in singulis verum est, quia quisque diligit se, et distributiva ratione quadam, de universis in commune affirmatur, « quod omnis homo diligit se, » benignius quidem accepta relatione intelligitur, quam ut, ex angustia grammaticæ, vel universitatem colligat, vel aliquod singulorum, ab universitate singularim excerptat. Unde ex sententia eorum, qui angustiis et subtilitatibus semper insistent, nec bonæ fidei rationem in colloquiis aut lectionibus curant, hæc potius enuntiationis forma est, quam regularis formæ enuntiatio. Idem quoque asserunt, quoties pronominis sit ad nomen appellativum relatio, eo quod pronomen, quod semper demonstra-

ativum aut relativum est, proprii nominis expliciti vicem; si tamen primæ inventionis causæ recte respondeat, nam interdum ex indulgentia latius evagatur. Itaque cum dicitur, « si aliquid est homo, illud est animal, » non tam hypotheticæ dictionis consequentia est, quam, in hypothetico dicendâ, consequentiæ forma. Illud enim quod dicitur, nec refertur ad hominem ex angustia disputandi, nec *alio* patet certum quid, quo referatur. Unde et importunitates multæ, ab his qui rerum ignaros, aut benignioris ingenii homines vexant, cum ipsi in quieti objurgatores, et perveraci instantiæ insistentes, aut ex ignorantia, aut ex protervitate laborent, aut aviditate comproficiendi. Ergo sicut cognitio certitudinem querit, sic demonstrativa, et relativa, quæ aut primam, aut alteram faciunt cognitionem, certo et definito innituntur subjecto, et illud, si proprio fuerint posita, animo singulariter ostendunt. Sed esto, ut statum aliquem generalem, appellativa significant (non enim contentionibus delector, qui mediâ his, quæ sunt dubitabilia sapienti, academicum esse pridem professus sum,) status ille quid sit, in quo singula uniantur, et nihil singulorum est, et si aliquo modo somniare possim; tamen quomodo sententiæ Aristotelis coaptetur, qui universalia non esse contendit, non perspicuum habeo. Sed et nomina, quæ præmissi, incorporea, et insensibile, universilibus convenire, privativa in eis suntaxat sunt, nec proprietates aliquas, quibus natura universalium, discernatur, illis attribuunt; siquidem nihil incorporeum, aut insensibile, universale est. Nam quicquid incorporeum est, et spiritus est, aut proprietates corporis, aut spiritus. Quod si in rem universalem non cadit, utique non recte incorporei suscipit nomen. Quid est autem incorporeum, quod non sit substantia creata a Deo, vel ipsi concretum? Ita, si universalia incorporea sunt, aut sunt substantiæ, corpora scilicet, aut spiritus, aut concreta his, et ex causa suæ existentie, et quodam substantiæ contactu, sunt obnoxia Creatori. Valeant autem, imo dispareant universalis, si ei obnoxia non sunt. *Omnia per ipsum facta sunt (Joan. 1)*: « Uti que tam subjecta formarum, quam formæ subjectorum; » ut sint, quod a suis qualitatibus, vel a suis affectibus dicuntur. Ut substantia ab eo substantia sit, sit quanta, sit qualis, sit ad aliquid, sit alicubi, sit aliquando, et aliquid habent, aut faciat, aut patiat, illo auctore, per quem est omnis substantia, omnis proprietas substantiæ, et omnis pars, omnis quoque compago partium. Formæ quoque tam substantiales quam accidentales, habent ab ipso ut sint et suos in subjectis operentur effectus. Quod itaque ei obnoxium non est, omnino nihil est. Licet enim Stoici Deo ponant materiam coeternam, et formæ dicant nullum existisse principium, tria ponentes principia, materiam, formam, et Deum, non Creatorem quidem, sed predictorum conciliatorem: et alii quidam professione, et affectu philosophi, sed nequa-

quam ad plenum veri notitiam assequentes, plura A et in humanum intellectum demum; nam hoc ipsum quod aliquid cœlum, aut terra dicitur, formæ effectus est. Item produxit, inquit, terra herbam viventem, et lignum tale vel tale (*Gen. 1*): ut materiæ formas doceret esse concretas, et Deum, sicut herbæ, ita et viroris auctorem. Nam *sine eo factum est nihil* (*Joan. 1*); sed profecto quidquid ab uno principio est, unum numero est, ipsumque bonum, imo et valde bonum, quoniam ab optimo est. Voluit enim Deus cuncta similia sui effici, prout natura cujusque, ex divinæ dispositionis decreto, capax bonitatis esse poterat: et sic facta sunt, approbante Deo, opifice rerum, *cuncta quæ fecerat, valde bona* (*Gen. 1*). Ergo si genera et species a Deo non sunt, omnino nihil sunt. Quod si unumquodque eorum ab ipso est, unum plane, et idem bonum est.

Inde est quod Boetius, in libro *contra Nestorium et Eutychem*, naturam definiens, ait illam esse earum rerum quæ, cum sint, quoquo modo intellectu capi possunt. Exponens autem vim definitionis, quoquo modo, hoc verbum propter Deum et materiam dicit appositum: quia in eorum scrutinio humanus deficit intellectus. Porro materiam Deus fecit ex nihilo ipsique materiæ concreta est forma, eo quod simul æque de nihilo creata; ita tamen, ut sicut discretionis formæ, ita privilegium existendi materiæ relinquatur. Quodam enim modo, per materiam existit forma, sicut discernitur materia ipsa per formam. Nam nec forma, res per se existens est; nec materia sine formæ beneficio, discreta est. Cæcus erit, aut potius mundus sensibilis nihil erit, nisi rerum effigies, formis adhibitis natura componat. Eo spectat illud Boetii in primo *De Trinitate*: « Omne esse ex forma est, » quod et subjectis declarat exemplis. Statua enim, inquit, non habere, quod materia ejus est statua, dicitur; sed ab Hectoria vel Achillea forma, quæ æri impressæ sunt. Item æs, non a terra, quæ ejus materia est, æs dicitur, sed a formis quas a natura accepit. Terra quoque ipsa, non *ἀπὸ τῆς γῆς*, quæ materia ejus est, dicitur terra, sed a siccitate et gravitate, quæ formæ sunt. Cuilibet ergo, esse quod est, aut quale, aut quantum est, a forma est. Sed, sicut materia habet ut possit hoc esse, aut tantum, aut tale, sic et formæ habent a conditore ut possint vel hoc, vel aliquid facere, puta animal, aut lignum, aut tantum, aut tale. Cæterum, etsi mathesis, quæ doctrinaliter in abstractionibus versatur, et subtilitate sua, naturaliter conjuncta, disjungit, hæc vicissim separatimque discutiatur, ut natura compositorum fidelius et expressius teneatur; tamen alterum sine altero esse non potest, ut vel materia sit informis, vel forma sine subjecto sit majus.

. . . . *Alterius sic
Altera poscit opem res, et conjurat amico.*

(HORAT. *De art. poet.* v. 411.)

Unde ab initio creata memorantur cœlum et terra, deinde ornatus tam eorum quam illorum quæ intersecta sunt media, inter ignem et aquam, quæ quasi prima mundani corporis fundamenta jecit Deus: et in ipsa expressione rerum habita est mentio specierum. Non illarum dico, quas logici angunt non obnoxias Creatori; sed formarum, in quibus res prodierunt primo in essentiam suam,

et in humanum intellectum demum; nam hoc ipsum quod aliquid cœlum, aut terra dicitur, formæ effectus est. Item produxit, inquit, terra herbam viventem, et lignum tale vel tale (*Gen. 1*): ut materiæ formas doceret esse concretas, et Deum, sicut herbæ, ita et viroris auctorem. Nam *sine eo factum est nihil* (*Joan. 1*); sed profecto quidquid ab uno principio est, unum numero est, ipsumque bonum, imo et valde bonum, quoniam ab optimo est. Voluit enim Deus cuncta similia sui effici, prout natura cujusque, ex divinæ dispositionis decreto, capax bonitatis esse poterat: et sic facta sunt, approbante Deo, opifice rerum, *cuncta quæ fecerat, valde bona* (*Gen. 1*). Ergo si genera et species a Deo non sunt, omnino nihil sunt. Quod si unumquodque eorum ab ipso est, unum plane, et idem bonum est. Si autem quid unum numero est, protinus et singulare est. Nam quod quidam unum aliquid dicunt, non quod in se, sed quod multa vivat expressa plurium conformitate, articulo præsentis non derogant: illud enim nec statim nec satis unum est, aut utique singulare est. Quantumlibet conformia sint opera Dei, omnia singularia sunt vicissimque discreta, « illo sic disponente, qui omnia creavit in numero, ad distinctionem, et pondere, ad generis dignitatem, » et mensura ad modum quantitatis certæ, infinitam sibi reservans in omnibus auctoritatem. Cætera enim omnia finita sunt. Omnis namque substantia, accidentium pluralitate, numero subest. Accidens autem omne, et forma quælibet, itidem numero subjacet; sed non accidentium aut formarum participatione, sed singularitate subjecti. Habet itidem pondus suum, vel pro veneratione formæ, si substantia est, vel pro dignitate effectus, si sit forma. Hinc est quod hominem, in substantiis, ex formæ reverentia, brutis præferimus; quoniam rationalis est: et rationalitatem præponimus colori, eo quod facit rationale. Mensura vero in eo consistit, quod res omnis certa quantitatis lege finitur: ut nec accidens sive forma, rem subjectam; nec res subjecta, accidentis, aut formæ modum excedat. Nam et color in toto diffunditur corpore, ejusque termino limitatur; et corpus ad coloris disponitur quantitatem, nec excedit, nec infra subsistit. Sic et quodlibet accidens, in toto sui subjecto est totaliter, sed totius partialiter, si pro parte. Et quodlibet subjectum accidentis sui limitibus cœquatur. Hoc idem de generibus et speciebus protestari non vereor. Quin mundo reclamante dicam, « quoniam a Deo sunt, » aut omnino nihil sunt. Clamat mecum et Dionysius Areopagita, et numerum, quo discernuntur, pondus quo statuuntur, mensuram, qua diffiniuntur omnia, Dei dicit imaginem: « Siquidem Deus sine numero numerus est, pondus sine pondere, sine quantitate mensura. In quo solo creata sunt omnia, quæ facta sunt, in numero, pondere et mensura. » Unde Augustinus: « Invisibiles differentias invisibilium, solus ille ponderare potuit, qui omnia in numero, pondere

et mensura dispartit, id est in se ipso, qui est mensura, omni rei modum præfigens; et numerus, omni rei speciem præbens; et pondus, omnem rem ad stabilitatem trahens, id est terminans, et formans, et ordinans omnia. In operibus sex dierum in genere suo bona singula creata memorantur, nec tamen creationis universalium mentio aliqua facta est; nec oportuit quidem, si essentialiter singularibus unita sunt, aut si Platonice dogma oblineat. Alioquin unde esse habeant aut quando cœperint, nusquam memini me legisse. Ergo duntaxat intelligantur, secundum Aristotelem, universalis; sed in actu rerum nihil est quod sit universale. A modo enim intelligendi figuralia hæc, et licenter quidem, et doctrinaliter, nomina indita sunt. Nam omne quod homo est, iste vel ille est, id est res singularis est; sed quia intelligi potest homo, ita quod nec iste intelligatur, nec ille, nec aliquid singularitate essentiae unum; et secundum intellectum illud deliberari potest de re subjecta, id est actualiter exemplificari, ob intellectus communitatem, et tres quæ sic intelligi potest, etsi a nullo intelligatur, dicitur esse communis; res enim sibi conformes sunt, ipsamque conformitatem deducta rerum cogitatione, perpendit intellectus. Siquidem homo homini conformis est, in eo quod uterque est homo, etsi personalibus proprietatibus differant. Habet autem commune cum equo (a quo tota specie, id est universa naturæ suæ forma, et, ut sic dixerim, tota facie dissidet) quod vivunt et sentiunt, scilicet quod animalia sunt. Illud itaque in quo conveniunt homines, naturæ forma similes, et solo numero (quod hic scilicet unus, et ille alter) differentes, speciei censetur nomine. Quod autem diversarum formarum quasi communis imago est, generis suscepti nomen. Ergo, ex sententia Aristotelis, genera et species, non omnino quid sit, sed quæ sit quodammodo concipiuntur; et quasi quædam sunt figmenta rationis, se ipsam, in rerum inquisitione et doctrina, subtilius exercentis. Et hoc quidem fideliter quia, quoties opus est, agitationis suæ manifestum in rebus producit exemplum. Sic et jus civile sua figmenta novit: et disciplina quælibet ea, per quæ ipsius procedat usus, excogitare non erubescit, sed propriis quodammodo figmentis gaudet. Gaudeant, inquit Aristoteles, species; monstra enim sunt; vel, secundum novam translationem, cicadationes enim sunt; aut si sunt, nihil ad rationem.

Quod etsi de Platonice ideis possit intelligi, habita tamen ratione æquivocationis, qua ens, vel esse distinguitur, pro diversitate subjectorum, species et genera utrumque non sine ratione, esse dicuntur. Persuadet enim ratio, ut ea dicantur esse, quorum exempla conspiciuntur in singularibus, quæ nullus ambigit esse. Non autem sic dicuntur genera et species exemplaria singularium, ut, juxta Platonice dogmatis sensum, formæ sint exemplares, quæ in mente divina intelligibiliter consti-

teriant, antequam prodirent in corpora: sed quoniam, si quis ejus, quod communiter concipitur, audito hoc nomine, homo, aut quod definitur, cum dicitur homo esse animal rationale mortale, querat exemplum, statim ei Plato aliisque hominum singularium ostenditur, ut communiter significantis aut definitis ratio solidetur. Possunt et monstra dici, quoniam invicem res singulas monstrant, et monstrantur ab eis, sit enim nunc per priora, nunc per posteriora rerum manifestatio. Quæ autem communiora sunt, et priora quidem simpliciter, nam et in aliis intelliguntur; quæ vero singularia, posteriora. Sed plerumque quæ naturaliter priora sunt, et notitia simpliciter ignotiora sunt nobis. Namque solida, magis familiariora sunt sensibus; quæ vero subtiliora, longius absunt. Ut enim, ait Aristoteles, punctum prius est linea, et simpliciter evidentius, sic et linea superficie, superficies soliditate, unitas numero, quoniam ejus principium est: littera quoque, quam syllaba, et sic in aliis. Nobis tamen e contrario quandoque accidit; nam hæc quidem, id est posteriora, magis quælibet; illa autem priora, magis subtilia, et abundantius intellectu comprehendere est. Unde, licet per priora melius fiat assignatio posteriorum et disciplinabilis sit hoc ubique tentare; urgente tamen necessitate, ob impotentiam sensuum, priorum sæpe sit per posteriora explanatio; ut, cum dicitur punctum lineæ, linea superficiem, superficies soliditatem, terminus esse. Item unitas principium numeri, momentum temporis, orationis elementum. Sunt, itaque genera et species exemplaria singularium; sed hoc quidem magis ad rationem doctrinæ (si Aristoteles verus est) quam ad causam essentia; procedit et hæc monstruosa (ut licentius loquar,) figmentorum speculatio usque ad ventilationem singularium. Et cum quælibet substantiarum ex proprietatibus constet, quarum collectio eadem non reperitur in alio abstrahentis intellectus opera, per se rem quamlibet contemplatur. Cum enim Plato esse non possit informis, et experti loci, aut temporis, eum ratio quasi nudum, deducto respectu quantitatis, et qualitatis, aliorumque accidentium, simpliciter intuetur, et individuum nominat. Sed et hoc utique doctrinalis instantiæ, et subtilioris agitationis figmentum est. Nihil enim tale in rebus occurrit, tale quid tamen fideliter intelligitur. Hinc forte est illud in analyticis: « Aristomenes intelligibilis semper est, Aristomenes autem non semper, » quoniam corruptibilis est. Et hoc quidem est singulariter individuum, quod solum quidam aiunt posse de aliquo prædicari. Plato enim Aristidis filius; nec quantitate ut atomus, nec soliditate ut adamus, sed nec prædicatione, ut dicunt, individuum est. Ego quidem opinionem hanc vehementer nec impugno, nec propugno; nec enim multum referre arbitror, ob hoc quod illam amplector indifferentiam in vicissitudine sermonum, sine qua non credo quempiam ad mentem auctorum fideliter

pervenire. Quid obest si, quemadmodum genus de specie rerum est, ita et Plato iste sensibilis de filio Aristotelis verus sit, si ei solus Plato est filius? Sicut enim homo animal, et ille est Plato. Hoc enim, ex opinione quorundam, sensitse visus est, Aristoteles in *Analyticis*, dicens: « Omnium quæ sunt, hæc quidem sunt talia, ut de nullo alio prædicentur vere universaliter, » et Cleon et Callias, et quod « singulare et sensibile, de his autem alia; nam et homo et animal uterque eorum est. Illa vero, ipsa quidem, de aliis prædicantur, de his autem, alia priora non prædicantur. « Alia autem et ipsa de aliis, et de his alia: ut homo de Callia, et de homine animal. » Quoniam ergo quedam eorum quæ sunt, de nullo nata sunt dici palam, (nam sensibilem per se unumquodque est hujusmodi, ut de nullo prædicetur, nisi secundum accidens; dicimus enim quandoque album illud Socratem esse, et veniens, Calliam) sane inepta videtur hæc distributio, nisi sensibile coniugatur prædicari, non tamen de alio, nisi secundum accidens. Si enim nec de se, nec de alio, ut secundum accidens, prædicatur, nec dicti veritas, nec ratio constat exempli. Quod si nec subdici res sensibilis potest, Aristotelem nullus esse mentium ambigit aut negatum. In quo hic, sicut et alibi, excusatus est, quod docet liberalium artium præceptorem, agens, ut dici solet, Minerva pinguedi, et intelligeretur; nec in generibus et speciebus hæc stans difficultatem, quam ipsi doctores nequeunt intelligere, nedum sufficiant aliis explansere. Ex hac Minerva pinguedine, dictum est illud in *Topicis*: Differentiæ omnes, aut species, aut individua erant, siquidem sunt animalia; nam unumquodque animalium, aut species est, aut individuum. Similiter et illud Boetii: « Omnis species est suum genus. » Nam omnis homo animal, omnis albedo color. Quid ergo prohibet, juxta hæc licentiæ rationem, ea quæ sunt sensibilis, vel prædicari vel subdici? Nec opinor auctores hæc vim imposuisse sermoni, ut alligatus sit ad unam, in junctoris omnibus, significationem, sed doctrinaliter sic esse locutos, ut ubique serviant intellectui, qui commodissimus est, et quem ibi haberi præ cæteris ratio exigit. Hoc ipsum ergo quod dicitur prædicari, ab adjunctis, plures significandi contrahit modos. Poterit tamen forte ubique aliquam quodammodo convenientiam vel inærentiam designare.

Nam, cum sermo de sermone jungibilitatem quandam terminorum veræ affirmationis inuit, cum de re sermo dicitur prædicari, ostenditur, quod et talis nomenclatio aptatur. Rem vero de re prædicari interdum notat, quoniam hoc est hoc, puta

A Plato homo; interdum quoniam hoc participat hoc, utpote subjectum accidento. Nec erubescere confiteri quod res de re prædicetur in propositione, eisdem res in propositione non sit; cum hoc in mente mihi versetur, quod res significetur predicato termino veræ affirmationis, cujus subjecto aliqua de re agitur, aut res aliqua significantur. Itaque non adversandum litteræ arbitròr, sed amicum, eique mos gerendus est, in admittenda licentioris verbi indifferentiæ, nec ad omnem translationem, aut usurpationem dyscolæ, ut creditur, dictionis, lectorem, vel auditorem decet dentem exercere caninum.

Quod male fero, assuesce, feres.

B Et plane ingratus est, et tam impudentis quam imprudentis ingenii, qui ad omnia, se docentis, verba movetur, et ei in aliquo obtemperare detrectat. Sequamur ergo figuras auctorum, et « singula dicta pensemus ex causis dicendi; » inde enim fidelis sumenda est intelligentia. Sed et rei nomen latius patet, et possit universalibus convenire, quæ sic, auctore Aristotele, intelliguntur abstracta a singularibus, ut tamen esse non habeant, deductis singularibus: hoc enim, sicut ait, illa, asserunt, qui genus unum numero esse dicunt. Id autem faciunt, qui formas solas ponunt; ideas scilicet, quas cum auctore suo Platone, quoties datur occasio, vehementer impugnat. Unde, licet Plato cæterum philosophorum grandem, et tam Augustinum quam alios plures nostrorum, in statuendis ideis habeat assertores; ipsius tamen dogma in scrutinio universalium nequaquam sequimur: eo quod hic Peripateticorum principem Aristotelem, dogmatis hujus principem proitemur. Magnum quidem est, et quod Boetius in secundo commento super *Porphyrum*, minus arduum fateatur, tantorum virorum dijudicare sententias; sed ei qui Peripateticorum libros aggreditur, magis Aristotelis sententia sequenda est; forte non quia verior, sed plane quia his disciplinis magis accommodata est. Ab hac autem longissime videntur abscedere, tam illi, qui genera et species, voces esse constituunt, aut sermones, quam alii, qui præmissis de rerum investigatione opinionibus, distrahuntur. Et quidem omnes ab Aristotele pueriliter aut stolidius evagantur, quam Platonicis, cujus sententiam agnoscere dedignantur.

D Hæc opinor debere sufficere, quod nec fideliter cum Porphyrio, nec utiliter cum introducendis versentur, qui omnium, de generibus et speciebus, recensent opiniones, omnibus obviant, ut tandem suæ inventionis erigant titulum: cum hoc a proposito auctoris omnino dissideat, et « retundat ingenia auditorum, » et aliis articulis, æque necessarius scitu, locum inquisitionis esse non sinat.

LIBER TERTIUS.

Anni fere viginti elapsi sunt, ex quo me ab officinis et palaestra eorum qui logicam præstentur, rei familiaris avulsit angustia, et consilium amicorum quibus non obtemperare non potui. Exinde, ut ex animi mei sententia verum fatear, nec in transitu, vel semel dialecticorum attingi scripta, quæ, vel in artibus, vel in commentariis, aut glossematibus scientiam pariunt, aut retinent, aut reformant. Aliis namque, et non modo diversis, sed adversis fere occupationibus interim distractus sum; ut vix vel ad horam, et hoc quodammodo furtim, philosophari licuerit. Siquidem Alpium juga transcendideris, egressus Angliam; Apuliam secundo peragravi; dominorum et amicorum negotia in Ecclesia Romana sæpius gessi, et emergentibus variis causis non modo Angliam, sed et Gallias multoties circumfivi. Ad hæc, cura rei familiaris, sollicitudinum concursus gerendorum instantia, litteris dare operam non sinebant. Unde me excusatiorem habendum puto in his, quæ obtusius et incultius a me dicta lector inveniet. Ariditas enim linguæ, torpor sensuum partim præmissis, partim curialibus nugis ascribenda sunt, partim adversarii dolo et impudentiæ, qui instantia pervicaci provocavit incantum, et utcumque respondere coegit invitum. Mihi itaque illud ethicum facit

*Omnia fert ætas, animum quoque; sæpe ego longos
Cantando puerum memini me condere soles:
Nunc oblita mihi tot carmina, vox quoque Marim
Jam fugit ipsa.*

(VIRG. ECL. IX, 51.)

Nonne ergo mecum inique agitur, si illa juvenilis exigatur agilitas, si alacritas ferventis ingenii, si memoriæ fides in tanto tumultu rerum, et ætate, circa serâ duntaxat occupata, nisi quatenus aut infirmitas carnis, aut negligentia spiritus ex his suborta, per fomitem peccati, malitia serietatem minuit aut extinguit? Utique sicut virtus, quæ annos prævenit, sic et illa, quæ deficientes non deserit, acceptatur. Insignem fecit Aseanium Ileo immanis prostratus a puero, et accessit Entelli tidulis, emerito seu cedens triumphis Inclytus Dares: « Gloriosissimum enim est, si virtuti natura cedere videatur. » Ego autem jam emeritus et tam ætatis quam professionis, aut ordinis privilegio, si jura procederent, tutus, quodammodo protrahor ad arenam, et deserta et desueta cogor instaurare certamina. Conditio dura et dira mihi proponitur, ut aut confictum ineam, quod non expedit; aut, quod omnino perniciosum est, victus confessione, turpi mendacio acquiescam. Turpitudinem itaque malui declinare; cui aut soli, aut præ cæteris, philosophantis propositum adversatur. Et quia propriis

A non abundo, amicorum omnium jaculis indifferenter uter. Non enim, more constantiorum nostrorum, domestica negligo instrumenta; sed ea tanto familiarius apprehendo, quanto ea certius novi esse fidelium munera amicorum. Rerum enim veritas permanet incorrupta, nec unquam, quod in se verum est, attestatione novi auctoris evanescit. Quis autem, nisi insulsus, aut ingratus, propositum habebit authenticum, eo quod illud Coriscus Briaso protulit, aut Melissus, æque omnes ignoti, nisi quatenus ab Aristotele exempli gratia, nominati sunt? Et illud idem reprobabit, eo quod a Gilleberio, Abzlaro, et Adam nostro, sit prolatum? Utique non sum ex eis, quia bona temporis sui oderunt, et constantiores suos intideant commendare posteritati. B. Nemo nostrorum, quem noverim, asseruit quoniam non est contradicere, aut quod moveri non contingit, aut statim pertransire, aut quia terra movetur, quoniam omnia secundum Heraclitum moveri contingit; qui, sicut ait Martianus:

... Ardet dum totus in igne est,

Ex quo omnia primordialiter composita esse contendit. Et hæc quidem accepta sunt opinioniones veterum, eo ipso quod veteres: et nostrorum longe probabiliores et fideliores, eo quod nostrorum sunt, reprobantur. Dicit unusquisque quod sentit. Ego hoc ab invidia plerumque arbitror provenire, cum unusquisque in eo suæ reputet derogatum, in quo aliquid laudi collatum est alienæ. At ego propriam gloriam non affecto, sed illius a quo est quidquid in me, vel in aliis bonum est. Et illorum honorem desidero, qui mihi contulerunt medicum illud quod scio vel opinor, quoniam academicus sum, idemque mei profectus non erubescio laudare auctores. Ut enim ait Plinius: « Boni ingenii laudabilis inloles est, per quos profeceris, conditeri. » Illi quoque qui hoc ipsum nunc in me capiunt, quandoque, auctore Deo, honorum laudabuntur auctores, quia ego virtutis manet gloria, et beneficio temporis, controrum invidia evanescent. Ergo procedat oratio, et quæ antiquales occurrunt memoriæ de adolescentiæ studiis, quoniam jucunda ætas ad mentem reduciuntur, compendioso percurrat qui præ cæteris, et qualiter legendi sunt alacri commemoratione revolvens. Quæ vero prætermissa, aut vitiose dicta fuerint, oblivioni, tempori et occupationibus impudentur.

CAP. I. *Quomodo Porphyrium legi oporteat, et alios auctores.*

Equidem ex animi mei sententia, sic omnem librum legi oportet, ut quam facillime potest, eorum, quæ scribuntur, habeatur cognitio. Non enim occasio querenda est ingerendæ difficultatis, sed ubique facilitas generanda. Quem morem secutus

reroto Peripateticum palatinum. Inde est, ut opinor, quod se ad puerilem de generibus et speciebus, ut pace suorum loquar, inclinavit opinionem: malens instruere et promovere suos in puerilibus, quam in gravitate philosophorum esse obscurior. Faciebat enim studiosissime, quod in omnibus præcipit fieri Augustinus, id est: rerum intellectui serviebat. Itaque sic Porphyrius legendus est, ut sermonum, de quibus agitur, significatio teneatur, et ex ipsa superficie habeatur sensus verborum; sic enim satis introductorius erit, et facili brevitate conspicuus. Sufficiat ergo introducendo nosse, quia nomen generis multiplex est, et a prima institutione significat generationis principium, id est parentem a quo, vel locum in quo quis genitus est. Unde Polynices ab Adrasto genus interrogatus, ait **B** utrumque complectens,

Cadmus origo patrum, tellus Mavortia Thebæ.

(STAT. Theb. 1.)

Deinde hinc translatum est, ad significandum id quod de differentibus specie in quid prædicatur. Item et species multipliciter dicitur; nam ab institutione formam significat, quæ in lineamentis membrorum consistit: unde et speciosus, idem est formoso. Hinc autem sumptum est, ad significationem ejus, quod, inquit, de differentibus numero prædicatur. Unde constat nomina hæc, non esse secundæ impositionis, sed cum primæ sint, ex translatione devocari ad aliam significationem. Quod quia non ornatus, sed necessitatis causa, contingit, æquivocationi comparatur. Tertiam ejusdem **C** apponit Boetius significationem, dicens, formam substantialem speciei, puta humanitatem, hominis speciem appellari. Sed hanc subtilem speciem nominat, et ex industria asserit, a Porphyrio præternissam, ne nimia gravitate introducendorum animos retardaret. Quid ergo sibi voluit qui non modo hanc contra consilium auctoris, sed quidquid aliud excogitari potest, adjiciunt? Hoc credo appetunt, ut videantur multa scire et benedixisse, cum id egerint, ut minus fuerint intellecti. Idem fiat in differentia, proprio et accidente. Vocabulorum simpliciter aperiantur significationes, apprehendantur illa, quæ proposito congruit, per descriptiones certissimas, deinde singulorum sequantur divisiones. Postremo differentiarum singulorum ad singula, sicut occurrunt, in superficie assignentur: et Porphyrium perlegisti.

Littera enim suaviter excutienda est, et non more captivorum acerbe torquenda, donec restituat quod non accepit. Porro austerus nimis et durus magister est, tollens quod positum non est, et metens quod non est seminatum, qui Porphyrium cogit solvere, quod omnes philosophi acceperunt; cui satisfactum non est, nisi libellus doceat, quidquid alicubi scriptum invenitur. Plane veritas est amica simplicitati; et qui indebitum exigit, quod debitum erat accipere, sæpissime demeretur. Quidquid autem litteræ facies indicat, lector fidelis

A et prudens interim veneretur ut sacrosanctum, donec ei alio docente, aut Domino revelante, veritas plenius et familiarius innotescat. Quod enim unus fideliter et utiliter docet, alter æque fideliter et utiliter dedocet. Siquidem recte docentis officium pro ratione temporis et personæ, quod cuique noverit expedire, dispensat. Nam Porphyrius, corpus asserit esse genus hominis, quoniam et animalia. Aristoteles autem hoc dedocet, et eorum purgat errorem, qui genus secundum quid opinantur de specie prædicari; non enim secundum quid de specie prædicatur. Ex quo palam est, visibile aut sensibile, non esse genus animalia, prædicantur enim secundum quid, id est secundum corpus, non animam: quare, inquit, corpus non erit genus animalis, eo quod pars est. Nullo enim modo pars de toto prædicatur: ita quidem, si locutio propria; nam in figuratis nihil prohibet. Tradunt utique grammatici, tropum locutionis esse, qui Synecdoche appellatur, et nomen totius, parti, et itidem partis nomen, toti attribuit; res enim, dignioris aut notioris partis, plerumque suscipit nomen. Unde homo, qui ex anima constat et corpore, et sicut Cicero, Apuleius, et quod majus est, Hieronymus, Augustinus et multi alii, tam nostrorum quam gentilium, testantur, non magis est corpus quam anima, sed quodammodo minus corporis consetur nomine secundum publicum usum, quoniam pars illa evidentior est, et sensibus notior; æque tamen verum est, sed a solis philosophis recipitur, ipsum esse animam. Nec tamen ob hoc, esse incorporeum sequitur; quoniam, ut aiebat **A** Abælardus, negatio vehementior est. Figurativæ quoque locutionis progressum inhibebat; eo quod figuræ non licet extendere, quæ ipsæ non recipiuntur, nisi cum expedit. Nullum autem genus figuratim aut translative, de specie prædicatur, semper enim, et proprie verum est de omni eo, cujus est genus. Si quid autem, non modo in Porphyrio, sed in quavis scripturarum, intellectu difficilius occurrit, non statim deterreat legentem, aut audientem, sed præcedat; quia se invicem interpretantur auctores, et singulæ scripturæ, vicissim sunt indices aliarum, unde legentem, plurimam, aut nulla, aut paucissima latent.

CAP. II. *De categoriarum utilitate et instrumentis.*

Categoriarum liber Aristotelis, elementarius est, et accedentis ad logicam quodammodo infantiam excipit; tractat enim de sermonibus incomplexis, in eo quod rerum significativi sunt, quo nihil prius est apud dialecticum. Præmittit autem de æquivocis, univocis et denominativis, quoniam eorum notitia definiendi, dividendi et colligenti plurimum necessaria est. Siquidem æquivocatio multos inducit errores, si lateat, et negotiantes impedit, si unus nesciat quo ferat alius intellectum. Manifesto autem, ut ait Aristoteles, quot modis dicatur, et ad quid ferens ponat, ridiculosus videbitur interrogans, si non ad hoc sermonem faciat. Utilis

autem et ad non paralogizari, et ad paralogizare. A Scientes enim quoties dicitur, non paralogizabimur; sed sciemus si non ad idem sermonem faciat, qui interrogat, et ipsi interrogantes, poterimus paralogizare, semper quidem, si eorum quæ multipliciter dicuntur, alia fuerint vera, alia falsa; nisi et his qui respondet noverit quoties dicitur. Univocorum quoque et denominativorum, adeo necessaria est cognitio, ut hæc tria scilicet æquivoca, univoca et denominativa, asserat Isidorus categoriarum instrumenta; siquidem quæcunque prædicantur, aut æquivoce, aut univoce, aut denominative, suis applicantur subjectis. Æquivoce quidem, si non eodem sensu; univoce, si eodem; denominative, si non prorsus eodem, nec prorsus alio, sed adjacente sibi vicinitate quadam intellectu verborum, sicut manente conformitate vocum. Sic a bonitate bonus, a fortitudine fortis dicitur, ut ex ipsa verborum forma pendatur quodammodo adjacens intellectus. Unde ex opinione plurium, idem principaliter significant denominativa, et ea, a quibus denominantur; sed consignificatione diversa aiebat Bernardus Carnotensis, quia *albedo* significat virginem incorruptam; *albet*, eandem introeuntem thalamum aut cubantem in toro; *album* vero, eandem, sed corruptam.

Hoc quidem quoniam *albedo*, ex assertione ejus, simpliciter, et sine omni participatione subjecti, ipsam significat qualitatem; videlicet coloris speciem, disgregativam visus. *Albet* autem, eandem principaliter, etsi participationem personæ admittat. Si enim illud excutias, quod verbum hoc, pro substantia significat, qualitas albedinis occurret, sed in accidentibus verbi, personam reperies. *Album* vero, eandem significat qualitatem, sed infusam commistamque substantiæ, et jam quodammodo magis corruptam. Siquidem nomen ipsum pro substantia subjectum albedinis, pro qualitate, significat colorem albensis subjecti. Videbatur etiam sibi tam de Aristotele, quam de multorum auctoritatibus niti. Ait enim, album nihil aliud significat quam qualitatem. Multa quoque proferebat, undique conquisita, quibus persuadere nitēbatur, res interdum pure, interdum adjacenter prædicari, et ad hoc denominativorum scientiam perutilem assererat. Habet hæc opinio, sicut impugnatores, sic defensores suos. Mihi pro minimo est ad nomen in talibus disputare, cum intelligentiam dictorum sumendam noverim ex causis dicendi. Nec sic memoratas Aristotelis, aliorumve auctoritates interpretandas arbitror, ut trabatur istuc, quidquid alicubi dictum reperitur. Nam apud eundem *motus* de animali, *vigilatio* de bipede, astruitur prædicari: et sic plura. Alioquin analyticorum exempla, non recte procederent, et apud eundem: quod si *cæcitas* et *cæcum* esse, idem essent, de eodem prædicarentur. Nunc autem homo, *cæcus* dicitur; *cæcitas* vero, minime. Non est itaque ex levi occasione verbi, menti auctorum præ-

A judicandum, quæ ex circumstantia sermonis pensanda est. Non enim omnis dicitio semper eodem formatur schemate. Plano denominativa, non eundem his a quibus denominantur, intellectum significant, nec in eandem rem descendit animus his auditis, nec eorundem appellativa sunt; a se enim invicem plerumque removentur, et ad ea sequitur contradictio. Interdum tamen se patienter admittunt, et de eodem simul, vel de se invicem prædicantur denominative conjugata. Nam et bonitas bona, una unitas dicitur. Regulare tamen est, ut ad ea sequatur contradictio, quod tamen ex causa consignificationis magis, quam significacionis asserunt evenire. Et hoc quidem probabiliter: an satis vere, dijudicent periti. Nam ad ea, quæ idem significant, ex causa significacionis duntaxat, sequitur contradictio. Singularis enim numerus positus ejusdem nominis pluralem tollit, ut si quid homo est. Illud homines non est. Nihil equidem refert, unde proveniat, cum eo tendat dialectices tota intentio, ut sermonem vim aperiat, et ex eorum prædicatione, examinandi veri et statuendi, scientiam assequatur. Hoc agit, sive dividat, sive definiat, sive colligat, sive ea, quæ fuerint collecta, resolvat. Ergo denominativa, significant quodam modo *qualia* ex aliquibus, illa vero, a quibus denominantur, notant a quibus *qualia*. Nam fortitudo significat, ex quo quis fortis; fortis autem, qualis quis ex fortitudine: unde et fortitudinis dicitur nomen, non ut *cujus*, sed ut *ex quo*; indicat enim causam. Hinc est illud Gregorii: « Angelus nomen officii est, non naturæ; siquidem ex officio est, sed personæ, significatque, ut dictum est, quodammodo quale quid illo ministret officio. Plura sunt ad hunc modum, ut consul, dignitatis; studiosus, virtutis: Platonicus, Socraticus, professionum sunt nomina; prædictas itaque res significant. Ex quo liquet quoniam significare, sicut et prædicare, multipliciter dicitur; sed quis modus familiarissimus sit, discernere palam est. Iude est quod justus, et similia, passim apud auctores, nec dicuntur justum, nunc justitiam significare, vel prædicare. Sed aut omnino non convertitur, aut rarissime invenitur; si tamen hoc alicubi, quod justitia justum significet, aut prædicet. Boetius autem in libro *De Trinitate*: « Cum, inquit, dico Deus justus est, qualitatem videtur prædicare; sed prædicat substantiam, imo, eam quæ est supra substantiam. » Quare, inquam, qualitatem videbitur prædicare, si hoc nomen justus non prædicet qualitatem. Tale est illud Aristotelis, qualitatem significant, ut album; quantitatem, ut bicubitum. Sic utique quia dantur a qualitate vel quantitate, ita et qualitatem prædicant, quam apposita demonstrant inesse subjectis: interdum dicuntur significare qualia, quoniam appositione sua declarant qualia sint subjecta. Sed hæc a se, si sit benignus interpretes, non multum distant, etsi audio, *albus* intelligatur in quo *albedo*; cum autem *albedo* dicitur, non intelligatur

in quo talis color, sed potius color faciens tale. **H**ud vero quod audita voce concipit Intellectus, ipsius familiarissima significatio est.

CAP. III. Quæ sit prædicamentorum conceptio, et quibus contenta sit sobrietas philosophantium.

Quia ergo aut æquivoce, aut univoce, aut denominative, ut sequantur indifferentiæ rationem, singula prædicantur; ipsaque prædicatio quædam ratiocinandi materia est, prædicamentorum præmissa sunt instrumenta, quæ negotiantium ex arte operam impediunt, aut promovent, aut procurant; nam *multivoca*, et *diversivoca*, quæ Boetius adjicit, magis ad grammaticam pertinent. *Multivoca* autem sunt, cum in ejusdem rei intellectum et nominationem, plura verba concurrunt: ut *ensis*, *muero*, *gladius*. *Diversivoca*, quæ sensu et voce diversa sunt: ut *homo*; *lapis*. Rationem vero indifferentiæ, quam semper approbamus, liber iste commendat præ cæteris, et ubique diligenter inspicienti, manifesta sit. Agit enim nunc de significantibus, nunc de significantis, aliorumque doctrinam facit nominibus aliorum. Sunt qui librum istum, quoniam elementarius est, inutilem fere dicunt, et satis esse putant ad persuadendum, se, in dialectica disciplina et apodictica, esse perfectos, si contempserint vel ignoraverint illa, quæ in primo commento super Porphyrium, antequam artis aliquid attingatur, docet Boetius prælegenda. Longe mihi alia meus est, nec video quomodo, sine isto, quis magis possit esse logicus, quam sine litteris litteratus. Hinc enim quid in rebus singulare, quid universale, quid substantia, quid accidens, quid in sermonibus æquivoce, quid univoce, quid denominative dicatur, conspicuum est. Hinc incomplexorum significatio innoscit, hinc rectissime investigationis docetur modus, hinc ad notitiæ perfectionem prima et dilucidata patet via. Siquidem ad habendam perfectam cujusque rei notitiam, Peripateticæ disciplinæ, quæ in investigatione veri laborat, præ cæteris videntur ista sufficere: Primo quidem nosse de aliquo *an sit*; deinde, *quid, quale, quantum, ad aliquid, ubi, quando sit, quomodo situm, quid habeat, faciat, patiatur*.

Novissima speculatio est in *singulis quare sit*; et quæ jam non modo ad angelicam perfectionem, sed ad divinæ majestatis prerogativam accedit; et namque soli rerum omnium causa immotus ejus voluntas omnium primæva causa est; et qui quatenus voluit, singulis, *cur hæc sit*, voluit revelare: « Omnia namque ad plenum nosse, divina; in nullo facti, angelica; in plurimis bene sentire, humana perfectio est. Cumulus itaque scientiæ, in hoc duodenario solidatur. Investigatio philosophica, undenarii sobrietate contenta est; et, si ultra progreditur, profectum suum gratiæ ex magna parte ascribit. Nam pulsantibus aperit gratia, et voluntatem suam, quæ originalis omnium causa est, revelat Dominus his, qui ex toto corde quærent eam. Porro logicus decem institutionis suæ elementa cognoscit, et cum in his plene fuerit educatus, in

A parte contradictionis adversarium pergit ex intentione plenius convincere. Hæc ergo, quæ dicuntur naturales, et quodammodo elementares sunt, præjacent questiones, scilicet, *quid, quantum, quale, etc.*

Et exinde, cum in his gymnosophilicæ fuerint instituti, contradictionem formant, eamque, ut dici solet, *in arcto campo* distrabentes, ad reprimeendam partem oppositam, rationis suæ vitantur aculeis, tendit enim quisque evacuare, quod apud alium statutum est. Sed quia naturalium prima est inquisitio, in ipsa primo decem prædicamenta formata sunt, excogitativæ sermones, quibus de his, quæ primo occurrunt sensui aut intellectui, *qualia sint corpora aut spiritus, quid, quantum et quale esset*, aut secundum cæteras quæstiones naturaliter procedentes, declaratur unumquodque eorum. Unde et prædicamenta dicta sunt, sive in sermonibus, sive in rebus, decem genera prædicabilium, quæ sic ad singulares individuasque substantias applicentur, quæ de ipsis judicent quid sint, *quantum, quale, ad aliquid, ubi, quando, situm, quid habeant, faciant aut patiantur*. Primum itaque prædicamentum est in his, quæ de aliqua substantiarum indicant quid sint. Secundum in his quæ quantum, tertium ad aliquid, quartum quale, quintum ubi, sextum quando, septimum situm esse, octavum habere, nonum facere, decimum pati. Et hæc quidem sic multiplicata sunt, quoniam apud philosophos maxime vigeat speculatio corporalium, cum autem Zenonem, aut nullas, aut pauci admodum, aliquid de anima, aut spiritibus incorporeis recte senserint. Hic enim est, sicut Hieronymus auctor est, qui immortalitatem tradidit, animarum. Utique situm esse, et quædam alia, vix congrue poterunt spiritibus applicari, quoniam hæc prædicamenta, pro parte corporibus præcipue addicta sunt. Prima itaque contemplatio, et quodammodo naturaliter philosophantium, versatur in speculatione substantiarum, sequens autem, mathematica est, imitaturque naturam. Unde mathematicus ab antiquis dictus est « simia naturalium philosophorum. » Sicut enim naturæ scrutator, inquit de Cleonte, aut Callia, quid sit, aut qualis, aut quantus, sic mathematicus, cum substantiam ejus abstraxerit, inquit de ea quid sit, aut qualis, aut quanta, et deinceps, naturalium more philosophorum, ad ulteriora progreditur. Sed apud eos, qui purioris philosophiæ vigeat acuminis, pridem receptum est, secundæ mathesi locum non esse, ne philosophicus labor procedat in infinitum, et semper vagetur inquisitio, quæ semper tendit ad finem. Utique jam spoliatus omnino amplius nudari non potest, et sive formam a materia abstraxeris, sive materiam subduxeris formæ, superfluous erit exinde labor, aut circumstantiis et proprietatibus, quas non admittit, vestire formam, aut quas illa non habet, spoliare materiam. Ergo quidquid ultra tentatur, non constitutio naturæ, sed figmentum animi est, subtilitate mathematicæ laborantis. Cum enim

quæritur quid est *albedo*, et respondetur color talis, quidquid ei ad subsistentiæ discretionem adjicitur, aut effectum redolet, et sic substantiæ obnoxium est, aut potestatem sapit, cujus forte operatio nondum est. Quod si processerit inquisitio, ut quæretur quanta, aut ubi sit ad corporalium diverticula fugiendum est. Unde pauciores illos credo peragrasse philosophos, qui naturæ arbitrio mathematicum per omnia coæquant: opinantes in aliis inveniri hæc genera prædicamentorum, quæ in corporibus et spiritibus manifesta sunt. Omnia ergo genera speclesque substantiarum, et qualitatum, aliorumque, primo ingerunt prædicamento, quoniam appositione generis speciei primæ satisfiit quæstioni, id est declaratur de aliquo quid ipsum sit. Deinde pro genere quæstionum sequentia disponunt. Hoc quidem ab Aristotele videtur alienum, ait enim: manifestum quoniam quidquid est, significat quandoque quidem substantiam, quandoque autem quale, quandoque aliquid aliorum prædicamentorum; nam, quando posito homine, dixerit ipsum hominem esse vel animal, et quid est dicit, et substantiam significat. Quando vero posito albo colore, quod positum est, dixerit colorem esse, quid est, dicit, et quale, significat. Sic posita cubitali magnitudine, si dixerit eam esse magnitudinem, quid est, dicit, et quantum significat. Similiter autem et in aliis, unumquodque enim talium, sive idem de eodem dicatur, sive genus, de hoc quid est significat; quando autem de alio, non quid est significat, sed quantum, aut quale, aut aliquid aliorum prædicamentorum. Equidem non hic videtur auctor exprimere, quod in eodem prædicamento, etsi eundem modum habeant prædicandi, sint omnia genera, aut quod novem genera accidentalium rerum non prædicentur de substantiis, aut quod eodem modo prædicentur de subjectis et de contentis suis.

Isidorus, Alcuinus, et quidam alii sapientum, omnia alia de primis substantiis asserunt prædicari, et sententiam plenissimam decem prædicamentorum absolute perficiunt, ut in hoc eorum patet exemplo: « Augustinus, magnus orator, filius illius, stans in templo, hodie infulatus, disputando fatigatur. » Perfecta enim sententia est, et subjecti, id est illius de quo agitur, substantiam, qualitatem et quantitatem, cum cæteris, indicat; etsi forte minus proprium dederit quantitatis exemplum. Utique sicut primam substantiam, suis informatam accidentibus, parens omnium natura creavit, sic et singularia accidentia, quibus eadem informatur, substantiis singularibus concreavit. Ea vero quæ intelliguntur a singularibus abstracta, qualia sunt secundæ substantiæ, ut dictum est, quædam ex ratione probabili, animi figmenta sunt. Et quidem sicut in substantiis hæc primæ dicuntur, quæ revera substantiæ sunt, et singularitate essentia accidentibus subjacent; illæ vero secundæ, quæ ex conformitate singularium intellectu non casso concipiuntur; sic et primæ, ratione proportionis; possunt dici quan-

PATROL. CXCIX.

titates et qualitates, quæ primis singulariter insunt, et secundæ quantitates, et sic in aliis, quæ a singularibus quadam ratione similitudinis, abstrahuntur. Constat autem, ut ait Isidorus, appellatas esse categorias, eo quod non possunt nisi ex subjectis agnosci. Unde et prædicamenta recte nominantur, eo quod rebus præsentibus, quas constitutio naturæ ostendit, dicata, id est addicta sunt. Dicere siquidem, addicere est, juxta illud Virgillii:

Connubio jungam stabili propriamque dicabo.

(Æn. 1, 73)

Sic autem addicta sunt aliis, ut agnosci nequeant sine illis. Nam, ut præmissum est, si phantasie rerum volvantur in mente, inanis est conceptio, si exemplum ejus inveniri non potest in re subjecta. Siquidem « universitas singularium, historia naturæ est, a qua eximitur, » quidquid in rebus actualiter nequaquam invenitur. Et quoniam agnoscuntur ex subjectis, talia sunt, ut ait Boetius. prædicata, qualia subjecta permiserint. Unde virtus prædicamentorum, quæ in operibus naturæ viget, circa divinam excellentiam evanescit. Illuc enim tracta verba mutantur omnino, aut falsa sunt; multiplicatur et labor cum errore eorum, qui vim prædicamentorum extendunt ad omnia, et fines naturalium excedentes, subvertunt integritatem artis, dum regulas non patiuntur suis generibus limitari. Omnis enim regula, et universitas omnis, alicui generi accommodata est, cujus ambitum si lasciviendo excesserit, illico vitiatur. Profecto rerum prædicamentalium, et sermonum, perutilis est notitia et evidens ab Aristotele disciplina, universa describit, dividit et docet quæ veniant ad comparisonem, quæ susceptibilia contrariorum sint, quæ sint, quorum contraria, quæ totius contrarietatis ignara: exemplum relinquens posteris quo ad veri notitiam compendiosissime pervenitur. Et quia multiplicitas sermonum, plerumque intelligentiam claudit, quoties dicatur unumquodque docet esse querendum. Eo enim pertinet, quod in oppositis, et his, quæ prius aut simul, dicuntur et in speciebus motus, et hujusmodi modis librum explevit. Nihil enim utilius ad scientiam, aut victoriam, distinctione eorum, quæ multipliciter proferuntur. Contingit autem tractu temporis, et acquiescente utentium voluntate, multipliciter sermonum nasci, itemque exstingui. Nam apud Aristotelem « cultellus acutus, anguli acuti, » esse significabat, cum modo potius videatur indicare facile secantis acumen, sic enim dicitur: « gladius bis acutus, » quoniam utrinque facile secat. Quamvis et hoc perspicacius intuenti ab acumine angulorum appareat evenire, corpus enim acutissimum est, ubi in angulo acutissimo coeunt superficies ejus. Nam si obtusus superficieum coeuntium fuerit angulus, et corpus obtusum esse in aliquo multiplicius dicitur, quam Aristotelis tempore diceretur, et quæ tunc verba aliquam, nunc forte nullam habent significationem, siquidem

*Multa renascentur quæ jam ceciderunt, cadentique,
Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet usus.
Quem venes arbitrium est, et jus, et norma lo-*
[quendi;

(HORAT. *Ars poet.* 70.)

sed plane magis dedocent quam erudiunt, qui in hoc libello legunt universa, et eum brevitate sua contentum esse non sinunt. Quidquid alicui dici potest hic congerunt quibus gravior esse videtur confessio, quam ignorantia veri. Deridebat eos noster ille Anglus Peripateticus Adam, cujus vestigia sequuntur multi, sed pauci præpediente invidia profitentur, dicebatque se aut nullum, aut auditores paucissimos habiturum, si ea simplicitate sermonum et facilitate sententiarum dialecticam traderet, qua ipsam doceri expediret. Habui enim hominem familiarem assiduitate colloqui, et communicatione librorum, et quotidiano fere exercitio super emergentibus articulis conferendi. Sed nec una die discipulus ejus fui, ei tamen habeo gratias, quod eo docente plura cognovi, plura ipsius, quoniam aliud ratione consulta præelegeram, ipso arbitro reprobavi. Itaque hic, sicut ubique, facilitati arbitror servendum. Neque hæc omnia eo prælibavi proposito, ut ubique dicantur; sed ne sileantur ubique, quæ alicubi dici expedit, librum commendabilis est. Cæterum si plus justo charitati indulgeatur, quæ ad prima artis elementa studiosius rudes et detrectantes invitat,

*. Sic pueris olim dant crustula blandi
Doctores, elementa velint ut discere prima :*

(HORAT. *Sat.* 1, 25.)

et quia ei a plerisque amplius derogatur, eo vehementius commendatur; ut enim ait Aristoteles: « omnino insistenti omnino est adversandum. »

CAP. IV. Quæ sit conceptio et utilitas Periermeniarum, vel rectius Periermenias.

Liber *Periermeniarum* vel potius *Periermenias*, ratione proportionis syllabicus est, sicut prædicamentorum elementarius; nam elementa rationum, quæ singulatim tradit in sermonibus incomplexis, læte colligit et in modum syllabæ comprehensa producit ad veri falsique significationem. Tantæ quidem subtilitatis est habitus ab antiquis, ut in præconium ejus celebratum seruat Isidorus, quia Aristoteles quando *Periermenias* scriptabat, « calanum in mente tinguebat. » Cæterum (ut pace omnium loquar) quidquid in isto docetur libro, compendiosius et manifestius poterit quilibet doctorum, quod et multi faciunt, excepta reverentia verborum, in doctrinalibus parare rudimentis, quas introductiones vocant: vix est enim aliquis, qui hæc ipsa non doceat, adjectis aliis, non minus necessariis. Hoc utique, quia sine his, artis scientia comparari non potest. Percurrunt itaque quid nomen, quid verbum, quid oratio, quid ex species ejus, quæ vires enumerationum, quid ex quantitate sortiantur, aut qualitate, quæ determinate veræ sunt

A aut falsæ, quæ quibus æquipolleant, quæ consentiant sibi, quæ dissentiant, quæ prædicata divisim, quæ conjunctim prædicentur, aut conversim, et quæ non: item quæ sit natura modalium, et quæ singularium contradictio. In his autem articulis operis hujus præcipue summa consistit, habetque sicut sententiarum subtilitatem, ita non mediocrem difficultatem verborum. Utrisque vero habenda est gratia, quoniam et sensus erudiunt, et verba exercent. Præterea reverentia exhibenda est verbis auctorum, cum cultu et assiduitate utendi, tum quia quamdam a magnis nominibus antiquitatis præferunt majestatem, tum quia dispendiosius ignorantur, cum ad urgendum aut resistendum potentissima sunt. Siquidem ignaros in modum turbinis rapiunt, et metu percussos exagitant, aut prosternunt; inaudita enim philosophorum verba tonitrua sunt. Licet itaque modernorum et veterum, sit sensus idem, venerabilior est vetustas. Dixisse recolo Peripateticum Palatinum, quod verum arbitror, quia facile esset aliquem nostri temporis librum de hac arte componere, qui nullo antiquorum, quoad conceptionem veri, vel elegantiam verbi, esset inferior, sed ut auctoritatis favorem sortiretur aut impossibile, aut difficillimum. Hoc ipsum tamen asserebat majoribus ascribendum, quorum floruerunt ingenta, et inventione mirabili pollentes, laboris sui fructum posteris reliquerunt. Itaque ea, in quibus multi sua tempora consumpserunt, in inventione sudantes plurimum, nunc facile, et brevi, unus assequitur; fruitur tamen ætas nostra beneficio præcedentis, et sæpe plura novit, non suo quidem præcedens ingenio, sed innitens viribus alienis, et opulenta doctrina Patrum.

Dicebat Bernardus Carnotensis nos esse quasi nanos, gigantium humeris incidentes, ut possimus plura eis et remotiora videre, non utique proprii visus acumine, aut eminentia corporis, sed quia in altum subvehimur et extollimur magnitudine gigantea. Et his facile acquieverim, quia artis præparatitia et multos articulos veritatis tradunt artium præceptores, etiam in introductionibus suis, æque bene antiquis, et forte commodius. Quis enim contentus est iis, quæ vel Aristoteles in *Periermenias* docet? Quis aliunde conquisita non adjicit? Omnes enim totius artis summam colligunt, et verbis facilibus tradunt. Vestiunt enim sensus auctorum quasi cultu quotidiano, qui quodammodo festivior est, cum antiquitatis gravitate clarius insignitur. Sunt ergo memoriter tenenda verba auctorum, sed ea maxime quæ plenas sententias explent, et quæ commode possunt ad multa transferri, nam et hæc integritatem scientiæ servant, et præter hoc a se ipsis tam latentis quam patentis energiæ habent plurimum. Sunt autem pleraque, quæ si a suis avellas sedibus, aut nihil, aut minimum sapiunt auditori, qualia fere sunt omnia analyticorum exempla, ubi litteræ ponuntur pro terminis, quæ,

sicut ad doctrinam proficiunt sic tractata, alias A vellit. Itaque si fieri potest, artium verba teneantur, inutilia sunt.

Regulæ quoque ipsæ, sicut plurimum vigoris habent a veritate doctrinæ, sic in commercio verbi minimum possunt, nam quod dicitur in toto esse alterum alteri, vel in toto non esse, et universaliter aliquid de aliquo prædicari, vel ab aliquo removeri, idem est. Frequens tamen usus est alterius verbi, et alterius fere intercidit, nisi quatenus ex condito interdum admittitur. Fuit fortasse tempore Aristotelis utriusque usus celebrior, sed nunc præ altero viget alterum, quoniam ita vult usus. Sic et in eo quod dicitur contingens, aliquatenus derogatum est ei, quod apud Aristotelem obtinebat. Jam enim nequaquam contingens possibili comparatur, hoc tamen in tractatu modalium sensisse visus est. Licet enim possibile est albere gentem Æthiopum, speciemque cygnorum nigrescere, neutrum tamen contingens est. Quod si hæc quis, quoniam possibilis sunt, contingere opinatur, hoc in publico prædicet, Aristotelis auctoritate deducta, et plane, renitente publicæ suasionis usu, aut insanis videbitur assidere, aut certe parum sobrius esse. Sed ut ad alium migremus sensum, quo contingens non coæquatur quidem, sed circumscribitur a possibili, quoniam minus est, et hic illi usui derogatum esse videbimus. Nam ut ait in *Analyticis* Aristoteles: « Contingere, et contingens » est, quo non existente necessario, posito autem esse, nihil erit propter hoc impossibile. Hæc autem significatio contingenti deducit quidem necessarium, sed alias possibili coæquatur. Sed neque ista jam obtinet. Siquidem Hobinellum regnare non est necessarium, neque eo posito quidquam erit propter hoc impossibile; si vero contingens esse regnare Hobinellum dicas Wintonæ, non tibi quis facile acquiescet. Et ut planius liqueat in quantum sit ille usus abolitus, in nulla significationum, quas ei ascribit, memoratum jam plene obtinet verbum. Ait enim Aristoteles, quoniam contingere duobus modis dicitur, uno quidem, quod plerumque fit et deficit, necessarium ut canescere hominem, vel augeri, vel minui, vel omnino quod natum est esse: hoc enim non continuum habet necessarium eo quod non semper est homo. Nam, cum homo est, aut ex necessitate, aut ut in pluribus est. Alio autem infinitum, quod et sic, et non sic, possibile, ut animal ambulare, vel ambulante fieri motum terræ, vel omnino quod a casu fit. Nihil enim sic magis natum est, vel econtrario. Nunc autem ut sequamur usum,

Quem penes arbitrium est, et jus, et norma loquendi,

(HORAT., *De arte poet.*, 72.)

illud solum esse contingens quod interdum evenit, jam dicitur: alioquin neque propter amotam necessitatem, neque propter assistentem possibilitatem, dicitur contingere. Patet itaque quod usus Aristotele potentior est, in derogando verbis, vel abrogando verba; sed veritate rerum, quoniam eam homo non statuit, nec voluntas humana con-

et sensus. Sin autem minus dum sensus maneat, excidant verba; quoniam artes scire, non est scriptorum verba revolvere, sed nosse vim earum atque sententias.

CAP. V. *In quibus consistat corpus artis, et de topicorum utilitate.*

Artis præparatiitæ præcesserunt, ad quam suus opifex, et quasi legislator, rudem omnino tironem, irreverenter, et ut dici solet, illotis manibus, non censuit admittendum. Sicut enim in arte militari, instrumentorum, quibus res militaris instruitur, præparatio, præcedit artem; sic hujus sacri adeuntibus cultum, quædam elementa præmittuntur, et quasi instrumenta tironum, quorum usu compendiosius ad ipsum corpus artis accedat, et commodius, quod profitentur, exerceant. Utilissima quidem sunt, et si non satis proprie dicantur esse de arte, satis vere dicuntur esse ad artem. Parum autem refert si magis dicatur, an sic. Ipsum itaque quodammodo corpus artis deductis præparatiitæ, principaliter consistit in tribus, scilicet topicorum, analyticorum, elenchorumque notitia: his enim perfecte cognitis, et habitu eorum per usum et exercitium roboratis, inventionis et iudicii copia suffragabitur in omni facultate, tam demonstratori quam dialectico et sophistæ. Porro in his maxime necessaria est, præcipue probabilitatem sectantibus, scientia topicorum quæ, etsi inventionem principaliter instruat, iudiciis tamen non mediocriter suffragatur. Et quamvis, ex opinione multorum, dialectico et oratori principaliter faciat, ipsam fere æqualiter proficere arbitror iis, qui versantur in gravitate demonstratoris, aut in fallacia et agone sophistico. Siquidem sibi invicem universa contribunt, eoque in proposita facultate quisque expeditior est, quo in vicina et cohærente instructor fuerit. Ergo et tam analytica, quam sophistica conferunt inventori, et topica itidem conducit iudicanti: facile tamen acquieverim, singulis in suo proposito dominari, et accessorium esse beneficium cohærentis. Cum itaque tam evidens sit utilitas topicorum, miror quare cum aliis a majoribus tandiu intermissus sit Aristotelis liber, ut omnino, aut fere, in desuetudinem abierit, quando ætate nostra, diligentis ingenii pulsante studio, quasi a morte, vel a somno excitatus est, ut revocaret errantes, et viam veritatis quærentibus aperiret. Neque enim sermonum aut rerum tanta est difficultas, ut a studiosis non possit intelligi, et utilitas tanta est, ut præ cæteris expediat hunc agnoscere. Satis enim inter cætera, quæ translationis arctissima lege a Græcis tracta sunt, planus est; ita tamen, ut facile sit auctoris sui stylum agnoscere, et ab iis duntaxat fideliter intelligatur, qui sequuntur indifferentiæ rationem, sine qua nemo unquam nec apud nos, nec apud Græcos, sicut Græcus interpretis, natione Severitanus, dicere consueverat, Aristotelem intellexit. Sane ipso librorum numero

quasi quodam perfectionis auspicio, utilitatem operis commendavit, et omnium, quæ in multis voluminibus dilatavit Jantiquitas, quasi sementem dedit. Singula verba ejus, tam in regulis quam in exemplis, non modo ad dialecticam, sed fere ad omnes proficiunt disciplinas. Octo quidem voluminibus clauditur, fluitque semper novissima ejus potiora prioribus. Primus autem, quasi materiam præjacet omnium reliquorum, et totius logicæ quædam constituit fundamenta: docet enim quid syllogismus, quid et ex quibus demonstratio, quæ principia artium et fidei, quæ ab artibus est, quis syllogismus dialecticus, quis litigiosus, quid probabile, quod paralogista falsigraphusve non sequitur. Item quid propositio, quid problema. Et quoniam ad problematum discussionem, probationemque positionum progrediendum est, ex quibus sint problemata, id est quæ propositiones ex arte deducantur in quæstionem adjicit, habita distinctione prædicamentorum, ex quorum natura manat ratio quæstionum. Neque enim ad omnia quæ quæri possunt, quoniam nec omnia quærere prudentis est, suas formas applicat: sed ad ea, quæ digna quæsitum sunt, et cognita, aliquid conferunt. Quolibet namque proferente contraria opinionibus, aut contemptibilia quælibet, contemptibiliterque inquirente, sollicitari non expedit. Quia ergo ratio prædicamentorum, aut majora, aut æqualia prædicat de subjectis, problematum dialecticorum quadripartitam docet esse naturam. Vult enim (etsi de hoc possit, ut de cæteris articulis, disputari) ubi de majori et substantiali quæritur, inquisitionem generis esse; si de pari et substantiali ambigitur, de definitione fieri quæstionem. Quod si de majori et accidentali, dubitatur, de accidente; si de pari et accidentali de proprio constat inquiri. Verum quia de aliquo quærenti quid aut quantum, aut quale sit, minus subjecto non dicitur recte, nec minus prædicari, nec de minori quæstio esse monstratur. Proinde quid genus aut definitio, quid accidens sit, aut proprium, docet longe commodius iis, qui in Porphyrio, aut categoriis explanandis, singuli volumina multa et magna conscribunt. In consilium illorum non veniat anima mea, nec aliquis amicorum meorum præceptoribus his utatur. Ad hæc, quid inductio, et ubi ea uti expediat, et quoties dicatur oppositum, dicit, et qualiter oporteat dividi ea quorum multiplex est significatio. Siquidem ad multa prodest, vel illud nosse, quod æquivocatio neque comparisonem, neque numerum pluralem admittit, ut conjunctim colligat, quod divisim positum est. Nam vox, et angulus, aut cutellus, nequaquam dicuntur acuta, vel alterum acutius altero, quamvis singulum dicatur acutum. Ad hoc quoque prodest hæc speculatio multipliciter dictorum, ut ex contrariis vis contrariorum sæpissime perpendatur; si enim unum eorum aut æquivoce, aut univoce dicitur ad multa, simili modo et reliquum, ut quidem in omnibus, aut in pluribus.

A Nam quoniam acuto in voce grave contrarium est, in magnitudine autem levi, palam quoniam leve aut grave æquivoce diceretur ad plura. Volenti autem scire quid agatur, necesse est vim sermonis excutere: qua ignota, fidus verborum intellectus constare non potest. Eo spectat illud Augustini, tractum quidem ab Aristotele, quoniam de fonte isto hauserunt omnes, quia in omni enuntiatione spectanda sunt tria: dicitio, dicibile, et res. Est autem res, de quo aliquid, dicibile, quod de aliquo, dicitio, quo dicitur hoc de illo. Interdum tamen dictionem, rem esse contingit, cum idem sermo ad agendum de se assumitur, ut in iis quæ præceptores nostri materialiter dicebant imposita et dicibilia; quale est, *homo est nomen, currit est verbum*. Porro res, ut in pluribus, et dicibilia pertinent ad naturam; dicitio vero ex hominum pendet arbitrio. Itaque ad veri examinationem necesse est rem non omnino notitiæ esse subtractam, rei subjectæ, id est de qua agitur, dicibile convenire, et dictionem, ut omnis increpandi tollatur occasio, utriusque esse cognatam.

CAP. VI. *De utilitate et conceptione trium librorum in topicis.*

Sicut autem elementarius est prædicamentorum, periermeniarum vero syllabicus, ita et topicorum liber, quodammodo dictionalis est. Licet enim in periermeniis agatur de simplici enuntiatione, quæ utique veri falsive dicitio est, nondum tamen ad vim colligendi pertingit; nec illud assequitur, in quo dialectices præcipua opera versatur. Hic vero primus est in rationibus explicandis, doctrinamque facit localium argumentationum, et sequentium complexionum pandit initia. Et sicut juxta ethicum: «Discipulus prioris est posterior dies,» ita primus sequentium librorum instructorius est. E quibus itaque locis sint problemata, primus aperit. Sequentes, unde, et quomodo probentur exponunt, et quæ propositio magis aut minus argumentabilis sit, et quare. Non tamen huic operi tantum tribuo, ut inanem reputem operam modernorum, qui equidem nascentes et convalescentes ab Aristotele, inventis ejus multas adjiciunt rationes, et regulas prioribus æque firmas. Cæterum hoc Aristoteli debetur, quoniam qui a parte totum probari docuit, et a duplici parte, vel triplici, aut amplius, inferri posse monstravit. Eodem modo et in aliis. Ergo non modo Themistio, Ciceroni, Apuleio, et Boetio, adjectorum habemus gratiam; sed Peripatetico Palatino, et aliis præceptoribus nostris, qui nobis proficere studuerunt, vel in explanatione veterum, vel in inventionem novorum. Miror tamen quare Peripateticus Palatinus, in hypotheticarum judicio tam arctam præscripserit legem, ut eas solus censuerit admittendas, quarum consequens in antecedenti clauditur aut destructo consequenti perimitur antecedens. Siquidem argumenta recipiebat facile, sed hypotheticas respuebat, nisi manifesta necessitate urgente. Forte ideo, quod omnes, ut ait Boetius, volunt necessariam

tenere consequentiam. Volunt utique, quoniam hoc A
 profitentur adjecta conditione; sed nihilominus
 quædam, ob evidentem probabilitatem, quæ neces-
 sitati plerumque assidet, admittuntur. Sicut enim
 argumenta dialecticis sufficiunt probabilia, sic et
 probabiles consequentiæ: sed utrisque vis urgens
 deest, si necessitas desit: ut si instantiam dederis,
 docens in quo non sit. Aristoteles autem fere ubi-
 que consequentias ponit, sive astruere, sive
 destruere doceat, quod positum est. Et quia
 ad unum multa sequuntur, habenda est ratio
 unde plura astruendo vel destruendo proveniant.
 Ut enim ait Aristoteles: omnis qui dixit quid-
 libet, quodammodo multa dixit, eo quod plura
 unicuique ex necessitate consequentia sunt. Ut
 qui hominem dixit esse, et quoniam est ani-
 mal dixit, et quoniam animatum, et quoniam
 bipes, et quoniam mentis et disciplinæ susceptibile.
 Est autem rationabile problema, ad quod ratio-
 cinationes fiunt et spissæ et bonæ. Totus itaque
 secundus liber in eo versatur, quod est de
 accidente. Et cum naturam accidentium ele-
 ganter doceat, tam rationum firmitudine quam
 exemplorum jucunditate, ad multa commodus
 est. Et quia solum accidens ad comparisonem
 venit, tertius comparabilium vim aperit, et
 insistens naturæ accidentium, quæ sit eligendi
 aut fugiendi ratio, et in ipsis eligendis, quæ
 prælegenda, et in fugiendis, quæ præ cæteris
 fugienda, regulariter monstrat. Ex quo liquet,
 quantum hæc disciplina physicæ et ethicæ pro-
 dest. Cum hæc disciplinæ particula, in appe-
 tendis et devitandis, et in omnibus denique com-
 parabilibus vigeat, plane hujus lata est commen-
 datio, et male neglectus a prioribus, cum uti-
 litate conspicua, et verborum gratia jucundum sit,
 et tam ethicæ quam physicæ plurimum prosit.

CAP. VII *Brevis ratio quarti et quinti.*

Quartus autem exercet problemata, quæ sunt a
 genere, et sic generis et speciei, et ad se, et ad
 alia, coherentiam docet. Ut liquidum sit omnibus,
 quanto dispendio temporis nostri neglectus sit a
 præceptoribus nostris, in hac speculatione, non
 credo diutius immorandum: cum de rerum generi-
 bus multæ superius dicta sint, et non sit nostri
 propositi, in hoc opus speciales commentarios fa-
 cere. Hoc tamen ab Aristotele (quoniam Porphyrius,
 quem parvuli sequuntur, aliud docuit) adjiciendum
 puto, quoniam sicut genus univoce, et non deno-
 minative, sic nec secundum quid, prædicatur.
 Unde constat corpus non esse genus animalis; ait
 enim, considerandum, si in aliquibus secundum
 quid participatur genus; ut si animal aliquod sen-
 sibile vel visibile dicatur. Nam secundum quid sen-
 sibile vel visibile dicitur animal, nimirum corpus;
 secundum autem animam, non. Quare non erit
 genus sensibile vel visibile animalis. Latent autem
 quandoque, et totum in partem ponentes, ut ani-
 mal corpus sensibile. Nullo enim modo pars de toto

prædicatur. Quare non erit corpus genus animalia,
 eo quod pars est. Utique genus omne, de specie
 verum est, et de individuis, sine translatione et
 figura. Nunquam enim improprie prædicatur, quo-
 niam nulla familiarior est assignatio quam substanti-
 æ, quæ in genere et specie rectissime judicatur.
 Corpus autem de homine, figurative scilicet, per
 synecdochen dicitur. Ex quo liquet, quod qui ob
 unius partis evidentiam corpus dicitur, idem et
 anima dici potest, ob alterius dignitatem. Sed mi-
 nutores philosophi, cum Porphyrio, vulgi sequun-
 tur opinionem; qui fere id solum consuevit appro-
 bare, quod sensibus patet. Plato autem, et tam
 Stoicorum quam Peripateticorum dogma, hominem
 rectius animam, quam corpus dici declarat. Quam
 B secutus sententiam Marcus Tullius in libro *De re-
 publica*, ait: *Tu non es is quem exterior figura
 designat*, sed mens ejusque, is est quisque. Do-
 ctoribus quoque Ecclesiæ, Augustino et cæteris, id
 ipsum placuit. Si quis hinc dubitat, legat Scriptu-
 ras, quæ principatum personale quodammodo ani-
 mæ tribuunt; et corpus hospitio comparant, aut
 indumento.

Item quintus copiosissime docet quot modis di-
 catur proprium; et in his, quid proprie et multi-
 pliciter docet quando recte positum sit, et quando
 sit perperam assignatum. Utilissima autem est hæc
 speculatio ad astruendum, et destruendum, quo-
 niam proprium, quod proprie dicitur, et cujus pro-
 prium est, se invicem mutua prædicatione concludunt.
 C CAP. VIII. *De titulo definiendi qui exercatur in sexto.*

Porro sextus de definitione est, et artem defi-
 niendi luculenter tradit, ut qui istum plene noverit,
 in statuendis aut evacuendis definitionibus hæsi-
 tare non debeat. Porro regulam definiendi arctis-
 simam docuit, et quam plene aut nullus, aut rarus
 assequitur. Itaque Aristotelem præ cæteris omnibus,
 tam aliæ disserendi ratiocinationes, quam defi-
 niendi titulus illustraret, si tam patienter astrueret
 propria quam potenter dextruxit aliena. Cæterum
 sicut validior hic expugnator exstitit, quam asser-
 tor, ita plerique validius asserunt, quam impu-
 gnent; neque enim omnes omnia possunt, et quin-
 que si efficaciam attendat gratiæ, proprio munere
 insignitur. Ut de fidelibus taceam, Naso carmina,
 Cicero causas feliciter agit; Pythagoras naturam ex-
 cutit; Socrates morum præscribit normam; Plato
 de omnibus persuadet, Aristoteles argutias procura-
 rat. Sumpserunt hinc doctrinæ suæ primordia
 Marius Victorinus, et Boetius cum Cicerone, qui
 singuli libros definitionum ediderunt; illi quidem
 definiendi nomen, usque ad quindecim species di-
 lataverunt, describendi modos definitionis vocabulo
 supponentes. Huic vero, de substantiali præcipue
 cura est; quæ sic constare debet ex genere et sub-
 stantialibus differentiis, ut proposito coæquetur.
 Recte enim assignata est, cum fuerit æqualis de-
 finito, et planissima utilitur interpretatione. Amo-
 venda est ergo non modo æquivocationis impostura,

sed omnium quæ incerta sunt fugienda obscuritas; A quoniam evidens esse debet, quæ redditur ut aliud inhotescat. Ergo et translationes declinandæ, et quæcunque proprie non dicuntur. Ut lex, *mensura vel imago eorum quæ naturaliter justa sunt*. Sunt autem, ut ait Aristoteles, huiusmodi, pejora translatione; nam translatio facit quodammodo notum, quod significatum est per similitudinem. Omnes enim transferentes, secundum aliquam similitudinem transferunt. Quod autem huiusmodi est, non facit notum; nam neque similitudo inest, secundum quam mensura vel imago lex est, neque dici solet. Quare si proprie mensuram vel imaginem legem esse dicit, mentitur. Imago enim est, cuius generatio per imitationem est. Hoc autem non inest legi. Si autem non proprie, palam, quoniam obscure dixit, et pejus quolibet eorum, quæ secundum translationem dicuntur. Nota autem sic accipienda sunt, quod bene dispositis intellectu innotescant. Quod autem nec ex simpliciter notioribus, nec ex his, quæ nobis notiora positum est, non facit ad definitionem. *Æquicolum* quoque, id est æquimembrem, definito oportet fieri definitionem, ut si quæraratur quid sit speculativa scientia, neutrum, nec speculativa scilicet, nec scientia, relinqui debet ambiguum. In ipsis quoque substantialibus definitivis nihil ponendum est, quod vergat ad passionem. Auctore siquidem Aristotele, omnis passio magis facta, abjicit a substantia. Differentia autem non huiusmodi. Nam magis salvare videtur id, cuius est differentia. Et simpliciter impossibile est esse singulum, sine propria differentia. Nam cum non est gressibile, non erit homo. Simpliciter autem dicendum, *secundum quæ alteratur habens*, nihil horum differentia illius. Omnia enim huiusmodi, cum magis sunt, abjiciunt a substantia. Quare si aliquam huiusmodi differentiam assignavit, peccavit. Simpliciter autem non alteramur secundum differentias. Unde etiam Plato arguitur, mortem in animalium definitione ponens. Licet enim non fiat, id est magis aut minus prædicetur, eo quod huiusmodi non suscipiunt magis aut minus, differentia tamen non est; sed forte rectius habitum notat, et passionis habilitatem, aut magis necessitatem indicat patienti. Hoc autem facile suadebitur Christiano, qui immortalitatem expectans, conditionem vivendi credit mutandam in melius, non corrumpi naturam. Glorificabitur enim substantia, et sine corruptione sui eximetur a necessitate patiendi. Ipsa quoque habilitas passionis perpetiendæ evanesceat, quando mortale immortalitatem induet morte absorpta; et corruptibile nunc, incorruptionem possidebit. Nec mirum mortalitatem passibilitati ascribi, cum immortalitas ipsa, secundum Aristotelem, passio sit dicenda. Ait enim: Passio vitæ et casus, immortalitas videtur esse. Quoniam autem verum est quod dicitur, palam fiet, si quis concedat ex mortali aliquam fieri immortalem. Nullus enim dicet aliam eum vitam sumere, sed casum aliquem, vel passionem huic eidem adgenerari:

quare non est genus vita immortalitatis. Utique et hinc constat, quia mortale et immortale, non sunt viventium species aut differentia, sed potius modos vivendi indicant, aut naturæ conditionem. Equidem nihil mali in substantia, nam quod cuiusque optimum, inest substantiæ maxime. Est autem difficile, nisi multam rerum notitiam habenti, regulariter eam definire, cum substantialia sæpe incerta sint, vel ob difficultatem rerum, et ignorantiam, vel propter ambiguitatem sermonum. Sunt etiam pteraque, quæ, urgente natura, propriis definitionibus carent; ut principia, eo quod sursum perguntibus, eorum, quia non sunt genera, non occurrunt et individua: eo quod differentiis substantialibus ab invicem non separantur. Porro hic descriptiones pro definitionibus sunt, probabiles quidem magis, quo ad definitionum formam magis accesserint. Earum tamen major est indulgentia. Est autem quilibet fecisse facilius quam benefecisse, quia virtus semper in arduo est. Cum vero de definitione constabit, ad construendum destruendumque propositum, efficacissima est; quia cum ipso pariter infirmatur, aut convalescit.

CAP. IX. *De problemate ejusdem, et diversi, quod agitur in septimo: et communia quædam topicorum.*

Septimus quoque a definitionibus pendet, evolvitque problemata, quæ de eodem sunt, et diverso. In hujus autem discussione plurima attritio est, quoniam contrarium concursus rationum, dubitandi materia est. Cæterum sicut diversum, sic et idem alicui multipliciter dicitur; nam utrumque genere, specie et numero. Sed quæ genere diversa sunt, illico et sequentibus. Econtra, quæ idem numero, statim et cæteris modis uniuntur. Maxime indubitanter, quod unum est numero, et idem alicui, ab omnibus idem videtur dici; nam et hoc est esse simpliciter idem. Solet autem et hoc assignari multipliciter; proprie autem et prius, quando nomine vel definitione idem assignatum fuerit; ut vestis, tunicæ, et animal gressibile bipes, homini, et quod natura fertur sursum, igni. Tertium vero quando ab accidente, ut sedens vel musicum Socrati: omnia enim hæc unum numero volunt significare. Quoniam autem verum est, quod nunc dictum est, ex permutantibus appellationes aliquis addisces; sæpe enim præcipientes nomine vocare aliquem sedentium, permutamus; quando forte non intelligit is, cui præceptum facimus, velut ab accidente, et eo magis intelligente, et jubemus sedentem vel disputantem vocare ad nos: palam quoniam eundem opinantes, et secundum nomen, et secundum accidens significare; ergo idem (quemadmodum dictum est) tripliciter dividatur. Itaque non modo definitionum, sed generis, proprii, accidentis, necessaria est cognitio, tam ad astruendum quam ad destruendum ea problemata, quæ de eodem sunt et diverso, sed nihil ad alterutram operam definitione utilius, quoniam nihil efficacius, nihil notius est. In iis autem septem voluminibus,

ob ubertatem locorum, constare rectissime dicitur summa topicorum; quæ, ut ait Isidorus, sic dicta sunt, quoniam τόπος continent, id est locos, qui sunt argumentorum sedes, fontes sensuum et originem dictionum. Pro eo enim disciplina ipsa dicta est topice, quod locorum doctrinam facit. Qui vero librum hunc diligentius perscrutatur, non modo Ciceronis et Boetii topicos ab his septem voluminibus erutos deprehendet, sed librum divisionum, qui compendio verborum, et elegantia sensuum, inter opera Boetii, quæ ad logicam spectant, singularem gratiam nactus est. Non omnes tamen locos huic operi insertos arbitror, quia nec poterunt, cum et a modernis, hujus præeunte beneficio, æque necessarios evidentius quotidie doceri conspiciam. Versatur in his inventionis materia, quam hilaris memoriæ Willelmus de Campellis, postmodum Catalaunensis episcopus, defnivit, etsi non perfecte, esse scientiam reperiendi medium terminum, et inde eliciendi argumentum. Cum enim de inhærentia dubitatur, necessarium est aliquod inquiri medium, cujus interventu copulentur extrema; qua speculatione, an aliqua subtilior, vel ad rem efficacior fuerit non facile dixerim. Medium vero necessarium est, ubi vis inferentiæ in terminis vertitur, si enim inter totas propositiones sit, ut potius sit obnoxia complexioni partium, quam partibus complexis, mediæ nexus cessat. In iis autem, quæ terminis, aut terminorum partibus, vim urgendi habent, locus ab ea habitudine est, quæ est inter id quod demitur conclusioni et id quod dempto succedit, succedentia enim a præcedentibus convincuntur. Quod autem utrobique manet immobile, nec probantis violentiam, nec probati recipit fidem, et sicut a significatione contrahunt termini ut universales dicantur esse, vel singulares, sic ut unus sequatur ex altero, vel propulsetur ab altero, facit cohærentia vel repugnantia significationum. Nisi enim res significatæ sibi cohæreant aut repugnent, non est quare in terminis familiaritas aut hostilitas requiratur. Non est autem facile in singulis semper explorare, quam firmus rerum sit nexus, aut quanta dissensio, et ob hoc quid simpliciter necesse, quidve magis probabile sit, indicare interdum difficilius est. Sed quod frequentissime sic, probabile quidem, quod nunquam aliter, magis probabile, quod aliter esse non posse creditur, necessarii suscipit nomen. Nam penes naturam est necessariorum possibiliumque definitio, sola siquidem vires suas agnovit. Adamas diu habitus est insecabilis, quia nec ferri nec chalybis verebatur acumen, tandem vero, cum plumbo et sanguine hircino sectus esset, patuit factu facile, quod prius impossibile videbatur. Ergo solitus rerum cursus diligentè advertendus est, et quodammodo excutiendus naturæ sinus, ut necessariorum probabiliumque natura clarescat; nihil enim est, quod ad locorum notitiam magis prosit, nihil quod veritatis notitiam amplius pariat, nihil quod ad docendum aut ad per-

A suadendum magis proficiat, et omnium dicendorum paret laudabilem facultatem.

CAP. X. *De utilitate octavi.*

Familiares est omnium peritorum artificum, artis suæ instrumenta præparare, antequam experiantur usum, ne conatus propriæ facultatis inanis sit, si domesticis caruerit instrumentis. Sic in re militari, prævidet dux arma, et impedimenta militiæ. Architectus, cum instrumentis materiam perquirat, in qua se, et illa, exerceat. Nauta clavum, rudentes, remos, anchoras, et cætera navigii armamenta componit, ut eorum fretus adminiculo, propositum artia possit rectius expedire. Itaque pari modo, rei rationalis opifex, et campi doctor eorum, qui logicam profitentur, in præcedentibus instrumenta disputandi, et quasi arma tironum suorum locavit in arena, dum sermonum simplicium significationem evolvet, et item enuntiationum locorumque naturam aperiret. Consequenter autem instrumentorum exercitium docet, et quodammodo congregandi artem tironibus tradit, et quasi membra moveat collectantium, proponendi et respondendi, convincendi et evadendi, vias monstrat, et eam propter quam cætera præmissa sunt, facultatem præceptis informat. Ut autem præmissæ similitudinis sequamur proportionem, quemadmodum categoriarum elementarius, periermeniarum syllabicus, præmissi topici, dictionales libri sunt: sic topicorum octavus, constructorius est rationum, quarum elementa, vel loca, in præcedentibus monstrata sunt. Solus itaque versatur in præceptis, ex quibus ars compaginatur, et plus confert ad scientiam disserendi, si memoriter habeatur in corde, et jugi exercitio versetur in opere, quam omnes fere libri dialecticæ, quos moderni præceptores nostri in scholis legere consueverant; nam sine eo, non disputatur arte, sed casu.

Cæterum ut plurimum prosit, aliorum necessaria est cognitio, qui etsi non abundant præceptis, nisi raro, rerum tamen sermonumque utilissimam doctrinam faciunt. Quia ergo exercitatio dialecticæ ad alterum est, pares, quos producit, et quos rationibus munivit, et locis, sua docet arma tractare, et sermones potius conserere quam dexteris, et tanta cautela imbuit, ut totius eloquentiæ præcepta hinc tracta principaliter, velut a primitivo fonte originis suæ, manare perspicuum sit. Indubitanter enim verum est, quod fatentur Cicero et Quintilianus, quia hinc non modo rhetoricorum adjuvmentum, sed et principium rhetores, et scriptores artium assumpserunt: postmodum tamen propriis dilatata est institutis. Versatur ergo tota dialecticæ agitatio, quoniam alter alterius iudex est, inter opponentem et respondentem. Horum vero uterque finem suum assequitur, si nihil omittat ex continentibus; si proposito sic insistat, ut et se, et orationem increpationi subducat. Non enim semper eadem est increpationis occasio; nam plerumque propositi, plerumque proponentis culpa est. Siquidem, ut ait Aristoteles, non est in altero tantam

bene finire commune opus; nam et qui litigatorie interrogat, prave disputat, et qui in respondendo non concedit quod videtur, neque suscipit quidquam, quod vult interrogans inquirere: manifestum etiam quoniam non similiter increpandum, et per se rationem, et interrogantem. Nihil enim prohibet rationem quidem pravam esse, interrogantem vero, ut contingit, optime contra respondentem disputare; nam contra dycolos, non possibile fortasse statim, quales quis vult, sed quales contingit, facere syllogismos. Est autem pravus socius qui impedit commune opus. Qualiter vero facienda aut vitanda sit alterutrius increpatio, an utilius, an subtilius et strictius doceat, incertum habeo. Porro bene interrogantis opus est, ut faciat respondentem improbabillissima dicere, et alia quidem, quam quæ propter positionem sunt necessaria: respondentis autem, non propter eum videri accidere impossibile, aut quod præter opinionem est, sed propter positionem. Diversum enim fortasse peccatum est, ponere primum, quod non oportet, et positum non servare secundum modum: at opponens, etsi interdum ad inductionem, ut detur universale, aut in magnitudinem orationis, aut ut manifestior sit oratio, negotietur, in omnibus præcipuam virtutem ducit occultationem conclusionis, ut oratione per conclusionem expleta, quærat propter quid. Unde in *naptiis Mercurii et philologiæ*, dialectica in manu serpentem gestat, et formulas, ut astutia serpentis, quæ propositum tegit, mordeantur incauti et rudes, aut improbi per rationis formulas erudantur, aut convincantur. Consistit autem cautela, in ordine et modo explendi propositum, sive dividendum, seu definiendum, seu colligendum sit: recteque procedit ex præexistenti cognitione locorum et argumentationum, aliorumque sermonum, quibus definitiones et divisiones explicantur. Nam loci argumentandi, et dividendi, definiendique, plerumque sunt communes; sed vis artis in argumentationibus amplius viget. In ipsis quoque syllogismis violentior est, sive integritate sui perfectus sit, sive media propositione subtracta, ad modum enthymematis conclusionem accelet: ideoque usus magis ejus facit ad alterum. Inductio vero levior est, sive maturiori incessu a pluribus progrediatur ad unum universale, aut particulare, sive acriori impetu ab uno, ad exempli formam inducto, ad unum, inferendo prosiliat. Hic autem modus magis oratoribus congruit: interdum tamen ornatus aut explicationis causa, conducit et dialectico; magis enim persuasorius est quam urgens. Unde, sicut Marcus Tullius in *rhetoricis* testis est, Socrates hoc argumentandi genere sæpissime utebatur. Cæterum cum exemplum ad probandum quid, aut plura feruntur, aut singula, convenientia esse debent, et ex quibus scimus: qualia Homerus, non qualia Cherillus. Si autem ab auctoribus transsumantur, Homero quidem Græcus, Latino autem Virgilio utatur et Lucano; domestica namque exempla magis movent, et ignota,

A dubiorum non faciunt fidem. Ad occultationem vero propositi, imo ut uterque gignadiorum noti cõmpas facilius sit idiotismus et orthonoismus, perutilis est. Ut uterque scilicet sic artem dissimulet, quod aut eam non habere credatur, aut quod habita nolit uti. Semper enim suspecta est artis ostentatio; et econtra facilius admittuntur, via simplici gradientes. Sed præ omnibus utriusque expedit nosse fideliter, circa quid confligentium versetur intentio. Siquidem non factò manifesto quid est quod positum est, non est facile argumentari; nam ex hoc, vel ad nomen, aut sæpe nulla est disputatio. Ratio enim non habet processum, nisi intellectus altercantium alicui innotatur articulo. Nam ut obviatio sit, necesse est eandem teri viam. Ergo aut una debet esse interrogatio, aut multiplicitas suis est rationibus distinguenda. Unde Aristoteles, quoniam autem concessum est respondenti, non intelligenti, dicere, quoniam non intelligo, et multipliciter dicto, non ex necessitate confiteri, vel negare; palam quoniam primum quidem, nisi planum sit quod dicitur, non pigritandum dicere, non intelligere. Nam sæpe ex eo quod non plane interrogantibus dant, obviat aliud quod difficile. Si autem notum quidem sit, multipliciter autem dictum, si in omnibus quidem verum vel falsum sit, quod dicitur, dandum simpliciter, vel negandum. Si vero in aliquo sit falsum, in aliquo autem verum, significandum est quoniam multipliciter dicitur, et propter hoc, aliud quidem falsum, aliud autem verum; posterius enim diviso incertum, si et in principio conspexerit, dubium. Si autem non præviderit dubium, sed in alterum respiciens posuerit, dicendum ad eum, qui in alterum ducit, quoniam non ad hoc inspiciens dedit, sed ad alterum eorum; nam pluribus existentibus, quæ sub eodem nomine, vel sub eadem oratione sunt, facilius est dubitatio. Si vero planum sit et simplex quod interrogatur, aut sic, aut non, respondendum: Ut enim est apud Agellium: « Qui in talibus plus vel minus respondet quam quærat ab eo, lineam recte disputandi ignorat aut dissimulat. »

Siquidem qui aut multiloquio, aut distorta responsione collegam impedit, non modo pravus socius, sed manifeste protervus est; præsertim si non habens instantiam, admissis particularibus, contradicit universali; nam sine instantia quæ sic, vel videatur, prohibere orationem, protervire est. Si ergo in multis apparente, non dederit universaliter, qui non habet instantiam, manifestum quoniam protervit, nisi forte contra habent argumentari, quoniam non verum est quod infertur. Siquidem si consequens falsum est, palam est quoniam ex antecedentibus veris non provenit: nam ex vero nunquam falsum, « pro eo quod veritatis integer sinus nec parit nec alit mendacium. » Non tamen sufficit in contrarium argumentari; eo quod plura contraria opinionibus, plerumque facile non solvuntur, hinc inde collectantibus argumentis; nam Zeuo quod non contingit moveri, neque stadium pertransire, et Em-

pedocles ab adverso omnia moveri contendit. Sed paucorum opinio, præsertim quam firmissima ratio non munit, æque firmæ et communiori opinioni non derogat. Itaque protervus est, qui in talibus, nec instantia, nec contrariis utitur argumentis; est enim in disputationibus protervia, responsio præter hos modos syllogismi corruptiva. Ita quidem, ex parte respondentis; nam in interrogante nihilominus est, si patefacto quid datum sit, inepta verborum occasione in contrarium tendit, fidelem non recipiens intellectum, sed aucupans syllabas, et ad nomen inaniter disputans. Tanto quidem improbius est protervia, quanto acrius quisque sic urgeat. Cæterum uterque alterius propositum impedit, sine protervix vitio, si officii sui partibus probe renitatur, aut urgeat: puta si tardum natura vel usu, adhibita celeritate quis urgeat; si acrem ingenio, vel exercitii assiduitate, quis, adhibita gravitatis mora, retardet; si tegit quis propositum, ut arte deludat; si alter detegit occultatum, ut prudenter evadat, et quidem in hunc modum plurima. Si vero falsum sequi videatur ex vero, etsi ubi fallacia sit non sit perspicuum, constat quoniam sophisticus est syllogismus, aliave argumentatio fallax quidem et perfida, cui fidem haberi non oportet. Hoc autem litigiis, quam demonstrationi, aut exercitationi dialecticæ magis facit; nam sophisma est syllogismus litigatorius; philosophema vero, demonstrativus; argumentum autem, syllogismus dialecticus; sed aphorisma, syllogismus dialecticus contradictionis.

Horum omnium necessaria est cognitio, et in facultatibus singulis perutilis est exercitatio. Itaque assuescendum est disceptationi, et prima initia memoriter revolvenda, distinguenda necessaria et probabilia, ab oppositis, et a se invicem: excutendæ sunt vocum significationes ut facile, scientiam habenti, una oratio in plures transeat, aut plures reducantur in unam. In universalibus aut astruendis, aut depellendis, diligentia major, cum in eis profectus aut periculum evidentius constat: pro eo quod non est sine universali syllogizare. Porro, cum in omni sermone præcipua sit virtus brevitatis, tum in eo, qui ad alterum est, efficacius operatur, acceptatur gratius et clarius enitescit; nam in prolixitate omnium majus dispendium. Quod si non potest accelerari propositum, novitate rerum, quæ tamen præter rem non videantur, purganda est mora; quoniam, ut ait Aristoteles, quisquis unam orationem multo tempore interrogat, male inquirit; nam si respondente interrogato quod interrogat, palam quoniam multas interrogationes interrogat, aut frequenter easdem. Quare aut venatur, aut non habet syllogismum; nam ex paucis omnis syllogismus; si vero non respondente, quoniam non increpat, vel recedit. Contingit autem multiplicare interrogationes, ut reprehensionis detur occasio, et undecunque justæ increpationis ansas eliciat; et hoc

A plerumque laudabile, interdum vero defectus iudicium est, eo quod non est propositum certum, aut ei via non patet ad processum, qui easdem replicat orbitas, et auras eadem circinat, et movetur iugiter, nec promovetur.

Heschelinus faber (54), sicut magister Willelmus referebat, illorum morem sequebatur, qui nihil in disputationibus certum appetunt, et sic rem fabrilem, sicut hi expediunt dialecticam, exercebat. Præstolabatur enim non ab arte, sed fortuna, operis finem. Dum enim coctam massam volveret in incude, eamque formaret ad ictum mallei; si forte interrogaretur quid fieret, non certum quid respondebat, sed multa disjunctim, puta cultrum, aut falcem, aut vomerem, aut aliud ad quod materiam casus induceret: non enim quod volebat, sed quod poterat, producebatur. Nihil autem minus peritum decet artificem, quam sequi casum, non arbitrium rationis: proinde rationum undecunque, ad statuendum vel destituendum positionem, conquirenda est copia, ut urgendi instandique facultas comparetur. Et si adversarius deest, secum quisque experiatur quæ, quot, et quanta propositæ quæstionis articulum maniant aut impugnent; sic enim facile erit quisque idoneus ad cogendum et reluctandum, et sive agonizandum, seu suadendum, seu philosophandum fuerit, urgentias instantiasque habens aut superabit, aut evadet cum gloria, aut decenter sibi, et sine ignominia superabitur. Fuit antiquitus hæc in re militari disciplina Romanorum ut qui armis fuerant exercendi, ab ineunte ætate assuescerent militiæ imaginariæ, et ludentes in eo jugiter versarentur adolescentes, unde postmodum in necessitatibus reipublicæ feliciter triumpharent. Telorum quisque noverat usum, et qualiter equitem, qualiter peditem, nunc instare, nunc fugere, nunc cæsim, nunc punctim ferire oporteat, domi prædiscebatur. Sic suorum instrumentorum necesse est logicum expeditam habere facultatem, ut scilicet principia noverit, probabilibus abundet, syllogizandi et inducendi omnes ad manum habeat rationes. Vires quoque adversarii metiatur; quoniam et ex hoc plerumque negotii pendet eventus. Non est enim satis in altero tantum bene finire commune opus; siquidem sicut interrogantis aut docentis imperitia, sic plerumque tarditas auditoris, aut rei difficultas, eum qui agit; ex arte, voti compotem esse non sinit. Est autem, ut ait Palladius, magna pars prudentiæ, ejus cum quo ægitur æstimare personam. In jure quoque cautum est, quia nemo debet esse ignarus conditionis ejus, cum quo contrahit. Ergo et aliter cum erudito, aliter agendum est cum eo, quem rudem nosti; nam eruditus syllogisticis, rudis urgendus est rationibus inductivis. Cæterum ut quis veniat ad profectum, sicut studium exercitii, ita et venam laudabilis necesse est subesse ingenii. Ingenium vero bonum est, quod vero facile acquie-

(54) Cod. ms. Cantab. habet *faber Conchis*, sed *magister Willelmus de Conchis*, magis placeret.

scit, et falsum aspernatur; hoc autem primum a natura oritur, per fomitem innatæ rationis; deinde affectione boni, et usu, vivacius convalescit. Usus quidem exercitium roborat, paritque facultatem probandi et examinandi veri; facilius tamen, et expeditius, si artis præceptorumque compendio solidetur. Sed licet nunc ad alterum contingat utiliter exerceri, collatio meditatione videtur utilior. Ut enim ferrum ferro acuitur, sic ad vocem alterius, contingit animum colloquentis acutius et efficacius excitari; sed maxime si cum sapiente aut modesto sermo conseritur, alioquin os stulti, quod ebullit stultitiam, et protervus, qui modestiam nescit, non tam facile ingenia adolescentium, qui aliis per imitationem appetunt conformari, erudiunt, quam pervertunt; non informant ad vitam, nec instruunt ad scientiam, sed infatuant animam, et toxicant linguam. Itaque licet nihil magis mutua collatione prosit, non est tamen cum omni disputandum, neque contra quemlibet exercitandum. Necessè est enim, ut ait Aristoteles, contra aliquos pravos fieri orationes. Nam contra eum, qui omnino tentat videri perfergere, justum quidem omnino tentare syllogismum facere; non pulchrum autem, eo quod non oportet consistere statim contra quoslibet; necesse est enim laboriosum sermonem accidere; nam qui exercitati sunt, non possunt abstinere a disputatione certatoria. Sed nec ubique, nec semper, nec de quolibet disputandum. Sunt enim plura, quæ disputationem non admittunt; sunt quæ humanas excedunt rationes, et tantum fidei consecrantur. Sunt et quæ interrogante æque ac respondente

A videntur indigna, et eos, qui in talibus dmicant, aut desipere, aut non sapuisse convincunt. Hæc autem sunt, quæ scita non conferunt, et ignorata non lædunt: iis operam dare, ad philosophiam non tam accessum præparat, quam recessum; neque enim proficientis, sed deficientis ingenii indicium est. Unde eleganter beatus Ambrosius: « Libenter fateor me nescire quod nescio, imo quod scire nihil prodest. » Porro probabilium investigatio, ex quibus fere scientia est humana, quodammodo manat a fonte topicorum; quæ rerum serinorumque adjunctione deprehensa, parant copiam rationum; ut si quis in eis sufficienter instructus fuerit, illud Pythagoricum verum esse cognoscat, quia de omni re potest in utramque partem probabiliter disputari; ipsam vero, sicuti est, deprehendere veritatem, divinæ vel angelicæ perfectionis est; ad quam tanto quisque familiarius accedit, quanto verum quærit avidius, amat ardentius, examinat fidelius, et in contemplatione ejus jucundius delectatur. Hæc summam excepta, ad instantiam provocantis retexui; non quidem quod utilitatem aut conceptionem præcedentium librorum plene descripserim (hoc enim supra vires meas est, et a proposito alienum), sed ut articulos, qui proponebantur, et criminabantur inutiles, officiosos esse monstrarem. Idem quoque in sequentibus propositum est: scilicet ut potius æmulo occurratur, quam ut in artes, quas omnes docent, aut discunt, commentarii scribantur a nobis. Cui ista non placent, doceat potiora.

LIBER QUARTUS.

Redire compenor ad materiam intermissam, et quæ studiis gravioribus fuerat prius præponenda. Nam et processus ætatis, gradus ordinis, conditionis forma, ut de imminentibus causis, et domesticæ rei oneribus ad præsens taceam, occupationem aliam exigebant. Sed quoniam temeritas æmuli non quiescit, et tu, cui mos gerendus est, opinionis meæ sententiam quæris, quæ pro tempore licuit, succincta brevitate percurram. Jucundum enim fuerat, ut Senecæ verbis utar, in antiqua redire tempora, et ad annos respicere meliores, nisi amaritudo, quæ partim ex meatu, partim ex alia sollicitudine incumbit, animum prægravaret. Quia tamen visum est tibi meum et Cornificii examinare conflictum, invitus, et quodammodo tractus, in hujus palæstræ descendo arenam. Sed hæc hactenus.

CAP. I. Quod liber Analyticorum est rationum examinatorius.

Campidoctor itaque Peripateticæ disciplinæ, quæ præ cæteris in veritatis indagacione laborat, infe-

licem summam operis dedignatus, totum componit; certus, quod cujusque artis perfectio, gloriam sui præconatur auctoris. Unde cum inventionis instrumenta procurasset et usum, quasi in confatorio sedens, examinatorium quoddam studuit cudere, quo diligentissima fieret examinatio rationum. Hic autem est Analyticorum liber, qui ad judicium principaliter spectat, et tamen ad inventionem aliquatenus proficit. Nam disciplinarum omnium connexæ sunt rationes, et quælibet sui perfectionem ab aliis mutuatur. Vix est, quæ sine alterius adminiculo, si tamen omnino aliqua est, quæ ad summum possit ascendere. Ut autem opinionis meæ judicium plene cognoscas, quid de hoc opere sententiam, paucis adverte.

CAP. II. Quod scientia hæc utilis est ad omnia, et unde hæc sortita sit nomen.

Analyticorum quidem perutilis est scientiæ, et sine qua quisquis logicum proficitur, ridiculus est. Ut vero ratio nominis exponatur, quam Græci Ana-

lytice dicunt, nos possumus resolutoriam appellare, familiarius tamen assignabimus, si dixerimus æquam locutionem; nam illi *ana* æquale, *lexim* locutionem dicunt. Frequens autem est, cum sermo parum est intellectus, ut eum in notiores resolvi desideremus æquivalenter; unde et interpret meus cum verbum audiret ignotum, et maxime in compositis, dicebat *analetiza hoc*, quod volebat æquivalenter exponi. Nam hæc resolutio intellectui ad scientiam adminiculatur quam plurimum. Cæterum, licet necessaria sit doctrina, liber non eatenus necessarius est; quidquid enim continet, alibi facilius et fidelius traditur, sed certe verius aut fortius nusquam. Siquidem et ab invito fidem extorquet: quippe violentus est, et quodam Cæsareo impetu, « nullas nisi hoste subacto, gaudet habere vias: » amici gratiam nullius momenti facit. Quod utique satis congruit officio iudicantis, cum affectus amici vel hostis, sinceritatem iudicii pervertere soleat. Porro exemplorum confusione, et traiectione litterarum, quas tum de industria, tum causa brevitatis, tum ne falsitas alicubi exemplorum argueretur, interseruit, adeo confusus est, ut cum magno labore eo perveniat, quod facillime tradi potest; et plerumque dum mendacium vitat, nec verus nec falsus est, aut forte mentitur; si tamen protervia calumniam facit.

CAP. III. Quod liber non eatenus utilis est ad phrasim comparandam.

Sicut autem regulæ utiles sunt, et necessariæ ad scientiam, sic liber fere inutilis est ad phrasim instruendam, quam nos verbi supellectilem possumus appellare. Est enim phrasis commoda verbi facilitas in quavis lingua. Ergo scientia memoriter est firmanda, et verba pleraque excerpta sunt; ea enim debet esse philosophantis cautela, ut verborum intellectui semper insistat, et præter hoc diligenter excerpta verba, quæ alio commode transferuntur, et quorum potest esse frequentior usus. Reliqua cœquantur foliis sine fructu, et ob hoc aut calcantur, aut sua relinquuntur in arbore. Unde qui Aristotelem sequuntur, in turbatione nominum et verborum, et intricata subtilitate, ut suum vindicent, aliorum obtundunt ingenia, partem pessimam mihi prælegisse videntur, quo quidem vitio Anglicus noster Adam mihi præ cæteris visus est laborasse, in libro, quem artem disserendi inscripsit. Et « utinam bene dixisset, bona quæ dixit! » et licet familiares ejus et fautores, hoc subtilitati ascribunt, plurimi tamen hoc ex desipientia vel invidentia vani, ut aiunt, hominis, contigisse interpretati sunt. Adeo enim expressit Aristotelem in tricatione verborum, ut sobrius auditor recte subjungat:

. . . Nonne hoc spumosum, et cortice pingui,
Ut ramale vetus prægrandi subere coctum.

(PERS. 1, 97.)

Habenda est tamen auctoribus gratia, quia de fonte eorum haurientes, labore ditamur alieno.

CAP. IV. Quæ sit libri primi conceptio.

Cæterum quod necesse est sciri, verissime et certissime traditur. Hoc equidem est, quid propositio dialectica, aut demonstrativa; universalis, particularis, aut infinita: quid terminus, prædicatus videlicet, aut subjectus; quid syllogismus perfectus, aut imperfectus; quid in toto esse, aut non esse, quas propositiones ad usum syllogizandi converti contingat, et quas non: quidve obtineat in his, quæ modernorum usu dicuntur esse de naturali materia, aut contingenti, aut remota. Quibus præmissis, trium figurarum subnectit rationes, et tam extremitatum quam medii definitione præmissa, quot et qui modi in singulis figuris, ex complexione extremitatum proveniant, docet; data quidem semente rationis eorum, quos, sicut Boetius asserit, Theophrastus et Eudemius addiderunt. Deinde habita modalium ratione, transit ad commistiones quæ de necessario sunt, aut contingenti cum his quæ sunt de inesse, ut quid ex his in singulis figuris proveniat, ostendatur. Nec tamen dico ipsum Aristotelem alicubi, quod legerim, nisi forte quod ad propositum, de modalibus sufficienter egisse; sed procedendi de omnibus fidelissimam scientiam tradidit. Expositores vero divinæ paginæ, rationem modorum pernecessariam esse dicunt; et modum sive expressus, sive tacitus sit, plurimum attendendum. Nam in hac, quam perfectissimi destruxerunt, modus subicitur, et intelligitur perinde ac si modus hic, voluntate scilicet, apponeretur. Ut et ibi:

Tenerum spe devorat agnum.

Est enim modus, ut aiunt, quasi quidam medius habitus terminorum. Et profecto licet nullus modos omnes, unde modales dicuntur, singulatim enumerare sufficiat, quod quidem nec ars exigit, tamen magistri scholarum inde commodissime disputant, et, ut pace multitudinis loquar, Aristotele ipso commodius opinor. Utique quod sive ob verum modum, sive ob solam formam dicantur modales, earum, apud plurimos Scripturarum locos, necessaria est cognitio. Cæterum in his præcipuam arbitror esse usus auctoritatem, qui sermonum auget aut minuit, mutat aut evacuat, significationes. Quod patet in eo quod est contingens, cujus latissimus usus, quo possibili æquabatur, in communi modernorum usu parietes scholarum nusquam egreditur. Ad hæc subjungit, unde idoneitas syllogizandi proveniat, quoniam parum est generationem nosse syllogismorum, nisi quis et potentiam habeat faciendi. Sequitur ratio reducendi syllogismos in primæ figuræ modos; et sic primi libri conceptio clauditur.

CAP. V. Quod sit conceptio secundi.

Secundus autem transit ad rationem inferendi, quæ in formam conclusionis patet, adjiciens quomodo ex falsis in secunda et tertia figura verum syllogizetur; quod eos forte præterit, qui ex falso nihil sequi contendunt. Deinde ad circulares progre-

ditur syllogismos, et eos in omnibus figuris exo-
 quitur : tunc ad conversiones syllogismorum in
 omni figura. Ut quidem imperfecti redeant ad per-
 fectos, et omnium fides pariter elucescat, ista præ-
 cedunt quæ directæ ratiocinationis forma est : sub-
 jungitur ratio hypotheseos, quæ necessitate impos-
 sibilis eventus, aut non probabilis, propositum
 astruit. Cujus quidem ratio est, ut si concludenti
 non acquiescatur sumpta contradictoria conclusio-
 nis, et altera concessarum, eisque in prima figura
 dispositis, colligatur oppositum alicujus concessa-
 rum. Quod qualiter in omni figura fiat, ostendit :
 omnesque modos, per impossibilem eventum, veros
 esse convincit. Ad hæc qualiter, et in qua figura
 syllogizetur ex propositionibus oppositis, fideliter
 aperit. Adjicit et regulam petitionis principii, quæ
 speculatio tam demonstratori quam dialectico satis
 accommodata est : licet hic probabilitate gaudeat,
 ille veritatem duntaxat amplectatur. Præterea si
 non causa ponatur ut causa, puta, cum quis non
 urgente se ratione complexionis, ad impossibile
 ductus esse causatur, sed eo quod falsum aliquid
 positum fuerit, sequitur de causa falsæ conclusio-
 nis, ut catasylogismi, et elenchi, et de fallacia se-
 cundum opinionem, et de conversione medii et ex-
 tremorum, cujus tamen tota utilitas longe commo-
 dius tradi potest. Subjungitur ratio reducendæ
 inductionis, quam dicit rhetoricum syllogismum
 itidem et exempli, et de deductione; deinde
 quid instantia, quid *διχοί*, quam probabilem pro-
 positionem dicit, etsi ejus possit esse instantia,
 id est non perpetuo obtineat; ut matres amare,
 novercas invidere. Quid item signum et quomodo
 enthymema constet ex eicotibus et signis. Postremo
 agit de cognitione naturarum. Grande quidem ca-
 pitulum, et quod licet aliquatenus proposito con-
 ferat, fidem tamen promissi nequaquam implet.
 Unum scio, me hujus capituli beneficio, neminem
 in cognitione naturarum vidisse perfectum.

CAP. VI. De difficultate posteriorum analyticorum et unde contingat.

Posteriorum vero analyticorum subtilis quidem
 scientia est, et paucis ingeniis pervia, quod quidem
 ex causis pluribus evenire perspicuum est. Conti-
 net enim artem demonstrandi, quæ præ cæteris
 rationibus disserendi, ardua est. Deinde hæc uten-
 tium raritate jam fere in desuetudinem abiit, eo
 quod demonstrationis usus, vix apud solos mathe-
 maticos est; et in his fere, apud geometras dun-
 taxat; sed et hujus quoque disciplinæ non est ce-
 lebris usus apud nos, nisi forte in tractu Ibero vel
 confinio Africæ. Etenim gentes istæ, astronomiæ
 causa geometriam exercent præ cæteris; similiter
 Ægyptus, et nonnullæ gentes Arabiæ. Ad hæc,
 liber quo demonstrativa traditur disciplina, cæteris
 longe turbatior est, et transpositione sermonum,
 traiectione litterarum, desuetudine exemplorum,
 quæ a diversis disciplinis mutuata sunt. Et postre-
 mo quod non attingit auctorem, adeo scriptorum

A depravatus est vitio, ut ere quot capita, tot obsta-
 cula habeat. Et bene quidem, ubi non sunt obsta-
 cula capitibus plura. Unde a plerisque, in interpre-
 tem difficultatis culpa refunditur, asserentibus,
 librum ad nos non recte translatum pervenisse.

CAP. VII. Quare Aristoteles nomen philosophi præ cæteris meruerit.

Fuit autem apud peripateticos tantæ auctoritatis
 scientia demonstrandi, ut Aristoteles, qui alios fere
 omnes et fere in omnibus, philosophos superabat,
 hinc commune nomen sibi quodam proprietatem
 jure vindicaret, quod demonstrativam tradiderat
 disciplinam. Ideo enim, ut aiunt, in ipso nomen
 philosophi sedit. Si mihi non creditur, audiatur vel
 Burgundio Pisanus, a quo istud accepi. Et quoniam
 hæc ignorantæ tenebras tollit, facitque quemdam
 prænoscenti prærogativa scientem, sectam Acade-
 micorum, quam in his, quæ sapienti dubitabilia
 sunt, profitemur, de caligine sua frequenter educit
 in lucem; et sicut in primis examinatorium cuedens,
 instruxit iudicem, sic clientem suum Aristoteles
 in his ad docentis provehit auctoritatem. Eleganti
 quidem ordine, quia qui recte judicantis implet
 officium, merito ad docentis cathedram sublimatur.

CAP. VIII. De officio demonstrativæ, et ex quibus sit demonstratio, et quomodo; et quod sensus scientiæ principium est, et quomodo.

Sed ad hanc disciplinam quis idoneus est? Pro-
 fecto et si quis in aliquo, eam in multis nullus per-
 fecte assequitur. Necessè enim est disciplinarum
 prænosse principia, et ex his ex necessitate verorum
 sequelam colligere consertis rationibus et, ut sic
 dixerim, calcatus urgendo, ne quis, quasi ex defecta
 necessitatis, videatur hiatus, qui demonstrativæ
 scientiæ præjudicium afferat. Non utique omnis
 scientia demonstrativa est, sed illa duntaxat, quæ
 ex veris, et primis est, et immediatis. Nam sicut
 non omnis syllogismus demonstratio, sed omnis
 demonstratio syllogismus est, sic demonstrativam
 scientia inconvertibiliter ambit. Communes itaque
 conceptiones animi præcedunt, deinde per se nota;
 et ex his, demonstrativa exoritur. Refert autem in
 iis, quæ nota sunt, an natura, an ad nos notiora
 sicut; nam proxima sensui, notiora nobis, remotiora
 vero, utpote universalialia, simpliciter et naturaliter
 notiora. Ex principiis itaque disciplinarum, per
 propositiones immediatas, id est quæ probatione
 non indigent, ad id quo tendit, via est demonstra-
 tori. Et licet ad iudicium maxime dicatur hæc scientia
 pertinere, inventioni tamen plurimum confert.
 Docet enim ex quibus et qualiter contingat de-
 monstrare, et quando, et quomodo propriis aut
 communibus sit utendum; nam scientiæ sibi invi-
 cem adminicula conferunt. Et quia non omnis lo-
 cus demonstratori commodus est (utpote ab acci-
 dente, eo quod corruptibilem, nec demonstratio,
 nec scientia simpliciter est), necessarios sibi vindic-
 cat locos, reliquos dialectico cedit et oratori. Qui-
 bus satisfactum est, si verisimillimus fiat syllogi-

snus. Præterea quibus syllogismis, quibusve propositionibus utendum sit aperit, et quam vim in astruendo afferat propositionis quantitas aut qualitas, diligenter inspecta; quis autem syllogismus, cui faciat quæstioni, quæve sit figura syllogismo accommodata, pandit, et sic demonstrandi scientiam statuit, ac si sensu corporeo teneatur, quæ ratio indubitata sic eam convincit. Communes enim conceptiones, a singulorum inductione fidem sortiuntur. Impossibile enim est universalia speculari, non per inductionem; quoniam, ut ait, quæ ex abstractione dicuntur, per inductiones, ignota, nota fiunt. Inducere autem non habentes sensum, impossibile est. Singularium enim sensus est; nec contingit ipsorum accipere scientiam, neque ex universalibus sine inductione, nec per inductionem, sine sensu. Fit ergo ex sensu memoria; ex memoria multorum sæpius iterata, experimentum; ab experimentis scientiæ, aut artis ratio manat. Porro ab arte, quæ usu et exercitatione firmata est, provenit facultas exsequendi ea, quæ ex arte gerenda sunt. Sic itaque sensus corporis, qui prima vis, aut primum exercitium animæ est, omnium artium præjacet fundamenta; et præexistens format cognitionem, quæ primis principiis viam non modo aperit, sed et parit

CAP. IX. *Quid sensus; et quomodo omnis philosophiæ species, ex ipso convalescat per imaginationem*

Planum autem est hoc diligentius inspicienti per singula. Nam cum sensus, secundum Aristotelem, sit naturalis potentia indicativa rerum, aut omnino non est, aut vix est cognitio, deficiente sensu; si quis opera naturæ, quæ ex elementis, vel materia constant et forma, pertractet cum physico, ratiocinandi viam ab indicio sensuum mutuatur. Si vero cum mathematico figuras abstrahat, aut numeros partiatur discretæ multitudinis, aut continuorum corporum copiam fidelibus oculis ingerit. Philosophus quoque qui rationalem exercet, qui etiam tam physici quam mathematici cliens est, ab iis incipit, quæ sensuum testimonio convalescunt, et proficiunt ad intelligibilem incorporaliumque notitiam. Est autem sensus, ut Chalcidio placet, passio corporis ex quibusdam extra positis et varie pulsantibus corpus usque ad animam commeans. Nisi enim eadem aliquid violentiæ habeat, nec ad animam pervenit, nec cadit in sensus forma. Si vero eadem passio grata est, lenitate sui voluptatem gignit, et si invalescit, gaudium nominatur. Quod si asperitate sui exulcerat, dolorem gignit. Aristoteles autem sensum potius vim animæ asserit, quam corporis passionem. Sed hæc eadem vis, ut iudicium suum de rebus formet, passionibus excitatur. Et quia res percipit, earumdem apud se deponit imagines. Quare retentione et frequenti revolutione, quasi thesaurum memoriæ sibi format. Dum vero rerum volvit imagines, nascitur Imaginatio; quæ non modo præceptorum recordatur, sed ad eorum

A exempla conformanda, sui vivacitate progreditur. Quæsitum tamen est an a sensu distet imaginatio naturaliter, an a solo percipiendi modo. Recolo enim fuisse philosophos, quibus placuit, sicut incorpoream simplicem, et individuam esse substantiam animæ, ita et unam esse potentiam, quam multipliciter, pro rerum diversitate, exercet. Eorum ergo opinio est, quod eadem potentia nunc sentiat, nunc memoretur, nunc imaginetur; nunc discernat investigando, nunc investigata assequendo intelligat. Sed plures sunt econtrario sentientes, animam quidem quantitate simplicem, sed qualitatibus compositam, et sicut multis obnoxiam passionibus, sic multis potentiis utentem. Et facile quidem crediderim plures esse, quam eorum sit libris expressum, cum anima, dum a Domino peregrinatur, suæ originis nimis ignara, vix vires suas agnoscat.

CAP. X. *De imaginatione, et quod ex ipsa oriuntur affectiones, quibus anima componitur, aut turbata deturbatur.*

Imaginatio itaque a radice sensuum per memoriæ fomitem oritur, et non modo præsentiam, sed et absentiam, loco quidem, vel tempore, per quamdam symplasm, quam nos conformationem possimus dicere, intuetur. Hinc illud,

*Sic sedit, sic culta fuit, sic stamina nevit,
Injectæ collo sic decuere comæ*

(OVID. *Fast.* II, 774.)

Quod autem abstractiva sit, innuit Maro, dum se C sui Astyanactis imaginem abstraxisse recordatione quadam Andromache fatetur:

*O mihi sola mei super Astyanactis imago!
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat
Et nunc aequali tecum pubesceret ævo.*

(VIRG. *Æn.*, III, 488.)

Et quia, ut in Politia ait Plato, *facile est assequi naturalia arcana, ex his quæ frequenter accidunt*, imaginem eorum, quæ futura sunt, concipit ex qualitate eorum, quæ præsentialiter sentit, vel aliquando sensit. Ergo per passionem asperam concipit de futuro, timor oritur; spes autem, si utilitate vel amoenitate, jucundam. Hinc nascitur et cupiditas, perniciosissima pestis, et quæ philosophandi proposito plurimum adversatur. Impossibile enim est quemquam cupiditati et philosophiæ pariter operam dare. Misti autem est ex contrariis, cum spes fruendi voluptatem pariat, sed dilatio tristitiam et dolorem; quæ, si invaluerint ut exordinent et turbent animam, ex ea concussionem fit ira. Itaque ad compescendos motus illicites parit imaginatio cautelam, quæ ei nociva declinet: ut sunt ex quibus dolor, ira, cupiditas, et sequelæ istorum, puta invidia, odium, detractio, luxuria, vanitas. Dum vero nimis cavet, ad formidinem; dum parum, ad temeritatem accedit. Et in hunc modum ex sensu proveniunt cætera, per imaginationis opem: ut amor, qui ad tutelam corporis, vel ad conservationem utilium, vel ad procurandam successionem, plurimum operatur.

CAP. XI. Quid imaginatio; et de opinione et fallacia opinionis et sensus: et de ortu phronesis, quam nos prudentiam nōminamus.

Est ergo imaginatio primus motus animæ, extrinsecus pulsata, quo secundum exercetur iudicium, aut per recordationem redit primum. Primum enim iudicium viget in sensu, dum aliquid album aut nigrum, aut calidum aut frigidum, esse pronuntiat. Secundum vero imaginationis est: ut, cum aliquid perceptorum, retenta imagine, tale vel tale asserit, de futuro iudicans vel remoto. Hoc autem alterutrius iudicium *opinio* appellatur. Et est quidem certa si, prout se habent, de rebus iudicat; si vero aliter, infidelis. Hanc autem asserit Aristoteles animæ passionem, eo quod dum exercetur, rerum imagines animæ imprimantur. Quod si una pro altera imprimatur, pro errore, quo fallitur in iudicio, fallax vel falsa opinio nominatur. Nam sapiissime falluntur sensus, non modo in parvulis, ubi ratio putatur otiosa, sed et in propecta ætate. Quod Aristoteles docens, dicit ex eo contingere lactentes omnes viros putare patres, feminas autem matres, quod sensus rudis fallitur, nec firmum potest afferre iudicium. Baculus vero, in aqua fractus videtur etiam perspicacissimis. Et quia sensuum fallaciam deprehendit, in eo agitur ut et fidele aliquid teneat, cui sine errore fiducialiter possit inniti. Ab hac agitatione nascitur virtus, quam Græci *φρόνησιν*, Latini prudentiam vocant.

CAP. XII. Quid prudentia, quæ materia ejus quæ partes, et quomodo scientia ex sensu.

Prudentia autem est, ut ait Cicero, *virtus animæ, quæ in inquisitione et perspicentia solertiaque veri versatur*. Materia enim hujus virtutis, in qua exercetur, veritas est: reliquarum vero, domesticæ quædam necessitates. Ne ergo undecunque fallatur, ad futura prospectum intendit, et providentiam format, vel præterita ad mentem revocans, thesaurizat memoriæ: vel de præsentibus callet, et astutiæ vel calliditatis speciem parit: aut se pariter ad universa diffundit, et ei circumspectio nascitur. Cum autem veritatem fuerit assecuta, in speciem scientiæ transit. Ex his patet, quod cum de sensu imaginatio, et ex his duobus opinio, et ex opinione prudentia nascatur, quæ in scientiam convalescat, quod scientia de sensu trahit originem. Nam, ut dictum est, *multi sensus aut etiam unus*, memoriæ unam, multæ memoriæ, experimentum, multa experimenta, regulam, multæ regulæ reddiderint unam artem, ars vero facultatem.

CAP. XIII. De differentia scientiæ, et sapientiæ: et quid fides.

Inde est, quoa majores prudentiam vel scientiam, ad temporalium et sensibilibus notitiam retulerint: ad spiritualium vero, intellectum, vel sapientiam. Nam de humanis scientia, de divinis, sapientia dici solet. Adeo autem de sensu scientia pendet, ut eorum, quæ sensu sciuntur, non sit scientia, rebus a sensu subductis. Constat enim hoc ab Aristotele. Potest tamen esse fidelis opinio: ut

cum post noctem sol creditur rediturus. Unde quia humana transitoria sint, certum opinionis *de iisdem* nequit esse iudicium, nisi raro: si autem, quod non usquequaque certum est, pro certo statuatur, fit accessus ad fidem, quam Aristoteles definit *esse vehementem opinionem*. Fides autem, tam in humanis quam in divinis rebus, maxime necessaria est; cum nec contractus sine ea celebrari *inter homines* possent, aut aliqua exerceri commercia, quinimo inter homines quoque meritorum præmiorumque nequit esse commercium, fide subtracta. Hæc autem tum habet meritum, cum veros de religione tenet articulos: et est, ut ait Apostolus, *substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium* (Hebr. xi). Est et media inter opinionem et scientiam quoniam per vehementiam certam aperit, ad cuius certitudinem per scientiam non accedit. Unde magister Hugo: *Fides est voluntaria certitudo absentium supra opinionem, infra scientiam constituta*. Sed hic scientiæ nomen dilatatum est, et usque ad divinorum comprehensionem protenditur.

CAP. XIV. De cognitione φρονήσεως, et ἀληθείας, et de ortu phronesis, et quæ ratio.

Et quia veritas prudentiæ materia est (nam in veri comprehensione laborat), sinxerunt antiqui phronesis et ἀληθείαν esse germanas, eo quod prudentiæ cum veritate est quædam divina cognatio. Inde est quod ab aspectu veritatis prudentia, si perfecta est, nequit arceri: verum quia hoc hominum non est, latens verum a vide quærit infirma conditio. Et quidem propter fallacias sensuum et opinionum, vix in ejus investigatione fideliter incedit; vix est in comprehensione secunda: recolat enim se deceptam esse, et posse decipi. Sollicitatur ergo, ut firma perceptione gaudeat, indubitatoque iudicio, quod potest ratio appellari: siquidem ratum et firmum est rationis examen. Philologiam ergo parit phronesis, dum amor veri sollicitat prudentiam ad notitiam rerum, de quibus ferri vult sincerum firmumque iudicium. Et est philologia, sicut philosophia, nomen temperatum; quia sicut appetere, quam habere sapientiam facilius est, sic amare quidem, quam exercere rationem. Ratio enim, id est *sincera iudicii firmitudo*, paucorum est.

CAP. XV. Item quid ratio, et quod nomen rationis multiplex est: et quod rationes sempiternæ.

Anima itaque pulsata sensibus, et prudentiæ sollicitudine validius concussa, seipsam exerit, collectisque in unum viribus, dolos sensuum et opinionum studet intentius declinare. Sua vero intentione perspicacius videt, firmius tenet, et sincerius iudicat. Et hæc est vis, quæ ratio nominatur; si quidem ratio est potentia spiritualis naturæ, discretiva rerum corporalium et incorporalium, quæ res appetit firmo et sincero examinare iudicio. Ipsum quoque iudicium ejus, censetur nomine rationis. Sed et illa censentur rationes, de quibus sola ratio iudicat, et quorum essentia, a sensibilibus singulariumque natura disjuncta est. Has Pater Augustinus et multi alii asserunt *sempiternas*. Hæc autem sunt,

In quibus ab initio, et sine initio, æternæ constitutionis decretum et suæ dispositionis seriem sanxit ratio primitiva, quam si dixerò, *Sapientiam Dei*, utique non errabo. Infinita quidem hujusmodi, vel in ipsis veris, palam est invenire : nam *Deum esse Deum, et Patrem habere Filium, et Spiritum sanctum utrique consubstantialium esse*, nonnihil utique sunt hæc enuntiabilia, sed ab æterno vera, et divino firma judicio, et non modo in veris, sed in aliis hoc ipsum liquet; cum ratio duorum ad tria, et item trium ad duo, et in hunc modum plurima, auctore Augustino, sempiterna sunt. Quod si cui videatur absurdum, librum ejus de libero arbitrio legat, et ita esse constabit.

CAP. XVI. *Distinctio multiplicatis, et quod bruta non habent rationem, etsi discernere videntur : et unde homo eam sortitus sit juxta Hebræos.*

Cassiodorus vero, in libro De anima, tali utitur definitione : *Rationem dico, animi probabilem motum, qui per ea quæ conceduntur et nota sunt, ad aliquid incognitum ducit, perveniens ad veritatis arcanaum.* Ergo et potentia, et potentiae motus, ratio appellatur. Hunc autem motum asserit Plato in Politia, vim esse deliberativam animæ, quæ, quid honestum, vel utile sit, appetendumve, aut fugiendum, pensatis rerum speciebus, specierumque causis judicio fideli examinat. Habent enim et bruta animalia vim quodammodo discretivam, qua discernunt cibos, declinant insidias, præcipitia transiliunt, necessitudinem recognoscunt; non tamen rationem exercent, sed naturali appetitu vigent et imaginantur pleraque, sed causas rerum discutere nequaquam possunt. Quod quidem ex eo provenire dicunt Hebræi, quod cum, Domino disponente, ab initio creaturarum cætera coaluerint, et fotu caloris et humoris, sortita sint spiritum naturalem, animale, sensibilem, ex quibus oriuntur appetitus, et imaginatio, quam habent bruta : solus homo assecutus est vim efficacius et sincerius disserendi, quod ei vitam inspirans Deus, divinæ rationis voluit esse particeps. Hominis vero spiritus, quoniam a Deo datus et ad Deum rediturus est, solus divina meditatur, et in eo fere solo cæteris animalibus præstat. Res enim corporeas, non modo imaginatio, sed sensus comprehendit. Ad hæc, et rerum corporalium formas, veram quoque ipsam cohærentiam discohærentiamque, pro parte cognoscit. Sensus enim videt hominem, rem utique corporalem; videt colores et motus, formas utique corporalium; videt etiam hominem movere manum, quod quidem amplius est, quam videre hominem moventem, id est, qui movet manum. Quod, si cui mirum est, acquiescat vel Augustino. Porro ratio transcendit omnem sensum, et judicium suum, etiam in corporalibus et spiritualibus rebus immergit. Contemplatur omnia inferiora, et ad superiora prospectum intendit. Rationi Hebræorum consentit Senecæ definitio, etsi ille aliud senserit. Ait enim : *Ratio est quædam pars divini Spiritus humanis immersa corporibus.* Quod tamen aut errori gentiliū accommodandum

A est, qui animam mundi, in animas singulas discretam opinabantur, ipsamque mentiebantur esse Spiritum sanctum; aut benignius interpretandum est : ut pars, non in quantitate, sed in virtute dicta credatur. Nam ut verbi figuram exprimeret, adjecit quædam. Licet enim ratio quodammodo virtus divina sit, nequaquam tamen pars ejus est, quia absolutissimæ simplicitatis est.

CAP. XVII. *De officio rationis, et quare sensus in capite, quibus ratio præsidet; et quas pedissequas habeat philologia.*

Cum ergo ratio origine divina nobilitetur, et divino polleat exercitio, eam super omnia colendam esse, totius philosophiæ decreto sancitum est. Hæc enim inordinatos motus compescit, et ad normam bonitatis componit universa, ut nihil sit quod ordinationi divinæ repugnet, cui si quis obtemperat, felici processu peraget ævum; si detrectat, ut in Timæo ait Plato, *Claudum iter vitæ, et mancum serpens, cum familiari stultitia denuo revocatur ad inferna.* Agit hæc corporis curam et animæ, et utrumque componit. Qui vero utrumque contemnit, mancus et debilis est, qui alterum, claudus. Et quia sensuum examinatrix est, qui ob fallendi consuetudinem possunt esse suspecti, natura optima parens omnium, universos sensus locans in capite, velut quemdam senatum in Capitolio animæ, rationem quasi dominam in arce capitis statuit, mediam quidem sedem tribuens inter cellam phantasticam et memoriam, ut velut et specula sensuum, et imaginationum, possit examinare judicia. Proinde quidem, quia hæc ipsa vis, etsi divina sit, quasi quodam sensuum et imaginationum ventilabro excitatur, et quia prudentia ad investigationem veri, quærit rationis sincerum examen, et philologiam parit, quam duæ pedissequæ periergia, et *ἀγρονομία*, jugiter prosequuntur. Est autem periergia quæ laborem circuit operis, *ἀγρονομία* vigilans diligentia, quæ exercitium temperat, ne quid nimis; amor enim otiosus non est. Habet enim terrenam et mortalem philologia originem: sed cum ad divinam transit, immortalitate quadam deficiat. Quia cum prudentia, quæ de terrenis est, et rationis amor, ad incorruptæ veritatis, divinorumque arcana consurgit, in sapientiam transiens, quodammodo a mortalium conditione eximitur.

CAP. XVIII. *De differentia rationis, et intellectus : et quid intellectus.*

Qua vero proportionem ratio transcendit sensum, ea, sicut Plato in Politia auctor est, excedit intellectus rationem. Nam intellectus assequitur, quod ratio investigat : si quidem in labores rationis intrat intellectus, et sibi ad sapientiam thesaurizat quod ratio præparans acquisivit. Est igitur intellectus, suprema vis spiritualis naturæ, quæ humana continens, et divinas penes se causas habet omnium rationum, naturaliter sibi perceptibilem. Sunt enim quæ exsuperant omnem sensum, tam hominum, quam angelorum, divinæ rationes. Et nonnullæ aliis plus aut minus, pro divinæ dispensationis decreto,

innescunt. Hunc solius Dei esse, et admodum A paucorum hominum selectorum, asserit Plato.

CAP. XIX. *Quid sapientia, et quod ipsa de sensu per gratiam.*

Sapientia vero sequitur intellectum, eo quod divina de his rebus, quas ratio discutit, intellectus excerpit, suavem habent gustum, et in amorem suum animas intelligentes accendunt. Nam et ex eo sapientiam dici reor, quod boni saporem habeat in divinis. Unde Patres scientiam referunt ad activam, ad contemplativam vero, sapientiam. Patet ex his quod, si quis præmissos gradus recenseat, de scaturigine sensuum etiam sapientiam, præeunte et opitulante gratia, videbit emanare. Et ut prophético testimonio gaudeamus, *timor ipse, qui est initium sapientiae* (Psal. cx), de sensu, vel imaginatione pœnæ contingit. Qui cum sollicitetur, ne vapulet, punientis habens memoriam, ipsius declinat offensam. Præmiorum quoque sensu, vel imaginatione, ad obsequium punire et beare potentis, incitatur. Pietatem ergo exercuit, qui declinat offensam, sed per experientiam obsequii scientiam assecutus est. Hæc enim actionis est. Si vero assuescat experientiæ, ex consuetudine gerendorum provenit fortitudo. Ut autem obsequium rationabile, quod gratissimum est, præstet, consilium deliberationis, super actis, vel agendis, oboritur. Deliberationem sequitur intellectus, meliorem partem retinens in sinu suo; versatur enim in divinis, quorum gustus, et amor, et inhærentia, vera demum sapientia est. Hos tamen gradus non operatur natura, sed gratia, quæ de fonte sensuum, pro arbitrio suo, elicit varios virulos scientiarum, et sapientiæ: invisibilia Dei, per ea quæ facta sunt, manifestat, et manifestata, quadam charitatis unitate communicat, et hominem Deo unit.

CAP. XX. *De cognitione animæ, et simplicitate, et immortalitate, secundum Ciceronem.*

Unde et quidam minuti philosophi, eo quod a sensibus ad scientiam sit processus nisi eorum, quæ sentiuntur, ullam negant esse scientiam. Quod quantum philosophandi proposito adversetur, perspicuum est. Perit enim exercitium rationis, quo rerum apud se notiones, quas Græci ennoias dicunt, quærit et tenet: sine quo, nec nomen constare potest. Est ergo, ut ait Cicero in Tusculanis, *magni ingenii, revocare mentem a sensibus, et cogitationem a consuetudine abducere*. Nec enim Deus ipse, qui intelligitur a nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quidem sit, et libera, et segregata ab omni concretionem mortali. Singularis est quædam natura, atque vis animi, sejuncta ab his usitatibus notisque naturis: quidquid illud sit, profecto divinum est. Non valet tamen animus, ut plene seipsum videat: sed ut oculus, sic animus se non videns, alia cernit. Non videt autem quod minimum est, formam suam fortasse. Quanquam id quoque, sed hæc relinquamus. Vim certe, sagacitatem, memoriam, motum, celeritatem videt. Illic magna,

hæc divina, hæc sempiterna sunt. Qua facie quidem sit, aut ubi habitet, ne quærendum est quidem. Itaque sic mentem hominis, quamvis eam non videas, ut Deum non vides; tamen ut Deum agnoscis ex operibus ejus, sic ex memoria rerum, et inventione, et celeritate motus, omnique pulchritudine virtutis, vim divinam mentis agnoscito. In animi autem cognitione dubitare non possumus, nisi plane in physicis plumbei simus, quin nihil sit animis admistum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. Quod cum ita sit, certe nec secerni, nec dividi, nec discerpi, nec distrahi potest: igitur nec interire. Hæc ille in Tusculanis, ut et vim deliberativam, rationem scilicet, divinam quidem, et animas hominum esse immortales doceat. Hæc quidem, de passione sensuum, et viribus, et dignitate animæ, multa brevitate perstricta sunt, ut constaret, quia, ut ait Aristoteles: *Ars sive scientia originem trahit a sensu*. Si quis enim vellet de viribus animæ copiosius disputare, materia subtilis ingenium acutum, capacem memoriam, et expeditum otium quærens, cum studio diligenti, in maximorum voluminum quantitatem erumperet. Qui vero naturam animæ diligentius investigare voluerint, non modo Platons, Aristotelis, Ciceronis, et veterum philosophorum scripta revolvant, sed Patrum, qui veritatem fidelius expresserunt. Nam et doctores Ecclesiæ, et post eos Claudianus, et alii moderniores, de anima multa scripserunt, quos si quis non potest evolvere, vel *Phrenophysicon* legat, librum de anima copiosissime disputantem. Eum tamen aliis omnibus non præpono. Sed hæc hactenus, nunc ad propositum redeamus.

CAP. XXI. *Quod præcedentibus, etsi non sufficienter, Aristoteles aliquod hypotheticorum seminarium dedit.*

Dialecticam et apodeicticam, quam nos demonstrativam dicimus, præcedentia docent: in istis tamen de hypotheticis syllogismis nihil, aut parum, est actitatum. Seminarium tamen datum est ab Aristotele, ut et istuc, per industriam aliorum, possit esse processus. Cum enim tam probabilium, quam necessariorum loci monstrati sint, ostensum est, quid ex quo sequitur probabiliter, aut necessario. Quod quidem ad hypotheticorum indicium maxime spectat, ut arbitror, ut consequentia constet. Præterea Boetius hoc pro seminario inveniendorum dicit acceptum, quod Aristoteles ait in *Analyticis, idem, cum sit et non sit, non necesse est idem esse*. Ergo ipse, et alii aliquatenus supplerunt imperfectum Aristotelem in hac parte: sed quidem, ut mihi visum est, imperfecte. Itaque in hypotheticis syllogismis, qui syllogismi fiant, in priori forma per positionem antecedentis, qui in posteriori per destructionem consequentis: quæve sint figuræ, aut modi qui constant, ex compositis hypotheticis, et de propositionibus æquimodis, et non æquimodis, et quæ sit natura eorum, qui sunt ex disjunctis,

ostenditur. Sed forte ab Aristotele, de industria relictus est hic labor: eo quod plus difficultatis quam utilitatis videtur habere liber illius, qui diligentissime scripsit. Profecto si hunc Aristoteles more suo exsequeretur, verisimile est tantæ difficultatis fore librum, ut, præter Sibyllam, intelligat nemo. Nec tamen hic de hypotheticis satis arbitror expeditum, supplementa vero scholarum perutilia et necessaria sunt.

CAP. XXII. De *sophistica, et utilitate ejus.*

Sophisticam esse, dictum est, quæ falsa imagine tam dialecticam quam demonstrativam æmulatur, et speciem quam virtutem sapientiæ magis affectat. Unde ne cliens Aristotelis, mechanicæ hujus supplantetur insidiis, eam præcedentibus recte subjungit. Opus quidem dignum Aristotele, et quo aliud magis expedire juventuti non facile dixerim: juvenus enim, etsi sapientiam veram in omnibus plene nequeat obtinere, sapientiæ tamen opinionem affectat, et gloriam suam aliorum vult iudicio celebrari. Hoc est utique quod *sophistica* pollicetur: est enim apparens sapientia, non existens. Unde et *sophista*, copiosus ab apparente sapientia, sed non existente. Hæc autem omnium disciplinarum æmulatrix est, et sub earum specie, suas omnibus tendiculas parat; incantosque subvertit. Frustra, sine hac, se quisque gloriabitur esse philosophum, cum nequeat cavere mendacium, aut alium deprehendere mentientem. Hoc utique in unaquaque disciplina opus scientis est. Videas hujus ignaros, cum ab aliis, vel a se, paralogizentur homines Nicodemianos, cum fuerint supplantati dicentes præ stupore: Domine, quomodo possunt hæc fieri? (*Joan. III.*) Nihil autem est, quod minus deceat aut gloriæ aut victoriæ captatorem. Sane litigiosus victoriam, *sophista* gloriam quærit, finisque utriusque in disceptationibus et contentionibus plurimum placet. Unde et ad phrasim conciliandam, et totius philosophiæ investigationes, *sophistica* exercitatio plurimum prodest: ita tamen, ut veritas, non verborum, sit hujus exercitii fructus. Sic enim veritatis et sapientiæ famula est: alioquin adultera, prodens amatores: quos excæcos exponit erroribus, et in præcipitium ducit. Ait Sapientia: *Qui sophisticè loquitur, odibilis est* (*Ecclesi. XXVII*): sed plane odibilior est, qui *sophisticè* vivit: error enim vitæ, quam verbi, perniciosior. Vix est tamen qui in vita non imitetur *sophistam*, cum hi, qui non vult, velint videri boni, et hoc modis omnibus agant; et qui boni sunt, aliorum sæpe circumvenire quærant iudicia, ut meliores quam sint, videantur. Quod quidem est, in ratione vivendi, *sophistam* induere, si tamen gloriam propriam simulator affectat; nam si divinam, et quidem ex scientia, forte poterit excusari.

CAP. XXIII. De *sophisticis elenchis.*

Hanc itaque in scholam Peripateticam Aristoteles introducit, et fallaciarum nube depulsa, docet qua-

liter admitti debeat, aut vitari. Vires ejus universas exponit, et instrumentum, quo illa utitur, manifestat. Sicut enim dialecticus elencho, quem nos *reluctatorium* dicimus *sylogismum*, eo quod contradictionis est: sic et ista, *sophistica elencho* utitur; qui utique imaginarius est *sylogismus*, eo quod non contradictionis est sed videtur. Paralogismus enim est, id est *sylogismus umbratilis*. Supponit et genera disputationum, ut appareat quomodo nunc docentem ex principiis, nunc ex probabilibus colligentem, nunc ex his, quæ non videntur, probabilibus arguentem, quod est demonstratoris, dialectici, et tentatoris officium, *sophista* imitetur. Is, inquam, qui agonizans litigiosam exercet, adjicit *sophistarum* notas quinque, procurantium quomodo adversarius in redargutionem incitat, aut falsum, aut inopinabile, aut solæcismum, aut nugandi ineptias. Sufficit autem cavillatori, si vel hoc facere videatur. Subjungit his arguendi modos, qui sunt in dictione: ut æquivocatio, amphibologia, compositio, divisio, accentus, et signa dictionis: et item eos, qui sunt extra dictionem, ut in ea specie, quæ est secundum accidens, et in ea qua simpliciter, vel non simpliciter dicitur; et tertia quæ est secundum elenchi ignorantiam; et quarta secundam consequens; et quinta secundum quod est in principio sumere; et sexta, quod est non causam ut causam ponere: et septima, plures interrogationes unam facere. Itaque, qualiter opponentem aut respondentem in his versari oporteat, per singula capita diligenter exsequitur, et, sicut optimus *campiductor*, hunc, ad inferendam pugnam, illum instruit ad cautelam. Cum ergo ex his liqueat quæ adesse debeant, quæ abesse, et probabilium, quæ sola sufficit humana infirmitas comprehendere, patefacti sint loci, rationumque monstratæ sint necessariae complexiones, docendi sint rationes, et viæ explanatæ, fallaciarum sublata sint impedimenta, luce clarius est rationem disserendi suis esse limitibus et partibus absolutam.

CAP. XXIV. De his qui *Aristotelis opera* carpunt.

Satis ergo mirari non possum, quid mentis habeant (si quid tamen habent), qui hæc *Aristotelis opera* carpunt, quæ utique non exponere propositum fuerat, sed laudare. Magister Theodoricos, ut memini, Topica, non *Aristotelis*, sed *Trecassini Drogonis* irridebat. Eadem tamen quandoque docuit. Quidam auditores magistri Roberti de Meliduno, librum hunc sere inutilem esse calumniantur. Alii detrahunt categoriis. Unde in commendatione eorum diutius moratus sum, reliquos, eo quod omnium iudicio commendantur, morose non censui commendandos. Elenchis tamen, sed inepte, opponitur, quod versus habent poeticos: sed constat quod idioma linguarum commode in commercium non deducitur. In eo autem mihi videntur analyticis præferendi, quod non minus ad exercitium conferunt, et faciliiori intellectu eloquentiam promouent.

CAP. XXV. Quod Cornificius, Bromio scurra deorum, villor est: et de laude logicæ quid Augustinus et alii philosophi dicant.

Cum itaque logicæ tanta sit vis, quisquis eam causatur ineptam, ineptissimus est. Pallas Bromium, qui eam Marsicam aut venescam irridebat, in nuptiis Philologiæ compescit, et superis multa prædicatione consociat. Porro, ut est in fabulis, Bromius deorum scurra contemnitur: sed Cornificius noster, logicæ criminator, philosophantium scurra, non immerito contemnetur. Ut de Platone taceam, Aristotele, Tullio, a quo, ut majores perhibent, philosophia inchoata est, et perfecta, Pater Augustinus, cui temerarium est obviare, eam tantis effert præconiis, ut vituperari non possit, nisi ab his, quorum nulla est prudentia, sed impudentia multa. Ait ergo in secundo libro De ordine: *Cum perfecta esset dispositaque grammatica, admonita est ratio quærere atque attendere hanc ipsam vim, quæ peperit artem. Nam eam definiendo, distribuendo, colligendo, non solum digesserat, atque ordinaverat, verum etiam ab omni falsitatis irruptione defenderat. Quando ergo transiret ad alia fabricanda, nisi ipsa, sua prius, quasi quædam machinamenta et instrumenta distingueret, notaret, digereret, proderetque ipsam disciplinam disciplinarum, quam dialecticam vocant? Hæc docet docere, hæc docet discere. In hac se ipsa ratio demonstrat, atque aperit quæ sit, quæ velit; et quid valeat scire, scit sola. Scientes facere, non solum vult, sed et potest. Quid ad hæc Cornificius? Nempe quod cujusque deficientis ingenii est, et desidix, quæ ad horum virtutis stertere consuevit, quod non potest assequi, criminatur.*

CAP. XXVI. Quo consilio utendum sit adversus eum, et protervos, et calumniatores.

Utamur ergo adversus eum, et compigrescentes (quoniam jam habet consortes erroris), consilio, quod se post multa, quæ per ipsam dilicit, in primo contra Academicos, dicit Augustinus a dialectica dedicisse. *Docuit me, inquit, cum de re constat, propter quam verba dicuntur, de verbis non debere contendere. Et quisquis faciat id, si ex imperitia facit, docendum esse; si ex malitia, deserendum; si doceri non potest, monendum, ut aliquid aliud potius agat, quam tempus in superfluis operamque consumat; si non obtemperat, negligendum.* De captiosis autem atque fallacibus ratiunculis breve præceptum est: si male concedendo inferuntur, ad ea, quæ concessa sunt, redeundum esse. Si verum falsumque in una conclusione confligunt, accipiendum inde quod intelligitur: quod explicari non potest, relinquendum. Si autem modus, in aliquibus rebus, latet penitus hominem, scientiam ejus non esse quærendam.

CAP. XXVII. Quod Aristoteles in multis erravit; quod in logica eminet.

Hæc adversus Cornificium. Cæterum contra eos qui veterum favore potiores Aristotelis libros excludunt, Boetio fere solo contenti, possent plurima

allegari. Sed non oportet, quia palam est omnibus, usque ad miserationem, imperfectio illorum, qui in sola Boetio tempus et rem consumpserunt, ut fere nihil sciant. Nec tamen Aristotelem ubique plane aut sensisse, aut dixisse protestor, ut sacrosanctum sit, quidquid scripsit. Nam in pluribus, obtinente ratione et auctoritate fidei, convincitur errasse: siquidem non modo studiosum quemlibet, sed et Deum ipsum prava posse committere asserit. Item, providentiam Dei, usque ad regionem lunæ progredi diffitetur: et ut divinationem tollat prænoscentiamque futurorum, asserit inferiora non regi per divinæ decreta Providentiæ, nec angelorum prodesse opem, aut dæmonum in his, aut in futuris aliquam esse perspicentiam. Sunt et multi errores ejus qui in scripturis tam ethnicis quam fidelibus potuerunt inveniri; verum in logica parem habuisse non legitur. Unde sic accipiendus est, ut ad promovendos juvenes ad gravioris philosophiæ instituta, doctor sit, non morum, sed disceptationum.

CAP. XXVIII. Quomodo ea sit utendum.

Sed licet ars ista ad quam multa sit utilis, qui aliorum ignarus est, non tantum hujus eruditione ad philosophiam juvatur, quantum hinc, sumpta verbositate et temeritate, impeditur. Fere enim inutilis est logica, si sit sola. Tunc demum eminet, cum adjunctarum virtute splendet. Teneræ tamen ætati indulgendum est amplius, et ut copiam eloquentiæ comparet, interim est ferenda verbositas. Sicut enim corpora, sic et ingenia puerilia, in primis alenda sunt ne inarescant: et ut a plenitudine et copia alimentorum succo distendantur ad robur concipiendum, et ut caro, quodam dilatationis suæ vitio in hac ætate luxuriat. Hoc autem et laboris exercitium, et pondus sollicitudinis, et diligens opera, sequenti ætate satis excoquet et purgabit. Procedente ergo ætate, et sensu, verbositatis cohibeatur licentia, et sophisticæ (quam Aristoteles dictivam, nos circumventoriam vel cavillatoriam dicere possumus), improbitas conquiescat. Manet hæc sollicitudo eum qui doctoris nomen et officium vindicat. Porro inutilis est opera præceptorum, si non usu et exercitio assiduo roboretur; nisi forte in habitum transierit dispositio.

CAP. XXIX. Quod temeritas adolescentiæ reprehendenda, et quare Mercurius societur Philologiæ, et quæ sint præcipue expetenda.

Non tamen ea licentia est indulgendum gymnasiolorum exercitiis quæ, quasi jocus quidam et palestra philosophiæ agitantur in spe proficiendi, ut in annos maturiores, aut in studia graviora protendantur. Scurriles ineptiæ, insulsa loquacitas, et clamosa, itemque levitas puerilis, cum prima lanugine deponenda sunt. Hæc siquidem agere, est philosophum diffiteri, et ad male sanos accedere. Unde, ut a fabulis instruanur, Mercurius, eloquentiæ præsul, hortatu matris in Philologiæ nuptias transit ab adolescentia prima, eo quod jam puberiles genæ, seminudum eum incedere, chlamydeque indutum

parva, invelatumque cætera, humerorum cacumen A
 obnubere, sine magno risu Cypridis, non sinebant.
 Cypris enim, quæ *mistura* interpretabatur, vigens
 in eis, qui sapientiæ et eloquentiæ *mistura* condi-
 untur, inermis, nudæ ventosæque facundiæ deri-
 det ineptias. Latet autem sensum hominis, quem
 multa cogitantem terrena inhabitatio deprimit,
 trium, maxime expetendorum, arcana præstantissi-
 maque natura. Hæc autem sunt vera bonitas, ve-
 ritas sincera, ratio incorrupta et certa. Horum
 tamen quasi olfaciens dulcedinem natura humana,
 cui Deus sicut in libro Sirac legitur: *Posuit oculum*
supra cor, ut ostenderet magna opera suorum,
ut laudaretur in bonitate, et glorificaretur in mirabi-
libus suis (Eccli. xvii) : horum, inquam, dulcedi-
 nem sentiens, appetit nosse verum, apprehendere B
 bonum, et ei, ne dispendium patiatur, firmiter
 adherere. Appetitus enim hic naturaliter a Deo
 insitus est homini, etsi per naturam sine gratia
 perficere non possit. Unde tres sorores, filias Phro-
 nesis, fabulosa gentium finxit antiquitas, Philolo-
 giam, Philosophiam et Philocaliam. Genus Philo-
 sophiæ et Philocaliæ Augustinus, Philologiæ Mar-
 cianus, sed cognitionem trium indicat Æsopus.
 Ergo quia veram bonitatem, sapientiam, rationem,
 etsi polliceri sibi arroganter non audeat, affectat
 tamen indesinenter humana infirmitas, versatur in
 amore istorum, donec amoris exercitio per gratiam,
 res ipsas quas desiderat, assequatur. Illas quidem
 affectiones Phronesis parit, quia sapor, qui humanæ
 naturæ dulcescit, ad veri bonique provocat appeti- C
 tum. Nam *σπρω* Græce dicitur *sapio*, quod quidem
 saporem appetitus potius exprimit, quam sapien-
 tiam, quæ in divinorum contemplatione consistit.
 Illa enim, non Phronesis, sed *σπλα* appellatur.

Cap. XXX. Idem.

Harum vero philologia prima est, et quæ aliarum
 naturam, vim et consilia indicat : siquidem cum
 undique probabilia multa occurrant (quia, ut ait
 Pythagoras, fere de omni re potest in contrarium
 disputari), rerum certitudinem quærit, et diligenti
 cautela declinat errores; et sicut virtus est vitium
 fugere et sapientia prima, stultitia caruisse, sic
 quæ præcaveret errorem has quæ virtutes afferunt D
 naturaliter antecedit : et, ut Junonis, aut, ut rectius
 dixerim, Martiani verba ponantur, an quisquam est,
 qui philologiæ se asserat privilegia laborata, et lu-
 cubrationum præmium nescire Pallorem, quæ etiam
 deos quiescentes ad se venire inaudita obsecratione
 compellit : et paulo supra cælum, terram, mare, et
 quæ in eis sunt, prima scrutatur : quæ

*Pervigil in modico penetrans arcana labore,
 Quæ potis est docta totum prævertere cura
 Quod superis præscire datum est. Quin crebrius in nos
 us habet illa, deos urgens injussa coactos,
 Et quod nulla queat superum tentare potestas
 merito scit posse Jove.*

siquidem, ut ait alius, non inferior Martiano,

. . . . Labor improbus omnia vincit.
 (Virg. Georg., i, 144.)

Liquet autem ex præcedentibus ad hoc, ut sensus
 sit, plura concurrere : ut sint exterior offendicu-
 lum, in quem impingit spiritus, minister sentiendi,
 idemque spiritus qui exterioris obstaculi qualita-
 tem ad notitiam animæ profert. Ut sint tria, anima
 quæ sentit, spiritus, quo sentit, et offendiculum,
 quod extrinsecus sentit. His, ut prædictum est,
 excitatur vis deliberativa, quam supra nominavi-
 mus rationem, suamque judicium exercet, quod
 itidem ratio appellatur; quod quidem interdum ve-
 rum, interdum probabile est. Sed ratio vera non
 est, nisi sit certa et firma : eoque quod ratio, nomen
 firmitudinis est. Nam et ratum non dicitur, nisi quod
 B firmum est. Ut itaque magno placuit Augustino :
*Ratio vera solius Dei est, et eorum, quibus ipse cer-
 tam notitiam firmumque judicium de rebus habere
 concessit.* Est autem prædicamentalis inspectio, et
 prima fere philosophandi via, de qualibet re pro-
 posita quid sit attendere, itemque quibus proprie-
 tatibus ab aliis differat, et quomodo aliis confor-
 metur. Deinde an sit ei quid contrarium, et an
 ipsum susceptibile sit contrariorum. Quæ cum inno-
 tuerunt, res familiariter assignata, in notitiam transi-
 it. Utiq; hanc ordinem, etsi pro voto exprimere
 nequeam, in tantæ rei investigatione tamen, quia
 commodissimus est, placuit imitari. Nec est ubi
 justius de rationis veritatisque substantia quæra-
 tur, quam ubi vis logicæ discutitur, quæ se profi- C
 tetur scientiam veritatis, ut asserit Augustinus, et
 utinam assequi valeat quod promittit! Constat autem
 quia plurimum prodest, et inveniendi examinandi-
 que rationes, viam et copiam parat.

Cap. XXXI. Quod philologia alias duas præcedit. et quæ sit prædicamentalis inspectio sequenda in discussione rationis et veritatis.

Sicut autem ratio in creaturis est vis quædam
 spiritualis, naturæ rerum examinatrix, et tam cor-
 poralium, quam intelligibilium assequens notitiam :
 ita primitiva quædam ratio est, quæ sua virtute
 res omnes, tam corporales quam intelligibiles com-
 prehendit, et naturam, et vim singulorum plene
 fideliterque, id est absque omni errore, examinat.
 Hanc, sive sapientiam, sive virtutem Dei dixerò,
 et rerum omnium firmitudinem esse, procul dubio
 non errabo. Penes hanc omnium rerum natura,
 processus finisque subsistit. Quippe hæc est sphæra
 quam poetico sigmento Martianus obnubilans, ex
 omnibus elementis dicit esse compactam, ut nihil
 absit, quod ab aliqua natura credatur contineri.
 Illic cælum omne, ær, freta, diversitasque telluris,
 claustraque tartarea, urbes, compita, cum actibus
 fortunisque suis, cunctarumque species rerum, tam
 in specie quam in genere numerandæ. Quæ quidem
 sphæra, imago quædam videbatur, ideaque mundi.
 Plato autem quætionem inducit, una sit idea, an
 plures. Et profecto si substantiam scientiæ aut ra-
 tionis quis attendat, una est : si pluralitatem rerum,

quas penes se ratio intuetur, Ideæ sunt infinitæ. **CAP. XXXIII. Quid sit rationi contrarium, et quod multis modis dicitur ratio; et quæ rationes æternæ?**

Hanc intuens stoicus, *πρῶται*, quam nos appellare possumus providentiam, veneratur, et legibus ipsius, ad necessitatem omnia dicit arctari. Epicurus econtra rerum facilitatem attendens, exstinguit *πρῶται*, et omnia a lege necessitatis absolvit. Peripateticus vero, utrinque erroris præcipitium metuens, nec ad paradoxas stoici, nec ad *κρηδοξας* Epicuri movetur: sed sic in stoico *πρῶται* asserit, ut rebus non inducat necessitatem, sic cum Epicuro, a necessitate res expendit, ut providentiæ non auferat veritatem. Res itaque partim necessarias asserit esse, partim facilitati naturæ, et libero arbitrio subjacere. Academicus vero fluctuat, et quid in singulis verum sit desinare non audet. Hæc tamen secta trifariam divisa est: habet enim, qui se nihil omnino scire profiteantur, et cautela nimia demeruerunt philosophi nomen. Habet alios, qui se sola necessaria, et per se nota, quæ scilicet nesciri non possunt, confiteantur nosse. Tertius gradus, nostrorum est, qui sententiam non præcipitant, in his quæ sunt dubitabilia sapienti.

CAP. XXXII. Quid ratio primitiva: et de variis sectis philosophantium.

Prima itaque et ratio vera, est divina, quam diximus, et quæ nullum omnino admittit errorem. Nihil autem est quod magis rationi videatur adversum, quam error; illa enim statuit et confirmat, hic lubricitate sua prosternit et supplantat. Et sicut sensus nomine censetur nunc potentia, nunc actus sentiendi, et item tam potentia, quam actus imaginandi dicitur imaginatio: ita ratio, nunc vis, nunc agitatio motusque virtutis, nunc etiam illa, in quibus ratio quemdam suæ virtutis motum exercet, dicuntur rationes. Quales quidem sunt inhærentiæ in consequentiis: proportionales in numeris: et eorum, quæ absolute necessaria sunt, demonstrationum principia. Has autem, tam in libris De ordine, et De libero arbitrio, et *Hyponosticon*, quam in multis aliis, asserit Augustinus immortales esse et æternas. *Unius, inquit, ad duo, et duorum ad quatuor, verissima ratio est; nec magis fuit heri ratio illa vera, quam hodie: nec magis cras, aut post annum, erit vera.* Nec si omnis mundus iste concidat, poterit ista ratio non esse, simili modo substantiam esse. Si sit corpus, non esse non potest. Cætera quidem, quæ divinæ rationis oculus contemplatur, vera quidem sunt, sed præ mutabilitate sua nequam dicuntur rationes. Ex hoc autem veritatis rationisque consortio, quibusdam philosophantibus visum est semper esse verum quod semel est verum: quibus videtur suffragari ratio, quam Augustinus inducit, ut doceat nostram et præcedentium patrum eandem esse fidem: etsi nos pro parte gaudeamus impletum, quod illi præstolabantur implendum: ait enim: *non est mutata fides, etsi variata sint tempora.* Et nos, et illi, eandem amplectimur veritatem, sed aliis et aliis sermonibus prædicamus.

Natura vero angelica, quæ noxio corpore non tardatur, et divinæ puritati familiarius inhæret, rationis incorruptæ viget acumine. Et licet non æqualiter Deo cuncta examinet, ea tamen rationis prærogativa ditatur, ut nullo supplantetur errore. At humana infirmitas, quæ tam ex conditione naturæ, quam merito culpæ, multis patet erroribus, imo et capta labitur a prima et secunda puritate, degenerat in examinatione rerum, id est in exercitio rationis. Et quia incertitudinis lubrico vacillat, apprehendit quod potest, et nunc ex fida rerum similitudine veras exercet opiniones, nunc decepta vanis imaginibus, falsas. Si enim res ut se habet comprehenditur, vera opinio est; et si sic verbo exponitur, est vera locutio: unde nonnullis philosophorum probabiliter placuit, veritatem, unde opinio vera dicitur, aut sermo verus, quasi quemdam medium habitum esse rerum, quæ examinantur extrinsecus ad rationem. Si enim eis fideliter in examinando innitur, certa est, nec aliquo vacillat errore. Itaque locutio, quæ vera dicitur, a modo quem innuit, modalis appellatur. Item opinio vera, a modo percipiendi; et ratio vera a qualitate examinis sui. Res quoque singulæ, veræ dicuntur: ut homo verus, verus candor, dum in his taliter percipiendis, nullius imaginis phantasmate circumveniatur opinio. Fides autem examinandi res, ut veræ dicantur, convincitur plerumque a duobus; scilicet vel a forma substantiæ, vel ab effectu formæ. Est enim verus homo, cui vera inest humanitas: id est conscia rationis et possibilitatis. Vera autem albedo est, quæ albificat: quæ justum facit, vera justitia. Si mihi non credis, vel magno Hilario, qui Gallicano cothurno attollitur, et a lectione simplicium procul est, aurem præbe.

CAP. XXXIV. Quod homo perfectam non habeat rationem, et quod verum multipliciter dicitur.

Ut autem geramus morem stoicis, qui circa verborum analecticam vel analogiam sollicitantur, verum dictum est a Græco heron, quod *firmum et stabile*, seu *certum et clarum* interpretatur. Hæc heroes dicti sunt, qui firmum et stabilem adepti sunt gradum ex consortio numinum, quibus eos fabulosa antiquitas sociavit. Hi vero *ἥρωες*, heroes nuncupati sunt, sicut Martianus ait, ex eo quod veteres terram *ἥρας* appellaverunt. Et hoc quidem a certitudine stabilitatis suæ. Nos autem, non semideos, qui nulli sunt, sed nec heroes, ob perfidiæ notam, aliquos dicimus, sed translationem electorum, quæ sit a fluctuatione et vanitate mundana ad gloriam, veræ certitudinis et firmæ stabilitatis, verbo significamus Catholico. Eos namque, a confirmatione, quam adepti sunt, sanctos appellamus; si quidem sancire, confirmare est: et sanctus, confirmatus in virtute vel gloria. Hoc utique est a vanitate eximi, et in veritate versari. Proinde verum,

hoc verbum, confirmationis nota est, stabilitatemque significat rei, cui ratio fideliter possit inniti. Veritas vero, nomen firmitudinis et stabilitatis est. Nec moveat, quod pro aspiratione Græca, Latinus V posuit consonantem: quum Æolicum digamma ad hanc consonantem multas habeat affinitates. Sicut autem ut vis sentiendi motum suum exerceat utiliter, necesse est aliquid esse, cui stabiliter innitatur: sic ratio labitur, si non stabili innititur officulculo. Nam si lucem subtraxeris, cessat visus, auditus nullus est, cessante sono, olfactus gustusque quiescunt ab odoris saporisque carentia; tactus inanis est, si in rem solidam non offendat. Dicitur tamen quod tunc videantur tenebræ, silentium audiatur, tangatur inane. Sed verius diceretur his sensibus tunc nihil sentiri. Augustinus enim, et contra Manichæos, et in Hyponosticon, et in aliis multis libris docet, non modo has, sed quaslibet privationes, nihil esse. Aristoteles autem eas nonnihil esse asserit: eo quod non modo privant, sed ad se quodammodo subjecta disponunt. Itaque tam sensus, quam ratio, stabile quid exposcunt, ne inanis sit opera, quæ certum quid non comprehendit. Nam cum agit ut teneat, et cassatur ejus intentio, et in vanum laborat, et suo fallitur errore. Unde, sicut errorem diximus rationi contrarium, sic vanitatem veritati contrariam profitemur; nam *falsum vanumque*, etsi voces diversæ sint, ad eandem quodammodo accedunt significationem. Porro vanitas et falsitas ad nihilum vergunt; quod enim falsum est, omnino nihil est, nec sub scientiam cadit. Nam, sicut Augustinus et in soliloquiis, et contra Academicos et in plerisque aliis docet, inter omnes veteres et etiam inter ipsos Academicos constitit, *scire falsa neminem posse*. Siquidem, ut itidem contra Academicos astruit, rerum falsarum, quoniam omnino non sunt, nulla potest esse scientia. Ubi autem quidam interpretes dixerunt, quod terra ab initio erat inanis et vacua, alii interpretati sunt, quod nihil erat nec composita. Ergo verum vano falsoque, quoniam idem sunt, lege contrarietatis opponitur. Nec moveor si res existens, rei non existenti opponatur: cum hoc palam sit in enuntiabilibus quæ contradictorie opponuntur. Nam Aristoteles docet alterum eorum esse semper, et alterum ex necessitate non esse. Nonne res existens, rei non existentis est signum, ut rubor futuræ serenitatis, aut tempestatis? Siquidem

Mane rubens cælum, notat imbres, sero serenum.

(VIRG., Georg.)

CAP. XXXIV. Quid dicatur verum, et quid veritas, et quid ejus contrarium.

Omnia vero vana, quatenus vana sunt, fallunt. Et cum falsitate deceptas mentes illuserint, velut phantasma evanescent, Unde, ob hanc rerum evanescentium disparentiam, omnia quæ sub sole sunt, vana esse, in concione universorum, qui versantur in mundo, proclamavit Ecclesiasticus (Eccle. 1) : tanta quidem majestate verbi, tanta probabilitate senten-

tiæ, ut ad omnes nationes et linguas vox illa pertranseat, et omnium, qui aures audiendi habent, corda penetrando concutiat. Plato quoque, eorum, quæ vere sunt, et eorum quæ non sunt, sed esse videntur, differentiam docens, intelligibilia vere esse asseruit: quæ nec incursionum passionumve molestiam metunt, non potestatis injuriam, ne dispendium temporis, sed semper vigore conditionis suæ eadem perseverant. Unde et eis, post essentiam primam, recte competit esse, id est firmus certusque status, quem verbum, si proprie ponitur, exprimit substantivum: temporalia vero videntur quidem esse, eo quod intelligibilibus prætendunt imaginem. Sed appellatione verbi substantivi non satis digna sunt, quæ cum tempore transeunt, ut nunquam in eodem statu permaneant, sed, ut fumus, evanescent: *fugiunt enim*, ut idem ait in Timæo, *nec expectant appellationem*. Hanc autem veram existentiam partiebatur in tria, quæ rerum principia statuebat; Deum scilicet, materiam, et ideam, siquidem hæc, in sui natura, immutabilia sunt. Nam Deus usquequaque immutabilis est; reliqua duo, quodammodo immobilia, sed in effectibus ab invicem variantur. Materiam quippe advenientes formæ disponunt, et quodammodo motui reddunt obnoxiam: et item formæ materiæ contactu, quadam ratione variantur, et, ut ait Boetius in Arithmeticeis, in intervertibilem transeunt Inconstantiam. Ideas tamen, quas post Deum primas essentias ponit, negat in seipsis materiæ admisceri, aut aliquem sortiri motum: sed ex his formæ prodeunt nativæ, scilicet imagines exemplarium, quas natura rebus singulis concreavit. Hinc in libro *De Trinitate* Boetius: *Ex his formis, quæ præter materiam sunt, illæ formæ venerunt, quæ in materia sunt, et corpus efficiunt*. Bernardus quoque Carnotensis, perfectissimus inter Platonicos sæculi nostri, hanc fere sententiam metro complexus est:

Non dico esse quod est, gemina quod parte coactum.

Materiæ formam continet implicitam:

Sed dico esse quod est, una quod constat earum;

Hoc vocat Ideam illud Acheus et ἰδέω.

Et licet Stoici materiam et ideam Deo crederent coæternam; alii vero, cum Epicuro providentiam evacuante, ideam omnino tollerent: iste, cum illis qui philosophantur, Deo neutram dicebat coæternam. Acquiescebat enim Patribus, qui, sicut Augustinus testis est, probant quia Deus est, qui omnia fecit de nihilo, omnium creavit materiam. Ideam vero æternam esse consentiebat: admittens æternitatem providentiæ, in qua omnia semel et simul fecit, statuens apud se universa, quæ futura orant in tempore, aut mansura in æternitate. Coæternitas autem esse non potest, nisi in his, quæ se, nec natura majestatis, nec privilegio potestatis, nec auctoritate operis, antecedunt. Itaque solas tres personas, quarum est una natura, potestas singularis, operatio inseparabilis, fatebatur esse coæquales et coæternas: nam in illis, omnimoda paritas est. Ideam vero, quia in hanc paritatem non consurgit

sed quodammodo natura posterior est, et velut quidam effectus, manens in arcano consilii, extrinseca causa non indigens, sicut æternam audebat dicere, sic coeternam esse negabat. Ut enim ait in expositione Porphyrii: *Duplex est opus divinæ mentis, alterum quod de subjecta materia creat, aut quod ei concreatur; alterum, quod de se facit, et continet in se, externo non egens adminiculo. Utique cælos fecit in intellectu ab initio, ad quos ibi formandos, nec materiam, nec formam quæsitit extrinsecam.* Alibi quoque ait:

*Principium cui sola fuit divina voluntas,
Ætas non frangit demoliturque vetustas,
Dissolvit tempus quidquid produciit adesse,
Si non ad præsens, constat quandoque necesse.
Ergo super tali qui luget conditione,
Aut nihil, aut minimum claret rationis habere.*

Quidam tamen, licet ab æterno concedant esse vera, ea tamen negant esse æterna, dicentes nihil esse æternum, nisi quod vivit, eo quod æternitas, teste Augustino, *status est interminabilis vitæ.* Ex his patet placuisse Platoniciis, cum Salomone, omnia *subsolana* vana esse; et eas res duntaxat esse veras, quæ non ut phantasmata evanescent, sed statu substantiæ certa, et semper eadem sunt.

CAP. XXXVI. *Item de veris; et quod aliter dicuntur esse res, aliter sermones, aliter vera, et quomodo.*

Cum vero nomen falsi opinioni, locutioni, et rei pariter applicetur, opinio, quæ deceptionis fallaciam patitur, falsa rectissime nominatur: siquidem ipsa est, quæ fallitur. Locutio autem falsa est, eo quod falsam significat opinionem. Res vero falsa dicitur ab effectu, ideo quod ipsam, non nisi cassus et vanus, percipiat intellectus. Sic et in physicis sana dicuntur esse vel ægra, nunc animalia, nunc signa, nunc causæ. Ut autem a Platonis eminentia cum Peripateticis paululum descendamus, ea vera dicuntur esse, vel falsa, quæ, ut de significatione complexorum *sermonum agatur*, certo percipiuntur intellectu, aut vano: hi siquidem, velut qui philosophantur humanius, et cum Platoniciis, non excedunt mente sibi et Deo, sed sobrii sunt, hominibus in eo veritatem aut falsitatem statuunt, in quo sicut percipitur examinando et comprehendendo fidelis est aut erroneus intellectus. Si enim rem sic esse ut est, aut non esse ut non est, comprehendit, iudicio certo et fideli usus est; sin autem vel non esse quod est, vel esse quod non est, opinatur, procul dubio fallitur et errat. Idem quoque est in sermonibus. Res autem, quæ seipsam, prout est, intellectui subjicit, vera est: quæ aliter, vana et falsa. Ergo a modo percipiendi (scilicet quo percipiuntur, aut percipiunt) convinoitur veritas aut falsitas tam opinionum quam rerum; sermonum vero, a modo significandi. Unde quia Deum falli impossibile est, procul dubio constat quoniam quo fidelior est scientia et certior, eo minus falsa comprehendit. Ea tamen falsa esse cognoscit, quod verum est, et veritati omnia contemplanti, non potest esse absconditum. Nam penes essentiam Dei, primitiva

A veritas, id est certitudo, aut stabilitas, aut claritas est, et ab hac derivatur quodammodo, quidquid in rebus fideliter dicitur verum esse. Siquidem illi soli omnium tam rerum quam sermonum, cohærentia, vel discohærentia constat, et certa est. Homo vero quantuscunque, affectat quidem certiorari: eo quod amor veritatis cognatus et innatus est rationi, et, ut ait Martianus, cum philologia illam existentem, et ex non existentibus veritatem toto pectore deprecatur. Hæc utique aliunde non provenit, quam si aliqua stilla divinæ sapientiæ per gratiæ eliquationem seipsam infundat, et mentem se quærentis et amantis illustret, ista siquidem est virgo fontana, unde Martianus præmissam asserit manare veritatem. Nihil enim veraciter innotescit, nisi de scaturigine fontis hujus. Sed nec aliquod falsum inde emanat, quoniam fontana illa, quam poetici nube signenti involvit, virgo est, et totius corruptionis et falsitatis ignara.

CAP. XXXVII. *Differentiæ eorum quæ vere sunt, et quæ videntur esse, secundum Platonicos.*

Omnes autem res, divinæ simplicitatis oculus contemplatur, ut ei nec futura desint, nec præterita elabantur. Cohærentiam rerum, et discohærentiam pensat, et tam de iis quæ sunt, quam de iis quæ non sunt, certum et fidele exercet iudicium: et quæ ab initio vidit, quia non evanescent, firma sunt, et vera dicuntur. Hæc utique sunt cogitationes Altissimi, quarum profunditatem nemo sufficit explicare (Job. xxxiii). Hæc verba, quæ semel dicta sunt, sed processu temporis, pro divinæ dispositionis decreto, in actum prodeunt. Quis mentem Dei dixerit otiosam, et non ab initio omnia contemplatam (II Paral. xvi.) Si ergo vera, quasi quædam cogitata Dei sunt, quis illa, nisi præsumptuosus, affirmaverit evanescere? aut quis ea non semper fuisse in mente ejus, qui ab æterno universa disposuit, et scripsi, audeat profiteri? Nunquid et ille novas cogitationes concipit, et nova more nostro init consilia? Et licet hæc ab æterno fuerint vera, non tamen aliquid Creatori dicitur coeternum quia, ut dictum est, ad parilitatem ejus nihil omnino consurgere potest, siquidem ipsius est, ut hæc ipsa vera sint, aut certa. Quod autem omnis res, aut Creator dicitur, aut creatura, ad substantias, et ad ea quæ substantiis insunt quocunque modo, ex auctoritate Patrum universitatis complexio revocatur; nam enuntiationum significatio non contingit urgente aliqua ratione sermonis. Qui enim sic partiti sunt, respererunt ad incomplexorum significationes. Nonnihil ergo sunt vera, quæ in mente Dei consistunt, sed nec creaturæ sunt, eo quod ab æterno exsisterunt. Nam quin quædam sempiterna sint, nulla quæstio est, nisi forte eo referatur illud Ecclesiastici (Eccli. xviii): *Qui vivit in æternum, creavit omnia simul* A quibusdam enim refertur tam ad illud opus, quod in se conspiciendo et disponendo Trinitas operata est, quam ad creationem primordialis materiæ, ex qua omnia creata sunt, aut in ipsa creatis concre-

antur. Cæterum hoc est eis esse, quod ad primitivam rationis scientiam referri, et ita esse quasi pronuntiarum, stabili intentatoque iudicio. Esse ergo istorum, innolescere est: nam et humanorum verborum idem dicitur pronuntiarum et esse; aut memoria retineri et esse. Nam de unico, Augustinus ait: Hoc est verbum non quod desinit prolatum, sed quod permanet natum. Quæ distinctio quodammodo videtur inepta, nisi per prolationem subsisterent verba. Cæterum, quoniam esse, et unum, et res, multipliciter dicuntur, viderit quisque quomodo dictionum interpretetur significationem. Habent itaque res (naturæ scilicet, vel naturalium opera), habent cogitationes, sermones, et vera, et rationes: singulari, inquam, hæc habent suum existendi modum, ut pro qualitate illius, eorum quæ fideliter enuntiantur, accipienda sit interpretatio, unde inspecta diligenter significatione verborum, esse vera dicantur, aut non esse. Non contendo, dum tamen vera non omnino nihil sint; falsa vero usquequaque non sunt quoniam omnino nihil sunt. Sic enim et antiqui philosophi, et catholici Patres desinierunt. Porro memorari et dicere, Dei scire ipsius est. Memoria namque ejus, aut verbum, sive ratio, sapientia ipsius est. Verbum ergo, quo loquitur omnipotens, unum est: sed verba, quæ loquitur, infinita. Principium, inquit, verborum tuorum veritas (Psal. cxviii), eo quod a luce inaccessibili, quam Deus inhabitat (I Tim. vi), habet, ut ei omnia innolescant. Hanc tamen lucem, a substantia ejus, non arbitror alienam.

CAP. XXXVIII. Quod aliter res, aliter opinio, aliter locutio vera vel falsa dicitur; et quare locutiones hujusmodi et modales appellantur.

Nunc jucundissimam rationis veritatisque coherentiam cum omni reverentia contemplanur, rationis et veritatis auxilium implorantes; nam sine eo, non modo apprehendi, sed nec investigari, fideliter queunt. Est ergo ratio, quidam mentis oculus. Et ut latius describatur: Ratio est quoddam instrumentum, quo mens omnes sensus suos exercet. Proprium ejus est, investigare, et apprehendere veritatem. Hujus virtutis contrarium, est imbecillitas et impotentia investigandi et assequendi verum. Error autem contrarium est illius agitationis, investigantis verum, quam supra diximus rationem. Virtus hæc in Deo simpliciter perfecta, in angelo perfecta pro natura, sed in homine aut omnino imperfecta est, aut ut multum; si tamen sit in aliquo perfecta pro tempore, aut collatione imperfectionum. Unde non rationem, sed appetitum rationis, quem philologia exprimit, vindicat sibi: siquidem nomina hæc philologia, philosophia, et philocalia, philosophorum modestia temperavit. Ratio vero, nequaquam contrariorum susceptibilis est, eo quod divina ratio immutabilis substantia est. Angeli vero, vel hominis ratio, substantia non est.

CAP. XXXIX. De coherentia rationis et veritatis, et breviter quid utrumque.

Veritas autem, lux mentis est, et materia rationis. Hanc Deus universaliter, angelus particulariter intuetur; homo autem, etiam perfectissimus, pro parte modice videt; sed quo perfectior, eo amplius appetit. Hæc est soliditas certitudinis in qua ratio viget examen. Tolle lucem et soliditatem, frustrabuntur visus et tactus; sicut et in aliis sensibus, sono, vel odore, vel sapore subtracto. Simili modo, omnis sensus rationis frustrabitur, veritate subducta. Contrarium vero ejus est veritas seu falsitas, aut inane: quod, sicut philosophia probat, in rebus nihil est. Unde et quibusdam placuit, inane, littera mutata, dici quasi inane, scilicet quod non est unum. Quod autem non est, nihil est. Est autem primæva veritas in majestate divina. Alia vero est, quæ in divinitatis consistit imagine, id est in imitatione. Omnis enim res, tanto verius est quanto imaginem Dei fidelius exprimi: et quanto ab ea magis deficit, tanto falsius evanescit. Utique sic ut: Homo vanitati similis factus est, et dies ejus sicut umbra prætereunt (Psal. cxliiii). Non est autem umbra, nisi lux corporis aliquo præpediatur obstaculo, et quasdam inducit tenebras absentia lucis. Ergo veritatis luce sublata, erroris tenebræ invalescunt; error vero fallit. Unde et veritatis contrarium, a fallendo falsitas nominatur: quia: Qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat (Joan. xii). Proprium quidem veritatis est, fovere rationem, et illustrare, et solidare: sicut rationis, quærere, assequi et amplecti veritatem. Nam et lux exterior, ut dictum est, visum fovet: res solida roborat tactum. Porro hæc in Deo unum, quia ratio, et Verbum æternum, de se dicit: Ego sum veritas (Joan. xiv): alieno enim non eget adminiculo, quia et se ratio illustrat, et veritas seipsam invenit. At in creaturis, aliud veritas, aliud ratio: nam veritas, imago quædam Divinitatis est, quam in rebus ratio quærît et invenit. Ratio, virtus, aut mentis agitatio est, quæ occupatur in perspicientia veri. Non est autem veritas susceptiva contrariorum, ob eandem causam, quam de ratione superius exposuimus.

CAP. XL. Idem de eodem: et quod nec ratio, nec veritas contraria suscipit.

Si huc Peripateticorum tendit intentio ut, omni vanitate rejecta, veritatem rerum agnoscat, et tota ratione veritatem Dei quærat, veneretur et colat, non inutiliter laboratur. Alioquin opera perit et impensa. Sed quia multa sunt, quæ præpediunt intelligentiam, utpote invincibilis ignorantia eorum, quæ ratione expediri non possunt, sicut sunt sanctæ Trinitatis arcana, et item fragilitas conditionis, vita brevis, utilium negligentia, occupatio inutilis, probabilium conflictus opinionum, culpa, quæ lucem demeretur, et tandem numerositas et immensitas investigabilium: adeo obductum cor humanum, ut ad veri notitiam raro possit

accedere. Sed in his octo, quæ proposita sunt, nihil adeo, pro meâ opinione, scientiam eorum quæ expediunt, impedit, sicut culpa, quæ separat inter nos et Deum, et fontem præcludit veritatis : quem tamen ratio scire non cessat. *Cor meum*, inquit mens suorum conscia peccatorum, *dereliquit me, et lumen oculorum meorum, et ipsum non est mecum* (*Psal. xxxvii*). Siquidem nisi ea, quæ novit quis, ad divinum reflectat obsequium, non cum ipso, sed potius contra ipsum, facit scientia ejus : multa enim scire non prodest, si unum desit, quod est super omnia necessarium, et se ex *creaturarum* intelligentia manifestat. Ait sanctus Salomon : *Proposui in animo meo quærere et investigare sapienter, de omnibus quæ sunt sub sole* (*Eccle. i*). Hanc occupationem pessimam dedit Deus filiis hominum. Versati sunt in hac, philosophi gentium, qui, juxta Apostolum, *veritatem Dei in mendacio tenuerunt, et merito suo, evanuerunt in cogitationibus suis* (*Rom. i*). Pro eo enim quod gratias honorum non retulerunt auctori, dicentes se esse sapientes, *stulti facti sunt* (*ibid.*). Est autem curiositas, inutilium superflua inquisitio, in qua non modo Peripatetici, sed fere totus occupatus est mundus. Quod vitium Luceanus notans, dum æstuantis Oceani incertas causas promerit, curiosos ad certitudinem inscrutabilis secreti invitat. *Quærite*, inquit, *quos agitat mundi labor*. Dum autem mens circa multa, et non multum ad se pertinentia, amplius occupatur, evagatur longius a se, et plerumque obliviscitur sui, quo quidem nullus error perniciosior est. Nam se nosse, sicut ait Apollo, *fere summa sapientia est*. Quid autem prodest homini cælorum, aut elementorum nosse naturam, magnitudinis et multitudinis proportionem doctrinaliter quærere, virtutum vitiorumque speculari conflictum, complexiones attendere rationum, et de omnibus probabiliter disputare, et sui ipsius esse ignarum? Nonne stultus reputabitur, qui aliena lustrat hospitia, et quo sibi in necessitate divertendum sit, obliviscitur? Nimis utique curiosus est, et sui negligens, qui aliena miratur, et propria non attendit. Qui vero ad usum vitæ convertit extrinseca, ut eorum agnoscat et veneretur auctorem, suum metiatur imperfectum, qui vix pauca comprehendere potest, et rebus transitoriis, cum quibus et ipse transit, non nisi præcario utitur et ad horam. Qui concupiscentias cohibet, reprimit, aut extinguit; qui imaginem Dei, vitio corruptam, diligenti studio nititur reformare, qui virtutum, toto nisu, colit, et exercet officia, rectissime philosophatur. Sobria est illius investigatio, qui primo seipsum excutit, et quæ inferiora sunt, diligenter examinat, et cœqualia sine negligentia intuetur, et superiora contemplatur cum veneratione, aut ausu temerario in ea, quæ inscrutabilia sunt, non irrumpat. Hic utique de se non superbit; variam mundi supellectilem, nisi quatenus necessarium aut licitum est, minime concupiscit; proximo impendit

A charitatem : cœlestibus, qui vultui Dei semper assistunt, reverentiam et amorem; et honorum omnium gratiam et laudem refert divinæ majestati, quam utique nec plene nosse permittit immensitas sui; et, si nos non laboraremus infirmitate qua premimur, nec plene ignorare sinunt creaturæ : quæ omnes, quasi publica attestazione, Creatoris gloriam præconantur. Hinc est illud Salomonis in Proverbiis : *Non erigas oculos tuos ad opes quas habere non potes, quia facient sibi pennas ut aquilæ, et evolabunt in cœlum* (*Prov. xxii*). Ut autem ait Augustinus, in libro *De ordine* : *Deus melius nesciendo scitur* : quem si quis ignarus naturarum, et morum, rationumque cupiditatumve servus, et rebus pereuntibus inhians, aut forte caste vivens, et disciplinarum nescius, ingenii viribus quærendo, et disputando, invenire confidit, procul dubio tantam errabit, quantum errari plurimum potest. Aliibi quoque : *Ignorantia Dei, ejus verissima sapientia est* : et item : *Non est parva scientia de Deo scire, quid non sit Deus, quia quid sit, omnino sciri non potest*.

CAP. XLl. *Ad quid Peripateticorum, et omnium recte philosophantium, tendat intentio; et de octo obsecaculis intelligentiæ.*

Cum ergo sciri quædam non possint præ eminentia dignitatis, quædam præ multitudine et magnitudine quantitatis suæ, quædam propter inconstantiam et lubricitatem sui; cui potissimum insistendum sit, et quid maxime expediat, Ecclesiasticus docet (*Eccle. iii*) : *Altiora, inquit, te ne quæsieris, et fortiora te, ne scrutatus fueris*. Ecce temeritatem eorum cohibet, qui Deificæ Trinitatis arcana, et ea quorum visio in vita æterna promittitur, irreverenti verbositate discutunt. Unde, etsi scientia videatur augeri, devotio certe minuitur. *In supervacuis*, inquit, *rebus, noli scrutari multipliciter, et in pluribus ejus operibus non eris curiosus. Multos enim supplantavit suspicio eorum, et in vanitate detinuit sensus eorum* (*ibid.*). Illic quoque illorum audaciam reprimit, qui sollicitantur de omnibus, et volunt de universis reddere rationem, cum constet auctoritate Salomonis in Ecclesiastico (*Eccle. i*), quod nec minime rei, quæ sub cælo est, nedum cœlestium, aut supra cœlestium, plenam possit homo reddere rationem. Porro in quibus oporteat philosophantis ingenium exerceri, filius Sirac docet : *Quæ præcepit Deus, cogita illa semper, et in pluribus operibus ejus non eris curiosus* (*Eccle. iii*). Quia enim de radice sensuum, qui frequenter falluntur, scientia manat, et decepta infirmitas, quid expediat parum novit, data est, per clementiam Dei, lex, quæ utilium scientiam aperiret, et indicaret de Deo, quantum scire licet, aut quantum expedit quærere. Illa enim, divinam potentiam in creatione, sapientiam in dispositione, bonitatem manifestat in conservatione rerum. Sed hæc maxime eminent in hominis reparatione redempti. Voluntatem quoque Dei patenter exponit,

ut sciat quisque quid ipsum oporteat facere. Et quia tam sensus, quam ratio humana frequenter errat, ad intelligentiam veritatis, primum fundamentum locavit in fide. Hinc est illud Philonis, in libro Sapientiae (Sap. III) : *Qui confidunt in Domino, intelligunt veritatem, et fideles in dilectione acquiescunt illi.*

CAP. XLII. *Quid visibilia argumenta mundum vanitati subjectum esse convincunt; et quæ causa fuerit hic finiendi librum.*

Sed hæc hæcæus. Jam enim flere magis vacat quam scribere, et visibili argumento doceor quod mundus totus subjacet vanitati. Expectavimus enim pacem, et ecce turbatio et tempestas ingruens Tolosanis, Anglos et Gallos undique concitat, et reges, quos amicissimos vidimus, se insatiabiliter persequuntur. Ad hæc, mors domini Adriani summi pontificis, cum omnes Christianæ religionis populos nationesque perturbaverit, Angliam nostram, unde fuerat oriendus, acerbiori dolore commovit, irrigavitque lacrymis profusioribus. *Omnibus ille bonis flebilis occidit, sed nulli flebilior, quam mihi.* Cum enim matrem haberet, et fratrem uterinum; me, quam illos, arctiori diligebat affectu. Fatebatur etiam publice et secreto, quod me præ omnibus mortalibus diligebat. Eam de me conceperat opinionem, ut quoties opportunitas aderat, conscientiam suam in conspectu meo effundere lætaretur. Et cum Romanus pontifex esset, me in propria mensa gaudebat labere convivam: et eundem scyphum et discum, sibi et mihi volebat et faciebat, me renitente, esse commune. Ad preces meas illustri regi Anglorum, Henrico II, concessit et dedit Hiberniam jure hæreditario possidendam, sicut litteræ ipsius testantur in hodiernum diem. Nam omnes insulæ, de jure antiquo, ex donatione Constantini, qui eam fundavit et dotavit, dicuntur ad Romanam Ecclesiam pertinere. Annulum quoque per me transmissit aureum, smaragdo optimo decoratum, quo fieret investitura Juris in gerenda Hibernia; idemque adhuc annulus in curiali archivo publico custodiri jussus est. Si virtutes ejus percurrere velim, in

magni voluminis librum, hæc una excrescet materia. Omnium vero mentes magis exulcerat scissura Ecclesiæ, quæ, exigentibus culpis nostris, contigit, tanto Patre sublato. Expetivit eam Satanas, ut cribraret sicut triticum, et undique, alterius Judæ proditoris ministerio, amaritudines et scandala spargit. Oriuntur bella plusquam civilia; sacerdotalia enim sunt et fraterna. Nunc judicium est mundi, et timendum ne partem stellarum secum involvat ambitiosi ruina proditoris. Væ autem illi, *per quem hoc scandalum venit (Matth. xvii).* Et plane melius erat, si natus non fuisset. Publici doloris expono causas: cum tamen aliunde familiaris dolore torqueat, tum non leviori, quod ad me spectat. Siquidem Pater meus, et dominus, imo et tuus, venerabilis Theobaldus, Cantuariensis archiepiscopus in ægritudinem incidit: ut incertum sit, quid sperare, quid timere oporteat. Negotiis more solito superesse non potest, injunxitque mihi provinciam duram, et importabile onus imposuit, omnium ecclesiasticorum sollicitudinem. Anxiatur ergo undique in me spiritus meus, et cruciatus quos patior, non sufficio enarrare. Sed in his omnibus, unicum mihi consilium superest, Deum hominem, intemeratæ Virginis Filium exorare: qui velut in navi dormiens, fidelium precibus excitandus est, ut procellam componat naufragantis Ecclesiæ, et dominum meum, sicut sibi et nobis expedire prænovit, ab omni infirmitate mentis et corporis, clementer eripiat. Is, inquam, *per quem reges regnant, et principes dominantur (Prov. viii),* universali Ecclesiæ idoneum, et placitum sibi pastorem præficiat, et reges et principes nostros ab omni adversitate defendat; eosque faciat, ad honorem et gloriam nominis sui, gregem sibi servare, commissum. Lectorem quoque et auditorem, supplicatione pia convenio, quatenus apud Filium Virginis, qui *via, veritas est, et vita, (Joan. i. xiv)* pro me, vano et misero, intercedat, ut errore, ignorantia, tenebris, et vanitatis amore depulso, cognitionis suæ lumen infundat, faciatque me officiosum veritatis inquisitorem, amatorem pariter et cultorem.

JOANNIS SARESBERIENSIS

DE SEPTEM SEPTENIS

Prologus epistolaris in libellum (De septem septenis,) editum a Joanne Saresberiensis.

De difficillimis scripturus tam excellenti quam sapienti viro, quibusdam fortasse præsumptuos apparebo; sed tamen non præsumit, qui Pythagoram interpretare studuerit, qui Minervæ clavibus

obscura reserare didicerit, qui sapientem quæstionibus usque pulsaverit. Præsumpsit Accius scribendo Cæsari, cui noluit assurgere in collegium poetarum venienti. Propertius vero scripsit Augusto, quoniam et in ipso studiorum spes erat et ratio. In altero Musa mendicabat sine virtute: in